

EESTI KIRJANDUS

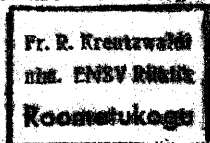
EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

XI—XII

DR. J. LUIGA: MEELEHAIGUS RAHVALUULES. —
K. LEETBERG: UUE TESTAMENDI PARANDATUD
ÜMBERPANEK. — JOH. AAVIK: KEELE KAUNIMA
KÕLAVUSE POOLE. — V. GRÜNTAL: EESTI
RAHVALUULE. — KIRJANDUSLIK ÜLEVAADE. — J.
JÕGEVER, H. ROSENTHAL: — KULTURBESTRE-
BUNGEN DES ESTNISCHEN VOLKES. — UUED
RAAMATUD. — KUUKIRJALE SAADETUD RAAMATUD
V. GRÜNTAL: TÄHENDUSED JA ÕIENDUSED

TOIMEKOND: V. GRÜNTAL, J. JÕGEVER,
A. JÜRGENSTEIN, M. KAMPMANN, J. LUIGA,
W. REIMAN, J. TÕNISSON

SEITSMES AASTAKÄIK 1912

TRÜKITUD „POSTIMEHE“ TRÜKIKOJAS — TARTUS, 1912

Eesti ajakiri

„Usk ja Elu“

(endine „**Vaimulik Sõnumitooja**“)

ilmub Riias ükskord nädalas 1¹/₂ trüki poogna suuruses, Riia Peetri-Pauli Vennaste Seltsi kulul, Ülem-preestri A. W ä r a t i toimetusel, järgmise eeskavaga:

- I. Ametlikud teated õigeusu ja riigi korraldamise asjas.
- II. Koguduse-seltskondlik elu. (Juhtkirjad ja teated).
- III. Politika ringvaatus (omast riigist ja võersilt).
- IV. Mis tähtsamat kõnelevad teised ajalehed (ülevaade nädala jooksul).
- V. Mitmesugused teated ja sõnumid (igast majanduse küljest, uutest raamatutest, iseäranis õigeusulistest; uemad sõnumid riigist ja kodumaalt).
- VI. Kirjavastused. (Mõtete vahetuseks toimetuse ja lugejate vahel).
- VII. Usu ja teaduse ilmast (Jutlused, kirjeldused, ajaloolised tükid, kasvatusteadlised tooded, uued leidused teaduses jne.)
- VIII. Kuulutused.

„Usu ja Elu“

====	tellimise hind postiga ja postita:	====
	terve aastakäik	— 2 rbl. 50 kop.
	1/2 aasta	— 1 „ 30 „
	1/4 „	— „ 70 „
	kuu peale	— „ 25 „

==== **üksik nummer 5 kop.** =====

„Usu ja Elu“

tellimisi võtavad vastu kõik kohalikud preestrid ja :: kooliõpetajad ning linnades raamatukauplejad. ::

Lehte trükitakse Riias Otto Ramischi trüki-kojas. Toimetuse praegune adress: Средняя ул. д. № 4, кв. 10.

Toimetaja Ülem-preester **A. Wärat.**

Meelehaigus rahvaluules.¹⁾

Dr. J. Luiga.

2

Jutud kodukäijatest, näkkidest²⁾, on niisama kui jutud luupainajast ja hallist juba oma loomu poolest, nagu arusaadav, haiguslike nähtuste, meeleviirastuste najale üles ehitatud, on sündinud suuremal osal nägemise ja kuulmise illusionide ja hallutsinatsioonide põhjal.

Ka uuemal ajal juhtub „nägemisi“ ja ilmutusi, kuid nägijate haridus võtab nähtustel mütoloogilise aluse. Hiljuti tuli õige terase näoga Tallinnamaa ranna saarte elanik minu juure ning andis kirja ära, kus ta niisugustest asjust kõneleb, millest ta kellelegi seni ei ole julenud teatada. Kirjas leiame järgmisi avaldusi: „Seal tuli siis imelisi ja hirmsaid asju ette. Näinud ma pole mitte enam, kui ühe puukännu otsas oli kord inimese nägu, aga kuulsin palju. Üks hääl rääkis vahest kangem, vahest nõrgem minu kõrva sisse. Õues õhu sees oli hirmsat raksumist ja paukumist kuulda. Läksin tuppa: jälle hirmus raksumine, ja hääl sosistas mulle: see on põrgu eesõue“. — „Ühel ööl hakkasid teiste inimeste vaimud minu peale tulema, kõige esmalt tuli minu noorema õe vaim ja hääl ütles: sa oskad kõik tööd teha. Siis tuli kurdi õe vaim... Sellel ööl tulid oma pere vaimud, teisel ööl naabri pere vaimud, kolmandal ööl ähvardati kõik maailma vaimud minu peale saata. Viimaks oli neil halb hais juures..... Hääl ütles: kui hirmus sa oled, sa sõid teiste vaimud ära ja magad teiste vaimudega. Ja see on lindude ja kalade veri, mis sinu sees on.....“ Need read on sõnasõnalt ühe talu inimese kirjast, mis juhtumisi minu kätte sattus. Mees ise

1) Vaata „Eesti Kirjandus“ 1912 lk. 145 ja lk. 177.

2) Näki raamat, 65 juttu näkist. M. I. Eiseni rahvaluule kogust, Tallinnas 1897.

on töökas ja teiste silmas arukas, ja ei kõnele teistele oma „hallutsinatsioonidest“: ta kardab, teda naerdakse.

Meil on siin liht hallutsinatsioonidega tegemist. Ilmuvad hallutsinatsioonid väikese hooga, siis on haigel nende üle võimust, ta seisab nende vastu arvustades ja real-nähtustest lahutades. Tulevad hallutsinatsioonid aga vägevusega, suure äritusega, siis kaotab haige kriitika ning hakkab hallutsinatsioonide mõjul toimetama, ja vaimuhaigus, meelesegasus on käes. On kergesti mõistetav, et vanemal ajal sarnased hallutsinandid, nägijad, muinasjuttude loomisele hoogu andsivad. Sest saladuslikud, äramõistmata nähtused ja kogemused kihutavad ikka mõtlemisele ja luulele. See oli muiste nõnda, on nii ka nüüd.

Näki-viirastused ilmuvad enamasti järvede ja soode ligidal. Järve vee liikumine ja kohin, laenete kujud võivad avateleda ka kainema inimese silmas inimese keha kujusid. Udukujud soode ja järvede peal õhtuse hämariku ajal ja kuuvalgel loovad fantastilisi vormisid, mis seda enam erguliste inimeste meeled viirastama ajavad, et rahvausk nähtuste võimalust otse suggererib.

Ma võtan valimata kaks jutukest näkist¹⁾, milles siiski meile esineb näkijuttude tüpus.

„Ärvita rabas olnud enne suur umbjärv, mis ikka enam kinni kasvab. Seal rabas kasvab palju jõhvikaid. Külalapsed käinud neid sealt noppimas. Korra olnud salk poissa ja tüdrukuid marju noppimas. Üks kask kasvanud viltamisi järve kaldal. Korraga näinud marjulised järve kaldal puu otsas ilusa valgete riietega naesterahva. See tõmmanud ikka käega ja kutsunud lapsi. Lapsed olnud väga ehmatanud. Ei julgenud paigastki liikuda. Viimaks saanud näkk aru, et lapsed ei tule. Hakanud lapsi söimama kõigesuguste roppude sõnadega. Selle peale hüpanud näkk kilgates järve, nii et sambla tükid taeva poole lennanud. Tüki aega kostnud veest veel laul, kuni viimaks kõik ära kadunud. Lapsed jooksnud hirmuga koju. Ei julgenud enam mitmel ajal sinna marjule minna.

Tarvastu naene läinud korra oma väikese lapsega mööda Võrtsjärve äärt külasse. Käinud tüki maad ära. Korraga kuulnud pilliroos nagu sulinat. Naene

1) Näki raamat, 65 juttu näkist, M. J. Eisen'i rahvaluule kogust, Tallinnas 1897, lk. 9 ja 10.

hakanud sinnapoole vaatama. Näinud: pilliroos pesnud ennast üks ilus naesterahvas. Naist nähes jätnud peseja pesemise seisma ja hakanud naese peale vaatima. Naene ehmatanud ära, ei saanud esmalt sõnagi suust. Näkk varsti naese käest küsima: „Anna see laps minule!“ Naene toibunud siis nii palju, et Jumala nime saanud appi hüüda. Seda kuuldes kadunud näkk sulinal vee alla ära. Ei enam näha midagi.¹⁾“

Viimane jutukene on õige näitlik meie väitele: pilliroo sahin ja vete sulin äratavad naesterahvas illusionisid, kes ehmatuse ärevusest tardunesse sattudes kuuleb viirastavaid häali.

Lahus viirastuse-kujutustest tulevad hoida unenäo-ilmutused. Kuna päris viirastused ikka enam vähem nägijas haiglast meeoleu eeldavad, ilmuvad unenäo kujud tervise piiris. Näitlikuks võrdlemiseks toon siin ühe jutu.²⁾

Palmse Võsuküla juures oli enne järv. Enam kui 30 aasta eest kaeveti seal kraav merde ja lasti järv tühjaks. Nüüd on järve asemel põld ja heinamaa. Järve nimi oli Üllikjärv. Ühel pühapäeva õhtul läinud vanasti üks mees Üllikjärve äärest hobust otsima. Otsinud, aga ei leidnud kusagilt. Hobuste kellasid polnud kuulda. Läänud ju pimedaks. Mees mõtelnud: nüüd ei maksa enam otsida, kellasid ei kuule ka. Puhkan õige natukese. Hommiku valge ajal hakkavad hobused sööma, siis kuulen kellasid, leian hobused üles. Istunud suure männa alla maha, lasknud käsipõsakile, kuulanud kas kuulub kusagilt hobuste kellasid. Uni kippunud peale, mees jäänud tukkuma. Korraga kuulnud ilusat pilli häält. Teinud silmad lahti, vaadanud järve peale. Eemalt paistnud üks luik. See tulnud ujudes mehe poole. Mees kuulnud ilusat naesterahva laulu järve poolt.

Mees hakanud paremini järve poole vaatama. Ei olnud luik, kes ta poole tuli, vaid ilus naesterahvas. Mees kohe arvama, et see näkk on. Kartnud, et näkk ta oma seltsi meelitab. Vajutanud silmad kinni, aga ikka seisnud näki kaju ta silmade ees. Ka laulu hääl kostnud ikka ta kõrvu. Mees maas nagu halvatud, ei saa liigetki liigutada. Ilus naeste-

1) Näki raamat op. cit. lk. 10 „Näkk last nõudmas“.

2) Näki raamat, op. cit. lk. 12 „Mees Üllikjärve ääres.“

rahvas tulnud just ta ligi kalda ääre, vaadanud mehe peale ja naeratanud armsasti. Siis hakanud jälle kesk järve poole tagasi minema. Läänud tüki maad eemale. Siis tõusnud püsti. Püsti tõustes kuulnud suurt sulpsatust järve peal, nagu oleks suur kivi vette visatud. Ilus naesterahvas olnud korraga kadunud. Seal kus ta püsti tõusis, vahutanud järve vesi ja ajanud pullisid vee peale. Päikene tõusnud varsti selle peale. Mees tõusnud püsti, vaadanud: hobused seisnud üsna ta ligi mändade all. Ei kuulnud sugugi, mill hobused sinna tulnud. Vist olivad ju õhtu seal. Sest saadik ei läinud mees enam ööse Üllikjärve ääre.

Järgmises näki-jutus¹⁾ laseb Kreutzwald oma vaateid muinasloo saamise ja muinasjuttude otstarbe kohta välja paista. Jutu kangelases kõlab „Jakob Fischeri“, Kreutzwaldi leelotaja teisend läbi. Ka meie seisukohalt on lugu õpetlik: näkkide ja nende nägijate loomu valgustab jutt õige hästi.

Vanal ajal leiti maa pealt palju paremaid inimesi kui praegu, sellepärast laskis ka taevane Jsa mõne imelikuma loo neile avalikuks ilmuda, mis nüüd kas hoopis varjul seisab, ehk arukorral kellelgi õnnelapsel nähtavaks tõuseb. Linnud laulavad küll vanal viisil kui ennegi, ja elajad teevad isekeskis häälitsemisi, aga kahju, meie ei oska nende keelt, ega või nende juhatamistest midagi õpetust leida, veel vähem sealt endale tulu võtta.

Lääne rannas elanud vanal ajal üks kaunis näki-neitsi rahva silmil sagedasti nähtaval. Veel minu suur-isa lellepoeg, oli eemalt paari korda näkineitsit kivi otsas istumas näinud, aga poisikesel ei olnud julgust ligemale astuda. Moonduse kombel näidanud neitsi ennast mitmel puhul kord kui hobuse sälg ehk lehma mullikas, kord jälle muu elaja kombel. . . . Mispärast ta inimeste eest pakku põgenenud ja nendega endist usaldust enam ei pidanud, sellest saame sedamaid pikemalt jutustama. Muiste päivil, kaua enne Rootsi aega, elas Lääne rannas üks nõukas

1) Fr. Kreutzwald op. cit, lk. 132 „Näki neitsi“.

talumees oma naise ja nelja pojaga P. . . Noorem poeg näitas juba maast madalast vendadest igapidi teisiti, tema põgenes inimeste seltsist, luusis merekallast ja metsi mööda, rääkis iseenesega, lindudega ehk tuule hoo ja vee laenetega, aga rahva hulgas ei teinud ta palju iial suud lahti, vaid seisis kui unenäos. Kui sügiset vastu tuule marud mässasivad ja laeneid hoone kõrguseni üles kergitasid ja vahus vastu kallast lõhkusid, siis ei leidnud poisike enam toas mahti, vaid jooksis kui meelest nõrgaks heitnud mõnekorra pool alasti mere randa. Tuult ega külma ei kartnud tema karastatud keha. Kaldal kargas ta lootsikusse, võttis aerud kätte ja sõudis mässavate laenete turjal kui lagl kaldast kaugele, ilma et liig julgus temale iial hädaohtu oleks sünnitanud. Hommikul, pärast maruga mässamist, leiti ta mere ääres magusasti magamast. Saadeti teda kuhugi asjaajamisele, kas suvel karja ehk muu väikesele talitusele, seal ei teinud ta muud kui meelehagust vanematele. Tema heitis kuhugi põõsa varju, laskis lojuksed laiali joosta, heinamaale ehk viljapõllule minna, ja kaotas mõningad ära, et vennad paari söömavahet pidiivad raiskama, enne kui kadunud loomad jälle kätte saivad. Küll oli isa kibedasti poisile vitsa väänanud, mis enam ei mõjunud kui hane selga visatud vesi. Aegamööda nooremehe ealiseks kasvamisega ei läinud lugu mitte paremaks. Ükski töö ei tahtnud tema laisa näppude vahel edasi minna, tema lõhkus ja katkendas tööriistu, kurnas töölojuksed üleliiga, aga tehtud tööst ei tulnud kellelegi kasu. Isa sündis teda vägise võõraste peremeeste taludesse teenima, lootes, et ehk võõras piitsvedelejat saaks parandama ja inimeseks tegema, aga kes nädalaks poisi katseks oli võtnud, saatis ta teisel nädalal jälle koju tagasi. Vanemad sõimasivad teda päevavargaks ja vennad U n e - T õ n u k s , üürikese aja pärast liikus viimane nimi igas suus, ehk küll teda Jüri nimeliseks lapselt ristitud oli. Sest et Une-Tõnu kusagil paika ei pidanud, ehk keegi teda ei tahtnud pidada, sündis isa teda viimaks ühele võõrale laevamehele sulaseks, sest et merel paku põgenemist karta ei olnud ja poiss maastmadalast merd armastas. Mõne nädala pärast oli ta ometegi, ei tea mil viisil, laeva pealt putkama pääsnud ja laisa

varbad kodumaa murule tagasi toonud. Siiski häbenes tema vanemate majasse minnes, kus lahket vastuvõtmist loota ei olnud, vedeles ühest paigast teise ja katsus kuda juhtus tööta leiva palukest saada, et nälga ei lõpeks. Tema oli priske, täie kehaga noormees ja oskas kui tahtis väga mõnusat juttu vesta

Juhtus, kui ta ühel ladusal suveõhtul pärast päikeseveeru üksipäinis merekaldal luusis, et näkineitsi magus laul temale kõrvadesse tungis. Une-Tõnu mõtles seda maid: tema on naesterahvas, kui teisedki, ega ta mulle midagi kurja hakka tegema, ja võttis silmapilgul nõuks laulu juhil ligemale minna, et kaunist laululindu oma silmaga tundma saaks. Kõrgemale kaljukünkale astudes nägi tema mõned vaod eemal näkineitsit kivi otsas istumas, kuldse kammiga juukseid silitades ja kenaste lauldes.

(Järgneb pikem kirjeldus juhtumisest näkineitsiga). Kui tema viimaks, kes teab kui kaua aja pärast, minestuse unest ärkas, leidis ta ennast merekaldal, sealsamas kivi ligidal, kus kaunis neitsi istunud ja temaga sõprust sigitanud. Ühkete riiete asemel, mis tema keha näkineitsi talus igapäev oli katnud, leidis ta oma endise ülikonna, mis palju vanemad ja narakamad näitasivad, kui nemad tema arvates võisivad olla. Õnne põlv oli mehikesel lõppenud, ega võinud kibedam kahetsemine seda enam tagasi tuua.

Edasi minnes jõudis ta esimestesse taludesse, mis kõik küll vanal kohal seisivad, siiski teistviisi näitasivad. Aga mis palju imelikum vaataja meelest oli: inimesed olivad temale üsna võõrad. Mitte ühte tuttavat nägu ei tulnud temale vastu. Rahvas vaatas igalt poolt võõriti tema peale, kui tuleks midagi kogemata neile silmade ette. Une-Tõnu läks sealt oma vanemate talusse, kus niisamati võõrad inimesed temale vastu tulivad, kes teda, ega tema neid ei tunnud. Imestades küsis ta oma isa ja vendade järele, kellest ükski temale ei teadnud vastust anda. Viimaks tuli hallipeaga vanarauk kepi tugil toast õue ja ütles: „Külamees, see peremees, kelle järele sa küsid, magab juba rohkem kui kolmkümmend aastat mullas. Ka tema pojad peavad surnud olema. Kust sina siis vana taadike oled tulnud neid unustusse jäänud vanu asju taga nõudma?“ V a n a

ta adike oli Une-Tõnu nii ehmatanud, et ta pike-
malt sõna küsimise päale ei võinud vastata. Tema
tundis enese keha värisevat, pööras sedamaid selga
võõraste inimeste vastu ja tõttas õue värvast mi-
nema. Kuuldud vana ta adike ei andnud temale
kusagil mahti: otse kui raske koorem oli selle sõnaga
tema peale langenud.

Lähemal allikal nägi ta päikese paistel oma
kuju: kahvatanud kortsus palged, sisselangenud sil-
mad, pikk hall habe ja hallid juuksed tunnistasivad
kuuldud sõna tõeks. See kolletanud, närtsinud kuju
ei olnud miski tükis endise nooremehe sarnane, keda
näkingeitsi endale peiuks oli valinud. Nüüdap vast
märkas õnnetu mehike, kuidas arvatud paar aastat
temal suurema osa eluaega olivad lõpetanud.
Mis nõu pidi tema nüüd ette võtma, kes kui võõras
võõra rahva sekka oli tuisatud? — Tema luusis mõne
päeva mööda randa ühest talust teise, kus head ini-
mesed temale armu pärast leiva palukest andsi-
vad. Seal juhtus ta ühe terase nooremehega kokku,
kellele ta oma elukäigi otsast otsani avaldas, aga
selsamal õhtul oli ta ka rahva silmast kadunud.
Mõne päeva pärast veeretamid merelaened tema sur-
nukeha kaldale. Kas ta meelega või kogemata merde
uppunud, jäi tänapäevani teadmata.

„Nägija“ Une-Tõnu on õieti kirjeldatud: degenerant-
loomuga noormees, oma ette unistaja, ei ühelegi tööle kõl-
vulik, kärsitu ja rahutu rändaja. Raske elu avateleb
temas meelegaiguse, hallutsinatsioonid meelesegadusega
võtavad temast võimust. Ligi kolmkümmend aastat põeb
ta, saab siis vähe rahulisemaks, leiab viimati õnnetut
surma vabatahtliselt või kogemata mere laenetes. Surm
merelaenetes on õige tavaline vaimuhaigetel saartel või
rannamail¹⁾. Rahvas ja osalt ka Kreutzwald leiavad jutus
iseäralist müstilist, üleloomulist mõtet, mille kaudu „mõni
imelik lugu meile avalikuks tuleb“, mille keelt, „loogikat“,
meie aga enam ei mõistvat.

Tihti leiame mõne koha ümber iseäranis palju vii-
rastuslike sisuga juttusid seotud olevat. Koht iseenesest
võib viirastuste avatleja olla, kui ta muinaslooliste mäles-
tuste ja muinasusu kaudu rahva meelekujutuse üleloomu-

1) Juhtusin 1912 suvel nägema, kuidas 2 vaimuhaiget Pranglisaa-
relt laenetes otsa said.

listele nähtustele vastuvõtlikuks tegi: Ebavere mägi, Laiuse lossi varemed, Laiuse tervise allik n. n. e.

Enamasti on asjakord ümberpööratud: meie peame järjeldama, et viirastuse-rikka koha ümbruses rahvas närviline, viirastuselistele nähtustele väga kalduv on olnud. Niisugusid viirastuse-rikkaid kohtasid leidub tihti juttudes Saaremaal¹⁾ ja Tallinnamaa rannamailt.

Kreutzwaldi muinasjuttude kogus liiguvad viimased 8 juttu²⁾ Palmse mõisa ja mõisaomanikkude isikute ümber.

Nende muinasjuttude väljaandjal on ainult osalt õigus, kui ta kinnitab, et jutud on „Palmse mõisa päris-herrade sugule kustutamata auusambaks rahva mälestusse jäänud.“³⁾ Juttudest võib niisama järjeldada, et Palmse mõisaomanikkudel (Pahleni sugukond) oli palju erguhaiguselisi kalduvusi. Ühes sellega võib oletada, et need isikud olid tõesti hea vaimuannetega ja äärmiselt inimlikkude omadustega, mispärast nende teod kui algupärased ja haruldased rahva poolt tähelepanemist leidsid. Viimase väite tõenduseks lisan siia paar lauset ühest tähendatud juttudest⁴⁾:

„Juba vanast saadik olla rahval tuttav asi, kuidas Palmse herradel üks varjaja vaim kaitsejaks olnud, kes neid igas hädaohus kahju eest hoidis. Kõik Pahleni sugust sündinud mehed olnud kõrge kasvuga ja tugeva kehaga, nõnda et nemad teistest ikka vähemalt peajagu kõrgemad olnud, niisamati jälle nende varjajad neist peavõrra kõrgemad... Kui nüüd herra meelt jahutades puie vahel luusinud, käinud varjaja tema kõrval näo poolt herra värki ja ka niisamati riides, aga tema pea ulatanud üle kuuskede. Mõnekorra kuulnud neid ka teine teisega rääkivat, aga ühel võõral keelel, mida muu keegi ei osanud“.

1) Väata Eesti Kirjameeste S-i aastaraamat 1899 — juttudekogu,

2) Fr. Kreutzwald, Eestirahva ennemuistsed jutud, 1904, kolmas trükk, lk. 264—270.

3) Väljaandja joonealune märkus käib täielisel kujul järgmiselt: „Järgmised vanad jutud on kõik Palmse mõisa päris-herrade sugule kui kustutamata auusambad rahva mälestusesse jäänud. Minu teades ei leita teist mõisniku sugu meie maalt, kellele vanad jutud niisugust auu krooni oleksivad valmistanud kui parun Pahleni soole. Kus orjad oma valitsejatest sähardust mälestust ülespeavad, seal võib mõista, et need mehed rahva sõbrad on olnud ja side, mis neid rahvaga kokkukõitnud, üks sugune olnud, kui vanemate ja laste vahele loodud.“

Fr. Kreutzwald op. cit. lk. 264.

4) Kreutzwald op. cit. lk. 265 „Palmse herrade varjaja vaim“.

Järgmine jutuke¹⁾ ei jäta „Pahlenite sugust sündinud meeste“ haiglase meeoleu üle kahtlust.

„Minu kadunud vanaisa mäletas oma poisikese põlvest veel mõnda Kaarepere vanast herrast rääkida, kes kui kuulus kodukäijate kütt ööajal muidu teekäiku ette ei võtnud, kui hõbe kuulidega laetud püss kaasas. Kaarepere ümberkaudu leiti viimaks kõik öösesed hulgused ärahävitatud, nii et neist keegi enam nähtavalt inimeste silma ei usaldanud tulla, aga teistes paikades leiti neid sagedasti. Nõnda oli ükskord Haljala kirikuõpetaja kadunud vanaherrat endale appi palunud, sest et tema kirikuaia ligidal elades iial öörahu ei leidnud. Kui vanaherra sinna läinud, olla temal esimestel öödel väga palju tegemist olnud, enne kui kiriku aiale rahu jõudis saata. Neli ja viis püssi pauku kuuldi enamasti igal kuuvalgel ööl, kuni viimaks linnud küti silma eest lõppesivad. Siiski pilkas teda tükk aega üksikk naesterahva kuju, kes igal õhtul esimesel kukelaulul kesk kirikuaeda ühe haua peale tõusis, herra laskmise järgi kui udu tema silma eest ära kadus, aga paar silmapilku hiljemini jälle vana paiga peal seisis. Herra oli juba paar tosinat hõbe kuulisid tema peale ära kulutanud, ei siiski vaenlasest jagu saanud. Seal tulnud ühel päeval üks vana taadike Toolse rannast ja kiitnud herrale nõuks hõbe kuulisid kartmata naesterahvast huntide ette kihutada, kus tema vistist otsa leiab. „Mul on, ütles rannamees, üks nõiarohtudega suitsetatud koer, kes teda siit jooksu kihutab, siiski peame ootama, kuni küünla kuuni, kus huntidel jooksu aeg tuleb ja neid palju koos on.“

Ühel kuuvalgel küünlakuu ööl mindi asja talitama. Kirikust paari versta kaugusel seisis lagedal üks heina küün. Sinna pani rannamees ühe tuttava julge südamega mehe kolmearulise raudhargiga vahiks, et kui jooksik huntide eest põgenedes küüni pääseks varjupaika otsima, vaht teda sealt ära hirmutaks. Rohkesti tund aega enne keskööd läks herra rannamehega kirikuaeda, kus tuttav kuju juba nende ees haua peal seisis. Herra taitis esiteks veel korra püssi õnne katsuda, mispä-

1) Fr. Kreutzwald op. cit. lk. 269, „Kodukäijate kütt“.

rast ta püssi tugevasti laadis ja kolm hõbe kuuli sisse pani. Tema sihtis tükk aega osavalt, põrutas siis paugu! — kus kuju ära kadus, aga ligemal silmapilgul jälle nende ees seisis. Nüüd ässitati koer tema peale, kes valge kuju sedamaid kirikuaialt ära peletas otsekohe soo poole... Ei kuigi kaugel sealt tuli karjake huntisid umbarvates rohkem kümme tükki. Koer käänas teelt tagasi, hundid kõik kodukäija jälgil. Aga valgel kujul nähti jalad all kui linnu tiivad, et hundid pooleltki tema järgi ei jõudnud. Sammu kolm neli küünist eemal hüppas ta kui orav ühe rak-suga pealmisest ukse august küüni, istus ukse lävele maha ja riputas jalad üle ukse välja. Kodukäija sealt huntisid äritama! Vaht tema seljataga vaatas natuke aega seda mängu, sasis siis mõlemate kätega hargivarrest kinni ja tõukas teda ühe tugeva vopsuga huntide ette ülepea maha. Silmapilk murdsivad hundid ta ära, et pisemat riismet järele ei jäänud.

Teisel hommikul läksid herra ja rannamees kohta vaatama, kus hundid öösel kodukäijale otsa olivad teinud, aga ei leidnud nemad sealt suuremat märki maast, kui ühe kämbla laiuse peenikese linase riidetüki ja kuld sõrmukse. Kui herra sõrmukse seest nime hakkas vaatama, kahvatas tal silmnägu lumivalgeks, sõrmukse sees oli ühe naabri-mõisa proua nimi. Tema sõitis sedamaid sinna ja kuulis mõisa rahva suust, et herradest kedagi kodus ei olla. Mõne päeva pärast alles tulnud herra leinariides üksi tagasi ja rääkinud, kuidas proua mõne päeva eest Tallinnas äkitselt ära surnud. Kevade müünud ta mõisa ära ja läinud võõrsile elama.

Pärast lahkumist pääsivad rahva keelepaelad lahti: räägiti siis esiotsa salamahti, pärast avalikult, kuidas prouaga õiget lugu ei võinud olla, sest kõik mõisa rahvas teadis selgesti, kuidas tema ühte ööd kodu ei maganud, vaid kui herra õhtul magama uinunud, suitsetanud tema ei tea mis rohtu herra nina alla ja läinud valges ööriides oma teed, kus ta vast hommikut vasta tagasi tulnud. Teised rääkinud jälle, kuidas kadunud proua iial ei toidu raasukest ega keelekastet oma suhu ei olla võtnud, vaid otsegu tuulest elanud, kui ta mitte öösesel salakäigul võõral paigal oma kõhtu ei olnud täitnud.“

Eelolevas jutus leiame kaks patologilist kuju: herra, kes oma hallutsinatsioonidele järele jookseb, neid öösiti püssiga paugutab, ja proua naabri mõisast, kes niisama meelegaiguse tundemärkisid avaldab. Rahvajutt on need kaks kuju üheks jutuks põiminud, millel aga sisuliselt üksteisega ühendus puudub. Meelehaiged leiavad ikka lihtrahva hulgas auustavat tähelepanemist, venelaste keskel on koguni meelegaiged „jurodivid“ usulise kummardamise vääriliseks peetud.

Seni nägime: suurem jagu meelegaiguslisi momentisid muinasluules põhjenevad meelte viirastuste alal. Vaimuhaige harilikus kujus ei paku nähtavasti palju aineid rahvaluulele. Seda huvitavam on järgmine lookene¹⁾, kus meie õige hea paranoia-haige kirjelduse leiame.

Ühes mõisas elanud muiste mees, kes kange olnud jõnni ajama. Sui käinud ta karjas, aga sügise ja talve pidanud ta rehepapi ametit. See mees olnud niisugune: hakanud ta korra kellegagi vaidlema, siis ta oma jõnni pole jätnud. Et ta alati kõikidega vaidles, siis kutsuti ta jõnnipurikaks. Ei saanud ta kellegist võitu, siis läks ta rehte ja heitis lõukale magama. Seal oli ta mitu päeva söömata ja joomata ega teinud kellegagi tegemist. Korra jõulu laupäeval vaielnud see mees jälle ühe mehega. Aga et see mees temale oma jõnni pole tahtnud jätta, pahandanud see rehepappi väga. Rehepapp läinud jälle rehte paastu päivi pidama. Teised meelitanud rehepappi küll, et ta rehest tuppa teiste sekka tuleks . . .

Tee mis tahes, ta tuppa ei tule. Ainult tontide kartus ajanud ta rehest välja.

Rehepapp ei jätnud sest saadik küll jõnnimist maha, aga rehte ei läinud ilmaaegu enam iialgi paastu päivi pidama.

Paranoia-haigele on omane võrdlemisi terve mõtlemise viisi juures — haiglaselt liialdatud mõtte sihi ühekülgsus, idee pöörasus, kas olgu see iseenese suuruse või tagakiusamise või iseäralise kutse (profetismus) idee. Haige kipub, haiglase meelega üheskäiva ärevuse tõttu, oma ideesid ümbrusele peale sundima, elusse viima ning sattub ümbrusega vastolusse. Niisugused haiged on teataval tõbekraadil osalt töövõimulised. Maal leiame õige

1) V. Rahvaraamat lk. 75 „Jõnnipurikas“.

tihti meelehaigeid karjastena, öövahtidena, vanasti rehepappidena, s. t. ametites, kus nad eraldatud on ja kus ülesanded mitte keerulised ega teiste kaastööd ei nõua.

KOKKUVÕTE.

Vaatame nüüd kokkuvõttes üksikuid rahva juttude kogusid oma seisukohast ning jaotame jutud kolme liiki, selle järele¹⁾ kui palju nendes haiguslikka momentisid, et näha, missugust osa meelehaigus meie rahvaluules edendab. Ma võtan — ilma valikuta — kolm rahvajuttude kogu sõelumisele. On põhjust järjeldada, et ka teistes sarnastes juttude kogudes meeleviirastus sama võrra esineb. Need kolm kogu oleks:

1. Fr. Kreutzwald'i Eestirahva ennemuistsed jutud.
2. Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1889.
3. M. J. Eisen'i V. Rahvaraamat.

Fr. Kreutzwaldi „Eestirahva ennemuistsetes juttudes“ leiame järgmisi lugusid, mida on loonud rahva A.: terve genialne mõttelend: 1. Kullaketrajad, 2. Pikkjalg, Osavkäpp ja Teravsiilm, 3. Vaeselapse käsikivi, 4. Kivi-aluste ristitütar, 5. Nupumees, 6. Paristaja poeg, 7. Pikse pill, 8. Rohkest tasutud häategu, 9. Härjapõlvelaste riid, 10. Võllamehikesed, 11. Kuida üks kuningatütar seitse aastat oli maganud, 12. Tänuelik kuningapoeg. 13. Võeras-ema, 14. Rõugutaja tütar, 15. Tark mees taskus, 16. Põhja konn, 17. Vägev vähk ja täitmata naene, 18. Leitud laps, 19. Õnne munake, 20. Kuidas seitse rätseppa Türgi sõtta lähevad, 21. Naiste mõrtsukas, 22. Õnne rublatükk, 23. Kuida üks kuningapoeg karjapoisikese põlves üles kasvis, 24. Naljakas härja müümine, 25. Pilli Tiidu, 26. Munast sündinud kuningatütar, 27. Helde puuraijuja. 28. Hädaohust peasnud kuningapoeg saab vendadele peastjaks, 29. Miks Tallinn iial valmis ei tohi saada, 30. Parknaha kaupmees, 31. Paigast läinud järveke, 32. Narva kaupmehe tütar, 33. Kus Narva endine varandus magab, 34. Vaskjala silla piiga, 35. Emujärv ja Võrtsjärv 36. Nälja aja mälestuse kivikuhjad, 37. Kabeli ehitamine, 38. Palmse herra peastab Tallinna vaenlaste käest.

B. Jutud Kreutzwaldi kõgust, kus leida terve, geniaalse vaimulennu kõrval haiguslikka olusi: 1. Kuuvalgel vihtlejad neitsid, 2. Udumäe kunin-

1) Vaata „Eesti Kirjandus“ 1912 lk. 147.

gas, 3. Maa-alused, 4. Küti kadunud õnn, 5. Porkuni preili, 6. Toolse rannamehe tütar, 7. Kotka küüsisist peastetud kuninga poeg, 8. Mereneitsi ja Palmse herra, 9. Palmse prouade surmakuulutajad.

C. Kreutzwaldi kogu rahvajutud, mida on sünnitanud patoloogiline, haige meel, või millele patoloogiline nähtus peaaineks: 1. Tontla mets, 2. Näki neitsi, 3. Julge rehepapp, 4. Öösised kirikulised, 5. Vinguv jalaluu, 6. Palmse herrade varjaja vaim, 7. Kodu käijate kütt.

Eesti Kirjameeste Seltsi 1889 aastaraamatuse leiduva rahvajuttude kogu hulgast kuuluvad järgmised jutustused haigusliku meelevalduse piiresse: lk. 43 Olle pruul ja vaim, lk. 46 Sia karjane ja lossi vaim, lk. 48 Rahakuivatajad, lk. 57 Näkkidest, lk. 60 Lausa jõe näkk lk. 66 Liivasaare mets, lk. 67 Metshaldjad, lk. 68 Must mees, lk. 69 Metshaldjas. lk. 79 Umbluu, lk. 91 Jõiste mõisa surnuaed lk. 91 Jõiste mõisa kivid lk. 94, Mõisniku tütar, lk. 95 Herra käib kodus, lk. 96 Kodukäija lugu.

Eesti Kirjameeste Seltsi 1889 aastaraamatu kogus on 90 juttu, nendest siis 15 kahtlemata haigusliku sisuga, enam-vähem motividega meelehaiguste alalt.

M. J. Eiseni toimetusel ilmunud viienda Rahvaraamatus leiame järgmisi jutte haigusliku sisuga: lk. 3 Koll, lk. 6 Haldjas kuldsõrmuseks, lk. 8 Haldja küüsis, lk. 9 Kütid jahil, lk. 10 Päike paistab, vihma sajab, hunt sööb võsas võidleiba, lk. 30 Mees kimpus, lk. 70 Vere märk, lk. 75 Jõnnipurikas, lk. 100 Ussi hari, lk. 111 Kaks saksa.

Sellega on nimetatud rahvajuttude kogus 52 jutukese hulgas 11 juttu, milles meelehaigus loole algatajaks on olnud.

* * *

Rahvaluule saamise ja sündimise peale pidid valgustheitma eelseisvad arendused.

Meie leidsime: jutustava rahvaluule komponendina esineb meelehaigus tähtsal kohal. Möödamines olgu tähendatud: seotud rahvaluules on viirastuste osa hoopis vähem. Näituseks on Kreutzwaldi Kalevipoeg'ki vaba meelehaiguse idudest, kui mitte joobnud meelt — meelehaiguseks arvata.

Juttude iseloomu järgi otsustades kuuluvad luuled viirastuse alal aja poolest u u e m a t e hulka.

Ma arvasin seda enam tarvis olevat tähelepanemist pöörda kõnesoleva nähtuse peale, et tema üle ka võõrkeelses eriteaduslises kirjanduses, nii palju kui see minu silma puutunud — mitte küllalt selgitust ei leidu.

(Lõpp.)

Uue Testamendi parandatud ümberpanek. ¹⁾

Kirjutanud **K. Leetberg.**

Eesti Uus Testament on 200 aasta eest kirjutatud. See keel mis sell ajal õige Eesti keel oli, on meile mitmeti juba vanaks ja võeraks läinud. Seega on siis ka Uude Testamenti aja jooksul vigasid sisse kasvanud, mis hakatuses sugugi viad ei olnud. Aga ka hakatusesgi oli töö puudulik küll. Sest ümberpanija oli küll suur meister oma sõnale õiget tooni ja mõjusat kaju andma, aga tema ei olnud mitte sündinud Eesti keele rääkija, tema keele tundmine oli ikkagi puudulik, ja mis peaasi on, tema pidi sellest oma puudulikult tuntud rahva rääkimise keelest ise selle kirja keele ära säädma, mis tale Uue Testamendi ümberpanemiseks tarvis oli. See ei ole siis ime, et ta, kus Eesti ütlemise viisid veel kindlaks ei olnud saanud, ennast Kreeka ja Saksa ütlemise viisist viltu laseb vedada. Sest see on tema pea puudus. Teine vähem puudus on, et ta igal pool mitte hoolikas küll ei ole.

Nüüd on suur töö ära tehtud. Uus T. on keele poolest läbi vaadatud ja uuest parandatud ümberpanekust „Proovitrükk“ välja antud. Ja piab tunnistama, uus on tõeste palju parem kui vana, ladusam lugeda, kergem aru saada.

Ma ei taha selles arvustuses mitte pikemalt ükskuid kohte kiitma hakata, mis seal kõik paremaks on tehtud, ma võtan seda kui iseenesest mõistetava asja vastu ja pian kasulikumaks sellest rääkida, mis uus ümberpanek veel soovida jätab, neid puudusi ette tuua, mis paranda-

1) Autori kirjaviisi muutmata.

tud ümberpanekusse siiski veel sisse on jäänud ehk ka vana hea asemele uueste sisse tehtud, sest ka seda tuleb ette.

200 aasta sees on Jumala sõna seletus rohkesti edenenud. Iseäranis on ka Uue Testamendi Kreeka-keelne alguskiri kriitikalikult puhastatud ja parandatud. Mina ei ole Jumala sõna uurija, aga uuematest Kreeka U. Testamendi selitud väljaannetest, kus teisendid kriipsu all ära on tähendatud, näen minagi selgeste, kuida Pühakirjasse sinna ja tänna muudatusi sisse on tehtud. Mõnes kohas on pikemad ja lühemad lisandused juure pandud (näit. Issameie lõpusõnad Matt. 6, 13. mis Luuk. 11, 4 õigusega puuduvad), teises kohas on lugijale arusaamata ehk halvaste kirjutatud sõna valeste luetud, nagu näit. Mark. 6, 20, kus ἠπόρει (tema oli nõuuta, ei teadnud mis teha) asemel ἐποίησεν (tema tegi) on kirjutatud. See rikutud koht pannakse siis ka vägivaldselt nõnda ümber: *ja tegi, kui ta teda oli kuulnud, palju asju tema sõna järel*, kus kolm viimast sõna omast käest juure lisatakse. Vana ümberpanek on otsekohesem, aga ilma mõtteta: *ja kui ta teda kuulis, tegi tema mõnda*. Õige oleks: tema oli pärast tema kõnesid sagedaste nõuuta. Niisugusid kohte ei ole sugugi vähe.

Kui nüüd kord ümberpaneku parandamine käsil on, siis on iseenesest mõista, et uus ümberpanek selle alguskirja järel piab tehtama, mis praeguse aja teadus kõige täielikumaks piab. Seda ei ole Proovitrükis mitte tehtud. Parandused on seal sellesama või vähemast sellesamaväärilise vigase alguskirja järel tehtud kui esimene ümberpanek isegi 200 aasta eest, kus selitud alguskirjasid veel ei olnud. Mispärast niisugune hoolimata meel? Mispärast pakutakse meelega ja teadmiselega seda mis halvem on? Jumala sõna tahetakse ommeti selgeste ja puhtaste kuulutada, sellepärast ei pia teda mitte prügiselt rahva kätte andma. Või ehk kardeti rahvast pahandada? Aga ega salgamine ka ei aita. Ja pealegi on ümberpanekus ommeti teisi muutusi tehtud, ka niisugusid, mis mõtte endise vastu üsna ümber pööravad (näit. Joh. 5, 39: *Teie uurite kirju läbi*). Nüüd oleks paras aeg, ühe korraga ka alguskirja selitusi tähele panna: lass pahandab kes pahandab; kui ta pärast pahandusest selgusele tuleb, siis ta on targemaks saanud. Kui neist muudatustest veel kas eeskõnes või järelsõnas või isekirjas seletust tehtaks, siis see võiks Pühakirja lugemist ainult elustada.

Üks teine soov oleks Testamendi välise trükimoe kohta. Kas ei võiks üksikute salmide eraldamist mitte kõrvale jätta ja Pühakirja ka nõnda trükkida kui teisi raama-

tuid, et trükk ühetasaselt edasi läheks ja ainult kõne sisu järel vahesid tehtaks? Praegusel kujul on raamat üksluine ja igav, ei anna sisu kohta mingit ülevaadet. Temast midagi kätte leida, kui peatüki ja salmi numbrit ei tea, on püüa võimata. Ja julgeti lugeda, ei ole ka mitte armas.

Aga lähme keele juure.

Proovitrükis on kõige pealt suur osa vana keele sõnu ja kõnekäänusid, mis praeguses keeles enam elavad ei ole, välja heidetud: *seesinane, säherdune, otsegu, ja see sündis, ütles tema vastu* (= temale), said *üpris* väga rõõmsaks, palus et ta *pidi* kurja vaimu välja ajama, *võttis* rääkida, *iial*: kes iial, kus iial, kui iial ja palju muud sellesarnast.

Aga palju niisugusid surnud sõnu on siiski veel sisse jäetud. Kõige pealt *läkitan* ja *koda*. Miks oli neid ilma eluta sõnu tarvis alal hoida, kus iga keeletundjale *saadan, maja, tuba* nagu iseenesest asemele astuvad? Siis veel *püha koda, hingamisepäev*, mis meie muidu: tempel, püha-päev nimetame, ja veel mõned üksikud jäänused nagu:

Ap. 26, 26 *räägin julgeste*. Piab olema: avalikult.

Luuk. 5, 23 *kumb on kergem öelda?*

Matt. 20, 8 *mis iial õige on, tahan mina teile anda.*

Ilm. 2, 5 *Vaata ma tulen nobedaste.*

• 1 Kor. 11, 25 *seesinane karikas.*

Jak. 1, 22 *olge sõna tegijad ja ei mitte üksipäini kuuljad.*

Üksipäine on see, kes ilma teiste seltsita on. Siin piab ütleva: ainult ehk: üksi.

Matt. 25, 9 *minge ennemine kaupmeeste juure*. Piaks olema: ennem ehk: parem.

Mark. 8, 7 *neil on pisut kalukesi.*

Mis iga Proovitrüki lugijale kõige esimeseks silma puudub, see on see, et *jüngri* asemel igal pool *õppi* on pandud. See on igatahes päris ilmaaegne muutus. Keel näeb palju vaeva, et sõna omaks teha, ja siis tulevad targad mehed, viskavad selle omaks saanud sõna keelest välja ja panevad oma uue, harjumata sõna asemele. Üteldagu ommeti: mikspärast? Kas *jünger* halvem on kui teised Eesti keele sõnad. See ei ole mitte enam keele puhastamine, see on keele tühendamine.¹⁾

1) Praegu seda kirjutades luen „Postimehest“, kus J. Aavik rääkimise-sõna kõlaliselt ja etymoloogiliselt inetu leiab olevat, „sest ta tuleb Saksa sõnast sprechen“. Issand halasta!

Kõige üleüldisem keeleviga Proovitrukis on valeste tarvitatud on-minevikud (perfektid), neid on terve raamat läbi iga lehekülle peal. Vana ümberpanek on nad Saksa ja Kreeka keele mõju all sisse toonud ja neid on väga vähe ära parandatud.

Matt. 18, 32 *Kõik selle võla olen ma sulle maha jätnud.*

Matt. 18, 33 *Nõnda kui mina sinu peale olen armu heitnud.*

Matt. 30, 12 *ja sina oled nad meie aruliseks teinud.*

Matt. 22, 12 *kuidas oled sina sija sisse tulnud?*

Matt. 11, 7 *mis olete teie välja läinud kõrbe vaatama?*
Mina ütlesin: Mis teie sinna kõrbe läksite vaatama?

Matt. 13, 27 *eks sa ole head seemet põllu peale külvanud?*
Külap ta vist oli ka headgi seemet külvanud elu ajal, aga siin seda ei küsita. Siin räägitakse ainult viimasest külvist, ja sellepärast piab ütleva: eks sina head seemet külvanud? ja peale selle mitte: põllu peale, vaid põllule.

Väga õpetlik on Matt. 25, 35 ja järgmised salmid:

Matt. 25, 35 *Sest mul on nälga olnud ja teie olete mulle süüa annud; mul on jänu olnud ja teie olete mind jootnud* jne. Siin räägitakse kindlast üksikust juhtumisest: siis kui minu kõht tühi oli, andsite teie mulle süüa. On-minevik jätab need kaks asja: tühja kõhu ja süüa andmise, lahtiselt üksteise kõrva, ütleb ainult, et üht ja teist ülepea millalgi sündinud on.

salm 37. *Siis vastavad temale õiged: Issand, millal oleme meie näinud sul nälga olevat ja oleme sind söötnud?* Siin on on-minevik õige, sest siin ei räägita mitte üksikust korrast vaid üleüldse. Niisama on on-minevik õige 42 salmis: *sest mul on nälga olnud ja teie ei ole mulle mitte süüa annud*, sest siin räägitakse mitmekordsest juhtumisest.

Joh. 3, 14 *nõnda kui Mooses ussi kõrbes on ülendanud.*

Joh. 4, 33 *Sellel tunnil, millal Jeesus oli ütelnud.*

Joh. 16, 19 . . . *et mina olen ütelnud.*

Matt. 26, 55 *otsegu röövli peale olete teie mõekade ja nuiadega välja läinud mind kinni võtma.* Mina ütlesin: tulete.

Matt. 28, 6 *kus Issand on hinganud.* Mina ütlesin: kus ta maas oli.

Joh. 4, 40 *kui nüüd Saamaria rahvas tema juure olivad tulnud, palusivad nemad teda.* Vana ümberpanek ütleb õigeste: *kui nüüd S. r. tema juure tulid.*

Joh. 3, 7 *Ära pane imeks, et ma sulle olen ütelnud.* Piaks olema: ütlesin ehk: ütlen.

Joh. 8, 55. *Teie ei ole teda mitte tunnud, aga mina tunnen teda.* Piaks olema: Teie ei tunne teda mitte, aga m. t. t. *ἐγνώκατε!* olete ära tunnud — tunnete.

Joh. 13, 14 *kui nüüd mina teie jalgu olen pesnud.* Parem oleks: pesen.

Joh. 16, 3 *et nad ei Isa ega mind ei ole ära tunnud.* Parem: ei tunne.

Joh. 16, 1 *Aga seda olen ma teile rääkinud.* Piaks olema: räägin.

Joh. 20, 29 *Goomas, sa oled uskunud, et sa mind oled näinud.* Piaks olema: sina usud, et sa mind näed.

Matt. 26, 65 *Tema on Jumalat teotanud.* Piaks olema: tema teutab Jumalat.

Joh. 3, 18 *aga kes ei usu, selle peale on juba kohus mõistetud, sest et tema ei ole uskunud Jumala ainusündinud Poja nime sisse.* Mina ütleksin: sest et temal mitte usku ei ole: *οὐπεπιστεύκειν.*

Luuk. 11, 24 *Ma tahan ümber pöörata oma kotta, kust ma olen välja tulnud.*

Luuk. 15, 6 *Ma olen oma kadunud lamba leidnud.* Ja väga palju teisi näitusid terves raamatus igal pool.

Kreeka tulevikku (futurum) ütleb vana ümberpanek enamiste ikka tahtmise- ja pidamise-sõna abiga. Proovitrükis on neist suurem osa ära parandatud; aga mõned on siiski veel sisse jäänud. Matt. 13, 30 *lõikuse ajal tahan mina lõikajatele ütelda.*

Matt. 18, 26 *Mina tahan sulle kõik maksta.* Miks mitte lihtsalt: maksan?

Joh. 6, 68 *Kelle juure peame meie minema?*

Ilm. 2, 10 *Ole ustav surmani, siis tahan ma sulle elu krooni anda.* Selles ütlemises tundub tahan anda siiski omane olema, minule vähemalt.

Matt. 27, 42 *ja meie tahame tema sisse uskuda.* Piaks olema: siis meie usume tema sisse.

Joh. 16, 24 *Paluge, siis peate teie saama.* Piaks olema: siis teie saate.

1 Kor. 15, 52. 53 *Sest pasun peab hüüdma ja surnud peavad üles tõusma kadumata põlves ja meid peab muudatama. Sest kaduv ihu peab enese peale võtma kadumata põlve j. n. e.*

Joh. 15, 26 *see peab minust tunnistama.* Mina ei tea, kuida teised tunnevad, aga mina ütleksin siin: see saab minust tunnistama: Minu tundmisele on saan-tulevik siin üsna omane. Niisama ka järgmised kohad:

Joh. 16, 22 ja teie süda peab rõemus olema ja ükski ei pea teie rõemu teilt ära võtma. Mina ütlesin: saab olema, ei pia võtma. Ma ütlesin ka Joh. 16, 13 saan-tulevikuga: vaid mis tema kuuleb, seda saab ta rääkima ja saab teile kuulutama, mis tulemas on (Proovitrükis: *vaid mis tema kuuleb, seda räägib tema ja tulevaid asju kuulutab ta teile*). Niisama ka Joh. 16, 20: Teie saate nutma ja huluma, aga maailm on rõemus. Teie saate kurvastama j. n. e. (Proovitrükis: *Teie nutate ja hulute, aga maailm on rõemus, teid kurvastatakse j. n. e.*

Nagu üeldud, saan-tulevik ei ole minule mitte igal pool võerastav ja ma sooviksin, et kirjanikud teda kui germanismust mitte kohe ilma küsimata kõrvale ei heidaks, vaid teda ettevaatlikult, seal kus tunnevad kohase olevat, tarvitusele võtaksid. Ettevaatlikult, mitte nõnda kuida meil harilikult tehakse, et kui keegi mõne uue sõna ehk ütlemise ette toob, seda iga keeletarvitaja oma kõnnessse siis niipalju sisse paneb kui aga mahub, et näidata, et tema ka seda uudist kuulnud on. Sellega tehakse meie kõige ilusamad sõnad ja ütlemise viisid varsti vastikuks ju läilaks.

Teine lugu on aga saan-tehtavikuga. See ei ole, ehk teda küll palju tarvitatud on, Eesti keeletundmusele mitte omaseks saanud. „Mina saan pühitsetud“ ei tähenda mitte: mind pühitsetakse, vaid ainult: mina jõuan ära pühitseda, ehk: mind jõutakse ära pühitseda. Uude Testamenti on teda paar korda sisse võetud ja ka Proovitrükis parandamata jäetud. Näituseks kohe Issameie palves:

Matt. 6, 9 ja Luuk. 11, 2 *Pühitsetud saagu sinu nimi*, kus pühitsetud olgu sinu nimi just sedasama ütleks, aga keelepäraliselt õigeste. Seesama viga veel;

1 Tess. 5, 23 *saagu hoitud ilma laitmata*.

Paar teist valeste tarvitatud tehtavikku:

Mark. 6, 12 *kuulutasivad, et peab meelt parandatama* ja teine niisamasugune

Joh. 4, 20 *et Jeruusalem see paik on, kus Jumalat peab kummardatama*. Meie teeme vahet ja ütleme: tuba piab kütma kütja pärast, et kütjal soe oleks, ja: tuba piab kütma tua pärast, et tuba niiskeks ei läheks. Selle järel on siis ainult õige ütelda: piab meelt parandama, piab kummardama, sest seda piab iga kuulja ise tegema. Kui üeldakse: piab meelt parandatama, siis võib kuulja ütelda: eks see ole üks kõik kes parandab, kas mina või teised, kui aga meel parandatud saab. Seesama viga veel

Luuk. 13, 14 *Kuus päeva on, millal tööd peab tehtama.* Tehtavikku õigete tarvitades võiks mõndagi halba kohta luetavaks teha. Näituseks järgmine:

Mark. 5, 14 *Äga seakarjased põgenesivad ja kuulutasivad seda linnas ja maal. Ja nemad (kes?) tulivad välja vaatama, mis see oli mis sündinud.* Ladusam oleks nõnda: Ja karjatsed (et nad siia karjatsed olid, seda teame juba muidugi, sest eelmises salmis räägitakse juba sigadest) põgenesid ära ja viisid sõnume linna ja väljadele. Ja tuldi („välja“ on ilmaaegne Kreeka präfixi kordamine) vaatama, mis seal oli sündinud. Niisama: *et sul tarvis ei ole, et keegi sult midagi küsib.* Parem: et sind küsitakse.

Mark. 6, 33 *Ja rahvas nägi neid ära minevat.* Parem: Ja neid nähti ära minevat.

Objekti tarvitamisel on vanu vigasid sisse jäetud ja uusi sisse tehtud.

Luuk. 6, 44 *Iga puu tunnukse tema omast viljast.* Vanas õigete ja paremine: *Iga puu tunnukse tema viljast.*

Jak. 4, 14 *Ta on aur, mida natuke aega näikse.* Vanas õigete: *mis natuke a. n.* Parandajad on siin ennast tehtaviku kujudest: *tuntakse, nähakse* eksitada lasknud. -kse -lõpul tunnukse ja näikse -sõnas ei ole tehtavikuga midagi tegemist, vaid tähendab sedasama, mis meie praegune lõpp -b: tundub, näib. Rahvalaulus: *Jo sinu isa surekse, ema hinge heitelekse.* — Tuba luudada küsikse, ahju halguda anukse.

Matt. 22, 4 *Jälle läkitas tema teisi sulasid välja.* Piab olema: saatis teised sulased välja, sest tähtis ei ole mitte tema läkitamine, vaid see, et sulased välja läksid. Niisama:

Ilm. 21, 1 *Ja ma nägin uut taevast ja uut maad.* Tähtis ei ole mitte tema nägemine, vaid see, et uus taevas ja uus maa olemas oli. Sellepärast piab ütleva: nägin uue taeva ja uue maa.

Matt. 4, 8 *ja näitas temale kõiki maailma riikisid ja nende auu.* See tähendab: tegi teatrit.

Vilipp. 4, 7 *Ja Jumala rahu, mis ülem on kui kõik mõistus, hoiab teie südameid ja meeli Kristuses Jeesuses.* Kui hoiab, siis hoidku juba nõnda, et hoitud on. Sellepärast: südamed ja meeled.

1. Kor. 13, 2 *ja teaksin kõiki saladusi.* Vanas õigete: *kõik salajad asjad.* Kõiki saladusi teada, ei ole veel palju, aga kõik saladused põhjani ära teada, sellest juba maksab kiidelda.

1. Kor. 15, 14 *Kui aga Kristust mitte ei ole üles äratatud, siis on meie jutlus tühine.* Vanas õigeste: *Kristus*, sest tähtis ei ole mitte, et teda äratati, vaid et ta tõeste ärkvele sai. Aga salm 13 ja 16 võiks ka: *Kristust ütelda*, sest seal on rõhk äratamise peal.

Matt. 27, 4 *et ma vaga vere olen ära valanud.* Piab olema: vaga verd, sest tähtis on tegemine, mitte tegemise tagajärjed.

Ap. 1, 20 *Üks teine saagu tema ülevaataja ameti.* See on juba liig. Vanas seisab õigeste: ammet.

Ilm. 16, 13 *Ja ma nägin lendava mao suust ja metsalise suust ja valeprohveti suust kolm roojast vaimu nagu konne välja tulevat.* „nagu konne“ on igatahes väga võeras, parem tundub: nagu konnad, vist sellepärast, et konnasõna siin mitte „nägemisega“ objektiks, vaid „väljatulemisega“ subjektiks ühendada tuleb: mitte: nägin nagu konne, vaid: tulid välja nagu konnad.

1. Kor. 15, 51 *Vaata ma ütlen teile ühte saladust.* Vanas õigeste: *ühe salaja asja.* Ehk kui juba tahetakse olevikus rääkida, siis mitte: *ütlen*, vaid räägin, ja mitte: *ühte*, vaid: üht.

1. Kor. 11, 30 *Kas kõik keeltega rääkimisi ära seletavad?* Mitte: ära seletavad, vaid lihtsalt: seletavad.

Joh. 16, 21 *Kui naene last ilmale toob, on temal kurvastust.* Vanas õigeste: kurvastus.

Joh. 16, 22 *ja teil on ka nüüd kurvastust.* Üht ja teist kurvastust on igal inimesel igal ajal, sest ei maksaks rääkidagi.

Joh. 5, 39 *Teie unrite kirju läbi.* Kui: uurite „läbi“, siis juba: kõik kirjad. Aga parem oleks ilma „läbita:“ teie uurite kirjasid ehk: kirjades.

Joh. 13, 13 *Teie hüüate mind õpetajaks ja Issandaks ja ütlete õieti, sest mina olen see.* Piab olema: mina olen s e d a.

Joh. 5, 38 *sest teie ei usu seda, kes tema on läkitanud.* Mina ütlesin: kes teda on läkitanud, sest asemikud (pronominad) ei tee seda vahet mitte nii teravaste kui teised sõnad. — Mina tunnistan, et need lühikesed „ta“-d vana „teda“ asemel, mis Proovitrükk sagedaste sisse on parandanud, minule sagedaste tõlbid tunduvad olema:

Luuk. 16, 2 *Ja tema kutsus ta ja ütles temale.* Vanas: *kutsus teda.*

Matt. 2, 8 *ja kui teie ta leiata.* Vanas: *teda.* Objekti tarvituses jääb veel palju parandusi teha.

Väga pahad viad on seal, kus omadusesõna ilma pikema jututa nimesõnaks tarvitatakse:

Matt. 7, 6 *Ärge andke püha koertele.* Siin võiks ehk ütelda: ärge andke, mis püha on, koertele.

Luuk. 11, 21 *Kui üks sõjariistadega ehitatud vägev tuleb.* Ja veel teisi niisugusid kohte.

see-sõna on Saksa ja Kreeka keele mõju all väga sagedaste valeste tarvitatud:

Mark. 2, 7 *Mis see nõnda Jumala teotusi räägib?*

Ap. 2, 15 *Need ei ole mitte jooanud.*

Joh. 11, 37 *et see ei oleks surnud.*

Luuk. 7, 39 *Kui see prohvet oleks, küll ta siis teaks.*

Luuk. 7, 44 *Aga see on silmaveega minu jalgu kastnud.*

Joh. 6, 52 *Kuidas võib see meile oma liha süüa anda?*

Mark. 6, 2 *Kust see seda kõik on võtnud?* „see“ asemele võiksid siin: tema, see inimene, see naine j. m. n. sõnad astuda.

Matt. 26, 48 *Kellele ma suud annan, see ta on, tema võtke kinni.* Eesti keel ütleb: see on, see võtke kinni.

Saksa keele umbmäärase „es“ tähendus on halvaste ümber pandud:

Joh. 5,10. *Hingamise päev on.* Parem oleks: Täna on h. p.

Ilmaaegune „ennast“:

Luuk. 24,37. *Mõtlesid endid vaimu nägevat.*

Matt. 11,6. *Kes ennast minust pahandab.*

Ap. 12,9. *Mõtlesid ennast nägemist nägevat.*

Valeste tarvitatud ehk tarvitamata jäetud „mitte“:

Matt. 6,13 ja Luuk. 11,4. *Ära saada meid mitte kiustuse sisse.* See ei ole enam palve, see on püüagu juba vastuhakkamine Jumala tahtmise vastu.

Matt. 28,5. *Ärge kartke mitte.* Kui see sõna kinnitama ja rahustama piab, siis piab ilma „mitte“-ta ütleva: ärge kartke.

Joh. 12,15. *Ära karda mitte, Siioni tütar.*

Matt. 5,37. *jah jah, ei mitte, ei mitte.* Siin on juba üks sõna, mis üle selle ja tigidast on.

Joh. 20,30. *Nõnda on Teesus veel palju muid ime-tähti teinud, mis selle raamatu sisse ei ole üles kirjutatud.* Piaks olema: mis mitte ei ole kirjutatud.

Aga tund tuleb, et mina enam tähendamise viisil teile ei räägi, vaid... Piaks olema: et mina mitte e. t. v. t. ei r.

1. Kor. 9,16. *Ja häda mulle, kui ma evangeliumi ei kuuluta.* Piaks olema: kui ma mitte ei kuuluta.

Luuk. 14,12. *Ära kutsu enese sõpru ega oma vendi.* Piab olema: mitte oma sõpru ja vendi — vaid kutsu vaesid ja vigasid.

„Midagi“ asemel on „ühtigi“ üeldud:

Luuk. 12,4. *Ärge kartke mitte neid, kes ihu ehk ära tapavad ja ei või pärast enam ühtigi teha.* Peale selle on siin veel mitte ilmaaegne.

Mark. 16,8. *Ja nemad ei ütelnud kellegile ühtigi.*

Mark. 15,5. *Aga Jeesus ei vastanud enam ühtigi.*

1. Kor. 6,16. *Ehk kas teie ei tea?* Piab olema: Või k. t. ei tea?

Matt. 27,42. *Muid on tema aidanud.* Piab olema: teisi on t. a.

Ap. 23,14. *Meie oleme kange vandega vandunud mitte midagi suhu võtta, enne kui meie Paulust ära ei ole tapnud.* See on Vene keel. Eesti keel ütleb nõnda kui vana ümberpanek ka õiguste ütles: *enne kui Pauluse oleme ära tapnud.*

Luuk. 16,4. *kui mina majapidamisest lahti saan.* Parem: kui mind majapidajast lahti tehakse.

Luuk. 16,7. *Pärast ütles tema ühele teisele.* Mitte üks teine, vaid see oli kindlaste teatud mees: see kes esimese järel tuli, mitte kogemata vaid kutsutud.

Mark. 1,22. *tema õpetas neid kui see, kellel meelevald oli.* Piaks olema: on.

„Kõht on tühi“ ei tihka Proovitrüki kirjutajad ütelda. Vist leiavad nemadki, nagu J. Aavik, selle sõna „inetu ja vulgär“ olema. Nemad ütlevad selle asemel: isuneb:

1. Kor. 11,34. *Kes isuneb, see söögu.* See on minule liiga peenikene maa keel.

Panen siis veel paar kohta üles, kus alguskeeles tähendus mitte hästi ei ole ära üteldud.

Matt. 27,29. *Tere, Juuda rahva kuningas (Χαίρε).* Parem oleks: Auu sulle, Juuda rahva kuningas.

Luuk. 7,38. *κλαύουσα τοῖς δάκρυσιν ἤρξατο βοῦξεν:* *nuttis ja hakkas tema jalgu kastma silmaveega.* Mitte sugugi.

Sest siis ei oleks tema nutt mitte tõsine olnud, vaid ainult silmavee saamiseks. ἤρξατο ei tähenda mitte meelega hakkamist, nagu Eesti „hakkama“, vaid ülepea algamist: jalgade kastmine tuli ilma tahtmata. Seega siis: nuttis ja tema silmavesi hakkas tema jalgu kastma, ehk veel paremine: nuttis ja tema pisarad langesid tema jalgade peale. — Seesama sõna tuleb Luuka evangeliumis niisuguses tähenduses veel muidu ka ette:

Luuk. 13,25. *Sest ajast kui peremees on üles tõusnud ja ukse lukku pannud, hakkate teie õues seisma ja ukse peale koputama.* Mina ütlesin: Niipia kui peremees üles tõuseb ja u. l. paneb, siis jääte teie õue seisma ja hakkate u. p. koputama ja ütlete: Härra, härra, lase meid sisse. Teised veidrad „hakkamised“ on veel: Luuk. 12,45 (*hakkab joobnuks saama*), Luuk. 15,24. (*hakkasid rõemsad olema*) ja võib olla veel mujal.

Matt. 26,68. *üttele meile kui prohvet, kes see on, kes sind löi? προφήτευσον.* Parem oleks: üttele meile, sina prohvet, kes see on, kes sind löi?

Matt. 27,54 *τηροῦντες kes hoidsid.* Piaks olema: kes vahiks olid.

Matt. 28,6. *ὅπου ἔκειτο kus ta on hinganud.* Piaks olema: kus ta maas oli.

Mark. 1,7. *kelle kinga paelu kummardades lahti peastma (κύνρας λύσαι) mina mitte väärt ei ole.* Piaks olema: kelle väärt mina ei ole, et ma kummargile tema ees tema kinga paela lahti teeksin.

Matt. 6,1. *Hoidke, et teie oma õigust inimeste ees üles ei näita, et nemad teid näeksivad.* Siin piab uurima enne kui aimama hakkad, mis see tähendada võiks. Mina ütlesin: Vaadake oma õiguse tegusid (*δικαιοσύνην*), et teie neid mitte inimeste ees ei tee neile näha.

Ilm. 2,1. *Kirjuta Gevesuse koguduse inglile (ἀγγέλω).* Inglile ei ole kirjutamist tarvis, inglile võib, kui tarvis, sõnaga ütelda. Sellepärast siis: kirjuta E. k. s a a d i k u l e.

Joh. 5,41—44 on nüüdses ümberpanekus päris ilma mõtteta. Ilusa, selge ja sündsä mõtte saavad need salmid, kui meie δόξα mitte „auuks“ ei võta, vaid „arvamiseks“, „uskumiseks“, „usuks“. Siis võiksime nõnda ütelda: 41. Arvamisi mina inimeste käest ei võta, 42. vaid olen teid ära tunnud, et Jumala armastust teie sees ei ole. 44. Kuda teie võite uskuda (aor. πιστεῦσαι õigem: uskuma hakata, uskuma saada), kui teie üksteise käest arvamisi võtate, ja ei otsi mitte seda arvamist, mis üksi Jumalast on.

Mark. 15,2. *Ja Pilatus küsis temalt: Kas sa oled Juuda rahva kuningas? Aga tema vastas ja ütles temale: Jah olen!* Piab olema: Kas sina oled see Juuda rahva kuningas? Kristus vastas: Nagu ütled. Sest Pilatus ei küsi siin mitte süü tunnistust, vaid ainult, kas Jeesus see vang on.

1. Kor. 12,13 mitte: *olgu sulased ehk vabad*, vaid: orjad (δοῦλοι) ehk vabad.

1. Petr. 2,17. *οἰκέται – δεσπότης. Sulased kuulge oma isandate sõna.* Õigem: teenijad kuulge oma pere-meeste sõna.

Kreeka *δέ* on väga kergeste ja ilma mõtlemata ikka „aga“-ga ümber pandud. Hirmutavaks näituseks olgu 1. Kor. 12,8–10.

1. Petr. 2,23. *tema ei ähvardanud mitte, kui ta kannatas (πάσχων).* Piab olema: kui temale liiga tehti, sest miks ta siis muidu pidi ähvardama?

1. Kor. 6,6. *κρίματα* mitte: tüliasju, vaid kohtuasju, sest tüliasjadest keegi ei pääse.

1. Kor. 6,7. *miks teie ennem ülekohut ei kannata (ἀδικείσθε)?* Kannatamast juba keegi ei pääse, kui tale ülekohut tehakse, aga ta peaks seda ära kannatama.

Need kohad ja veel mõned teised olin kui tähenduse poolest halvaste ümber pandud ära märkinud.

Sõnade vormi vigadest ja õigestikirjutusest räägime ainult lühidelt.

Ehtimise asemel üeldakse igal pool ehitama: Rikas mees ehitas ennast purpuri ja kalli linase riidega.

Lähme ja läheme vahel ei ole vahet tehtud:

Joh. 11,7. *Läheme jälle Juuda maale.* (Vanas õigeste: lähme), aga 16. salmis on õigeste üeldud: lähme ka meie.

Neid armuandid Matt. 6,2 piab olema: neid armuandeid.

Seda kurva nägu, Matt. 6,16 peab olema: seda kurba nägu. Ja veel mõnda, mis siin ei hakka üles lugema.

Õigestikirjutuses on Proovitrükk ennast kolmes tähtsas küsimuses vanast halvemaks teinud.

1. Mineviku kolmas tegija on ikka pika -ivad lõpuga kirjutatud: elasivad, elaksivad, mitte enam: elasid, elaksid. Sellest õndsas Hurti õnnetumast paran- dusest hakkame, Jumal tänatud, nüüd juba lahti saama. „Postimees“ vist oli kõige esimene, kes tema kõrvale jättis.

Üsna arusaamata, kuida tundjad mehed omale meelega niisuguse kolgi jalga siuvad: *siis astusivad tema õppijad tema juure, palusivad teda ja ütlesivad* — kolks, kolks, kolks.

2. Vana väljaanne kirjutas: teud, kautan, seun. Proovitrükk kirjutab o-ga: teod, kaotan, seon. See on iga-tahes halvem, sest ta viib meid sest õigemast ja Eesti keelele loomulikust viisist eemale, mis mõlemad vokaalid muutmata jätab: teud, siun, tua jne. See on juba oma lihtsuse pärast soovitav ja selle peale tuleb Eesti kirjaviis viimaks ommeti välja. Mida varem, seda parem. Praegu valitseb veel võeras viis.

3. Proovitrükk kirjutab: katused, karjased jne. kus vana väljaanne: katuksed, karjatsed kirjutas. Mina ei ole jõudnud sest aru saada, miks meie keele selitajad selle ks ja ts vastu nii kõigest jõuust punnivad, mis teatud sõnades ommeti üle maa igal pool räägitakse. Önnis Hermann seletas, et kes: n e e d k a t u k s e d ütleb, see piaks kas see katuks ütlema. Paremat põhjendust ma ei ole kuskiltgi kuulnud. — Ja mis häda oli Proovitrükil seda järel teha?

Veel paar üksikut sõna.

Proovitrükk kirjutab: kuidas, vana väljaanne: kuida. Mina olen ikka kuida rääkinud. Kuida ja iseäranis kuidas on minu tundmisele otsitud ja meelega peenendatud.

Joh. 20,19: *Üksed olid lukus*, piab olema: lukkus (kk-ga).

variseer, õigem on: varisseer (ss-ga).

ju, miks mitte jo?

tänini, piab olema: tännini.

ometigi, õigem oleks: ommetegi.

-gi on teatavate häälte järel ikka -ki kirjutatud: siiski, aga ka: sooski (= soos + gi), seeski (= sees + gi), saakki (= saak + gi), kukkki (= kukk + gi). Neid viimasid sõnakujusid ma ei ole küll lugenud, aga arvan, et nende väärilisi seal vist on.

Siia saadik oleme neist puudustest rääkinud, mis Eesti keeletundmuse rikkumisest tulevat, neist kordadest, kus keeletarvitus mitte õige ei olnud. Aga sest ei saa veel küll, et keel õige on: keel peab ka mõnus olema. Kes midagi ütleb, ei pia mitte ainult oma asja ära ütlema, mis tal ütelda on, vaid piab seda ka nõnda ütlema, et ta kuuljat sunnib sest asjast osa võtma. Maailmas on palju asju; tähtsad on igaühele ainult need, kelle vastu ta seisukohta võtab. Et kuuljat sundida seisukohta võtma, piab rääkija

ise oma seisukoha oma kõnesse sisse panema, piab oma ütlemist nõnda säädma, et ta asjaga koos ka ikka ära tähendab, mis ta ise sest piab, mis ta räägib. Kus seda kõneleja oma hinge juuresolemist oma kõne juures tunda ei ole, seal on kõik kõne lobisemine, vask mis kumiseb ja kelluke mis heliseb. Kuulja kuuleb teda ja ütleb: olgu kas või nõndagi, mis see minusse puutub. Aga kõne siht on just see, et ta puutama piab, kuuljas midagi peab liikuma panema, meeli mõtteid ehk tundmusi.

Kui selle mõdedupuuga parandatud Uut Testamenti arvustada, siis on seal palju nõrke kohtasid sees, igatahes enam kui vanas ümberpanekus. Tegijad võivad ennast vabandada, et Kreeka targa sõna järel ülepea paljud teevad asja halvaste. Mitmeliikmelisel koosolekul on raske keelesõna mõnudeväärtust kaaluda, Seal räägitakse ja vaieldakse selle üle, mis mõistus mõistusele selgeks jõuab teha: tundmine ei julge seal sekka rääkida, tema räägib rahus ja vaikus. Nõnda on siis palju tuime kohtasid parandamata jäänud ja sagedaste on vanad paremad kohad halvemaks tehtud s. o. mõnu poolest halvemaks, muidu võivad nad keele poolest õigemad ja puhtamad olla.

Joh. 7,28. *Siis hüüdis Jeesus pühas kijas, kui ta õpetas ja ütles: „Teie tunnete mind küll ja teate kust mina olen!“* Siin üeldakse: *hüüdis*, aga neis sõnades, mis ta „hüüdis“, ei ole hüüdmist tunda sugugi, vaid ainult tüütav targutuse toon, kust tagant misgi meeoleolu välja ei paista. (Mina ütleksin siin: Mind teie jah tunnete ja teate, kes mina olen.“ Siin oleks hüüdmine sees ja ka see paha meel, mis teda hüüdma paneb).

Luuk. 2.7. *Ja tema tõi oma esimese Poja ilmale, mähkis teda ja pani ta sõime.* Kui latusaste see kõik läheb: mähkis ja pani sõime! nagu oleks sõime-panemine niisamasugune iseenesest mõistetav asi kui mähkiminegi. Kõneleja ei aimagi, et niisugune kahe isesuguse asja ühendamine võerastav on. Varral ümberpanijal oli teravam tundmine; tema ütleb: *ja mähkis teda ja pani teda maha sõime.* Siin lueme: mähkis ja pani maha (— need kaks asja lasevad ennast ühendada —) ja siis tuleb *maha* juure veel uudiseks, kuhu ta maha pani — *sõime*. Et seda Hurnungi kavalust mitte ära ei tuntud!

Üks teine näitus targaste juure lisatud sõnast:

Matt. 26,37. *ja hakkas kurvaks minema ja ahastust tundma.* „Hakkas ahastust tundma“ on igatahes tõlp ütlemine. Vana ümberpanija on seda tunnud ja ütleb selle-

pärast: *hirmsat ahastust tundma*, ehk Kreeka alguskeel (*ἀδνηογενῆς*) küll misgi põhjust ei anna seda sõna sinna juure lisada.

Luuk. 18,2. *Üks kohtumõistja oli ühes linnas, see ei kartnud Jumalat ega hoolinud ühestki inimesest.* Sellega võiks ehk leppida, kui meil mitte meeles ei kõlaks, et seda enne palju paremine on üteldud. Vana ümberpanek ütleb *Üks kohtumõistja oli ühes linnas, kes Jumalat ei kartnud ega inimesi ei häbenenud.*

Mark. 6,9. *Kuid kingad pidivad neil jalas olema, aga kahte kuube ei pidanud nad selga panema.* Kui see tõsi on, siis oli Kristus hirmus suur bürokraat. Kingad pidid jalas olema! Aga alguskeeles seisab asi hoopis teistsiti: käskis et ei pidanud midagi kaasa võtma, ei pauna ega leiba ega raha, vaid — kingad jalas ja mitte kaht kuube! (enam sõnasõnalt: ja kaht kuube ärge pange selga). Kristus ei anna mitte jalavarjude eeskirjasid, vaid toob kujuka näituse, kuda nad minema ja missugused mehed nad olema piavad.

Matt. 5,24 on üks teine niisugune koht, kus Jumala sõna liiga inimlikuks tehakse: . . . *mine enne ja lepi oma vennaga ära ja siis alles tule ja too oma anne.* Siis alles! Nagu tehtaks siin jällegi eeskirjasid, milla ohverdama piab, milla mitte. Ja vana ümberpanek ütleb ommeti nii ilusaste: *mine ja lepi enne oma vennaga ära ja siis tule ja too oma anne.* Kuda seda raatsiti ära muuta?

Tõlpi ütlemissi, kus midagi ikka nagu puudu tundub olema, on raamatus rohkesti. Toome ainult mõned näitused: 1. Petr. 4,8 *sest armastus katab pattude hulga.* Mis see tähendab?

Luuk. 8,51. *Aga kui tema kotta oli jõudnud.* Parem oleks: *aga kui tema sinna majasse jõudis.*

Matt. 25,5. *Aga kui peigmees viibis.* Mina ütleksin: A. k. p. veel ei tulnud.

1. Joh. 3,5. *Ja pattu ei ole mitte temas.*

Mark. 12,21. *Ja teine võttis ta.*

1. Joh. 4,18. *Kartust ei ole mitte armastuses,* Mitte armastuses! Sealt teda keegi ei otsigi. Parem oleks: *armastuses ei ole kartust.*

Luuk. 18,43. *Ja sedamaid nägi tema.* Vanas paremine: *Ja s. n. tema jälle.*

Matt. 26,74. *Ja sedamaid laulis kukk.* Nagu oleks keegi teine ka veel laulda võinud. Mina jätaaksin sedamaid maha ja ütleksin: *Ja kukk laulis.*

Luuk. 11,14. *Siis rääkis keeletu.* Iseäranis sagedaste on ilma rõhuta asesõnad lause lõpule lipendama jäetud.

Matt. 21,21. *Kui teie ütleksite... siis sünnib see:* Miks mitte: siis see sünnib?

Mark. 8,35. *Kes oma elu tahab hoida, see kaotab ta.*

Joh. 11,10. *Kui keegi õõsi kõnnib, siis komistab ta.*

Joh. 11,42. *Aga rahva pärast, mis siin ümber on, räägin mina.*

Ilm. 21,25. *Ja tema väravaid ei panda päeva mitte lukku ja ööd ei olegi seal.*

Vilipp. 3,1. *Aga teid kiinnitab see.*

1. Kor. 7,15. *siis lahkugu tema.*

1. Kor. 13,6. *aga tõe pärast rõemustab ta.*

1. Joh. 1,6. *Kui meie ütleme, et meil temaga osadust on ja käime pimeduses, siis valetame meie.* Ja väga palju teisi niisugusid tõlbi savaga ütlemisi. Lugija ei oska neid lugeda, ei oska rõhku panna, ei leia seda häält ega tooni, misga neid lugeda, sest kirjutaja ise ei ole neid ka mitte lugenud, oma hinges kui elavat keelesõna tunnud, vaid on ainult kirjutanud kannatliku paberi peale.

Luuk. 8,54. *Tütarlaps, tõuse üles.* Jutustaja jutustab tõsise loo kõige tõsisemat silmapilku ja tarvitab veidra ja kentsaka kõlaga sõna: tütarlaps. Oleks võinud ütelda: tüdruk, plika, piiga jne., kõige parem lihtsalt: laps. „Tütarlaps“ on siin kentsakas. Et ta tütarlaps oli ja mitte poeglaps ei olnud, seda meie teame juba muidugi.

Joh. 2,67. *Aga sinna oli pandud kuus kivist veeriista... Jeesus ütles neile: „Täitke veeriistad veega.“* Et nad veeriistad olid, seda meile juba ükskord üteldi, sellepärast on mõjusam teine kord ainult: riistad ütelda: täitke need riistad veega.

Mark. 2,22. *Ja keegi ei pane värsket viina vanade nahkläkkrite sisse, muidu ajab värsk viin nahklähkrid lõhki ja viin jookseb maha ja nahklähkrid lähevad rikki, vaid värsk viin pandagu uute nahkläkkrite sisse.* Saaks juba, kui ainult esimene kord nahklähkrid üteldud oleks, teised kolm korda võiks lihtsalt: lähkrid ütelda. Aga veel parem oleks algusest peale kohe: nahad üelda.

Luuk. 6,42. *Kisu esiti palk omast silmast välja ja siis seletad sina pindu välja kiskuma oma venna silmast.* Teine välja piaks ära jääma, sest ta on meil veel esimesest ütlemisest meeles ja — mis peaasi on — siis tuleksid ühtekuuluvad sõnad pinda kiskuda oma hurjutavas tähenduses mõjukalt üksteise kõrva.

Luuk. 8,36. *kuulutasivad neile, kuidas kurjast vaimuist vaevatud oli terveks saanud.* Õige oleks lühidelt: vaevatu (mitte: vaevatud), sest et teda „kurjast vaimust“ vaevati, on juba eelmises salmis üeldud.

Matt. 23,13. *Teie ei lähe ise sisse ega lase sisse minna neid, kes sisse läheksivad.* Oleks Kristus Eesti keelt rääkinud, siis ta oleks vist ütelnud: Teie ei lähe ise sisse ega lase teisi minna, kes minna tahaksid.

Üks niisugune näitus on veel Mark. 12,43—44, kus ohvri kirstu „sissepanemist“ kolm korda korratakse, ja muidu veel.

Jutustaja langeb sagedaste rahutu ja ärritud tooni sisse. Palju ilmaaegusid „ju“-sid, mis vanas ümberpanekus puuduvad, on sisse võetud.

Joh. 4,45. *olivad nemad ju ka pühiks sinna tulnud.* Jutustaja tahab siin midagi nagu imestada või pilgata või hukka mõista, aga ei näita mitte selgeste, mida just, tõmbab nõnda ütelda näu krimpsu, ilma et näha oleks, mispärast. Vana ütleb nii ilusaste ja rahulikult: *sest nemad olid ka pühiks sinna tulnud.* Ei tea mis siin parandada taheti?

1. Petr. 2,21. *Seks olete teie ju kutsutud.* Vana ütleb ilusaste ja rahulikult: *Sest seks olete teie kutsutud.*

Ilm. 16,14. *On ju kurje vaimusid, kes imetähti teevad.*

Luuk. 12,30. *Teie taevane Isa teab ju, et...*

Matt. 5,19. *Kes nüüd ühe ainsa neist kõige vähe- maistki käskudest kaotab...* Mispärast see ärevus? See kõlab jo nagu meie tuntud õhutamise ja õiendamise kõnekäänud: „kell vähegi võimalik on“, „kell vähegi arusaamist on“.

Mark. 7,9. *Ilus küll, Jumala käsu teete teie tühjaks, et oma eneste seadmisi pidada.* See ilus küll on Kristuse suus väga inetu. Nõnda hurjutavad ainult tühjameelsed inimesed, kes midagi ütelda ei mõista. — Võiks ehk nõnda ütelda: Väga kavalaste teete teie Jumala käsu tühjaks.

Luuk. 6,31. *Ja nõnda kui teie tahate, et inimesed teile teevad, nõndasamuti tehke teie ka neile.* Mispärast see ärevuse sõna: *nõndasamuti?* Miks mitte rahulikult: nõnda tehke teie ka nendele.

Kõrva torkava halva kõla eest ei ole mitte igal pool hoitud.

Ap. 2, 1 *siis olivad nemad kõik ühel meelel ühes kohas koos.* Vana ütleb ilusaste: *siis olid nemad kõik ühel meelel koos.*

Ilm. 19, 16 *Ja temal on kuue peale puusa kohta nimi kirjutatud.* Vana kõla poolest ilusaste: *Ja temal on oma kuue ja puusa peale see nimi kirjutatud.*

Vilip. 3, 4 *Ehk küll ka mull võiks lootust liha peale olla.* Vanas ilusaste ja kõlavaste! *Ehk mul ka* (lue: kaa) *küll võiks lootust olla liha peale.* Ei tea mis siin parandada taheti?

Matt. 20, 10 *et nemad enam pidivad saama.* Vanas: *et nemad pidid enam saama.*

1. Petr. 2, 20 *kui teie head tehes ja kurja nähes kannatlikud olete.* Tõsisest ja raskest asjast rääkides ei passi mitte kerget riimisiid teha.

Joh. 12,29. *Aga rahvas, kes seal seisis ja seda kuulis, ütles: Müristas.* Kolm ühesugust sõna kõrvuti üsna veider rääkida: *kuulis ütles müristas.* Kes seda ei usu, lugegu seda salmi valjuste.

Sidesõna ärajätmine teeb arusaamise raskeks. Kõneleja ei pia oma asja mitte nii tähtsaks küll, et vaevaks võtaks teda selgeste ära ütelda.

1. Kor. 6, 4 *kui teil nüüd ajalikkudes asjades seletamist on, siis seate teie neid õigust mõistma, keda koguduses mikski ei panda?* Kirjutaja ahvatleb meid valeste lugema. Alles kui küsimise märgi juure jõuame, saame asjast aru ja piame uuest otsast peale hakkama. Sidesõna on nagu teenäitaja, mis lugijale näitab, kus kohas lauset ta seisab ja mis tal ees oodata on. Oleks siin teenäitaja „kas“ õige kohta pandud, siis oleks lause selge olnud: kas teie siis neid sääte...? See oli iseäranis segane lause. Igakord ei lähe asi mitte nii halvaks, aga jääb siiski ikka puudulikuks, nagu näit. järgmised laused:

Luuk. 15, 5 *Ja on ta tema leidnud, siis...* Selgem ja vagusale Püha kirja keelele igatahes kohasem on: Ja kui ta tema on leidnud. „siis“ -sõna ärajäämise korral tulevad sagedaste kaks ajasõna inetumalt üksteise kõrva:

Joh. 16, 13 *Aga kui tema, tõe Vaim tuleb, juhatab ta teid kõige tõe sisse.* Aga üks (ja vist enamgi) viltune „kuna“ on sisse võetud:

Luuk. 6, 35 *Tehke head ja laenake, kuna teie midagi selle vastu ei looda!*

Väga mõjus abinõu kõne elustamiseks on sõnakorra tarvitamises. Eesti keeles valitseb siin, Jumal tänatud, kaunis lai vabadus. Aga selle vabadusega ei ole Proovitrükk

midagi ära teinud. Vana ümberpanek tarvitab teda osa-
vaste. Proovitrükk katsub ühise ettemääratud korra
või shabloni järel käia ja teeb oma kõne magedaks
ja mautaks. Nimetame suure hulga seast ainult mõne
üksiku näituse, mis oma shabloniga iseäranis liiale lähevad.

Mark. 6,25. *Mina tahan, et sa mulle sedamaid
vaagna peal Ristija Johannese pea annad.* Vanas pare-
mine: *Mina t, et s. m sedamaid vaagna peal annad R.
J. pea.*

Luuk. 4,40. *Aga kui päike looja läks, tõivad kõik,
kellel mitmesuguste tõbedega haigeid oli, need tema juure.*
See annab juba koguni võeriti tähenduse. Vana ütleb
selgeste ja paremine: *Aga k. p. l. läks, siis viisid kõik
need, kellel haigeid oli mitmesuguses tõbes, neid tema juure.*

Matt. 8,11. *Ja istuvad taevariigis Abrahami ja
Iisaki ja Jakobiga lauas.* „Lauas“ tuleb kolksti veel
tagant järele, siis kui teda sugugi enam tarvis ei ole.
Vana ütleb ütlemata ilusaste: *ja istuvad lauas Abrahami,
Isaki ja Jakobiga taevariigis.* See on minu meelest nii
ütlemata ilusaste üeldud.

Ilm. 3,1. *Nõnda ütleb see, kellel Jumala seitse vaimu
ja seitse tähte on.* Kui igav ja unine see õige keel on!
Olgu tal kas või kaheksa vaimu, mis sa sest mulle sele-
tad! Aga kuulge, kuda vana ümberpanek ütleb: „*Seda
ütleb see, kellel need seitse Jumala vaimu on ja need
seitse tähte.* Kuda pannakse siin tähed särama! Aga see
koolipoiste sõnakord pistab tähed kotti.

Ilm. 3,5. *Ja mina ei taha tema nime mitte eluraa-
matust ära kustutada.* Vana mõjusamast: *Ja mina ei
taha tema nime mitte ära kustutada eluraamatust.*

Joh. 16,23. *Mis teie Isalt minu nimel palute, seda
annab tema teile.* See on tuim ja mõnuta. Vana ütleb
elavamalt ja sunnib kuulatama: *Mis teie iial Isalt palute
minu nimel, s. a. t. t.* Ka muidu üleliigselt tarvitatud
„iial“ on siin õige koha peal.

Vana ümberpanek tarvitab pealause ja abilause ära-
segamist: abilause saab oma sõnad pealause korra järel,
kui ta iseseisvalt midagi ütelda tahab. Vana ümb. Joh.
3,19. *Aga see on hukkamõistmine, et valgus on tulnud
maailma, ja inimesed armastasid pimedust enam kui val-
gust.* Seda on proovitrükis niisuguseks parandatud: *Aga
see on see kohus, et valgus maailma on tulnud ja inime-
sed pimedust enam armastasivad kui valgust — !!*

Matt. 25,1 *kes oma lambid võtsivad ja välja läksivad peigmehe vastu. Vana nähtavamalt: kes o. lambid võtsid ja läksid välja p. v.*

Luuk. 6,49 *see on inimese sarnane, kes koja maa peale ehitas ilma aluseta. Vana: kes koja ehitas maa peale.*

1. Kor. 6,16 *kas teie ei tea, et see, kes hoora poole hoiab, temaga üks ihu on. Vana: et kes h. p. hoiab, see on üks ihu temaga.*

Küsimiste sõnajärg käis juba vanas ümberpanekus Saksa shabloni järel ja on ka proovitrükkis muutmata jäetud.

1. Kor. 4,21 *Mis tahate Teie? Eesti keel ütleb: mis teie tahate? Ainult ärevates ja karjuvates küsimistes üteldakse ka: mis tahate teie?*

Joh. 6,28 *Mis peame meie tegema?*

Luuk. 18,18 *Mis pean ma tegema, et ma igavest elu pärin?*

Matt. 27, 22 *Mis pean ma siis Jeesusega tegema, keda Kristuseks hüütakse?*

Matt. 27,46 *Miks oled sa mind maha jätnud? Vana õigeste: Miks sa mind oled maha jätnud?*

Joh. 11,34 *Kuhu olete teie ta pannud?*

1. Kor. 15, 35 *Ja missuguse ihuga tulevad nemad? See kõik kõlab just nagu „Vanemuise“ teatris, sest seal olen ka palju Saksa sõnajärgjega küsimisi kuulnud.*

Veel paar näitust, mis mina ära olen märkinud:

Ap. 22,25 *Kas peaks teil küll luba olema Rooma meest ja pealegi ilma kohtuta piitsuga peksta? See lause tuletab Postimehe Sädemeid meele, sest seal armastatakse ka iga ütlemist küll-sõnaga ära vesistada. Vana: Kas teil on luba Rooma meest piitsuga peksta, enne kui kohus tema üle käinud. Üks teine tühjameelne küll-lause:*

Matt. 23,30. *Ei meie küll nerde seltsis oleks olnud.*

Matt. 28,19.20 *Minge ja tehke õppijaks kõik rahvas neid ristides Isa ja Poja ja Püha Vaimu nime sisse ja neid õpetades pidama, kõik mina teile olen käskinud. Kas see juba Noor-Eesti mõju on? Vana ümberpanek ütleb: minge ja tehke ja ristige ja õpetage.*

Ei tahaks seda järku arvustust, kus nii palju laita oli, ilma midagi ka kiitmata lõpetada. Kiita tuleks suurest raamatust mõndagi. Niisugusid kohte kui Joh. 11,56: *Ega tema küll vist pühiks ei tule*, mis minule väga ilus on — niisugusid kohte on vist mõnda teistgi veel, mis mina ei ole juhtunud tähele panema. Ja teisi vähem ilusaid, aga

siiski ikka veel ilusaid kohte on muidugi palju. Aga neist üksikutest kohtadest jätan ma rääkimata ja juhin tähelepanemist ainult ühe üleüldsema omasuguse ütlemiseviisi peale, misga Proovitrükk oma kõnele elavust püiab anda. Abinõu on lihtne: üleliigne: mina, sina, tema jäetakse ära. Aga mõju on väga tuntav, nagu iseäranis siis-lausete näitused tunnistavad.

Jak. 2,8 *Kui teie käsuseadust peate, siis teete hästi.*
Vana: *siis teete teie hästi.*

1. Joh. 5,15 *Ta kui meie teame, et ta meid kuuleb, mis meie palume, siis teame, et . . .* Vana: *siis teame meie.*

1. Kor. 15,19 *Kui meie ainult selle elu sees Kristuse peale oleme lootnud, siis oleme kõikide inimeste seast kõige viletsamad.* Vana: *siis oleme meie. . .*

Room. 6,8 *Aga kui meie Kristusega surnud oleme, siis usume, et . . .*

Matt. 28,7 *Kalileamaale, seal saate teda näha.* Vana: *seal saate teie teda näha.*

Imelik, et Eesti kirjamehed kõik Saksa keelest nõnda hüpnootiseeritud on, et püüagu keegi neid üleliigseid sõnu maha jätta ei tea. Ka Proovitrükis olen mahajätmist püüagu ainult raamatu viimases pooles leidnud.

Kui lõpuks oma otsuse lühidelt kokku võtame, siis piame tunnistama: Proovitrükk on üleüldiselt palju paremaks tehtud kui vana ümberpanek oli. Iseäranis suur vahe vana ja uue vahel on Pauluse kirjades. Need olid enne päris arusaamata, uues ümberpanekus on nad igapidi loetavaks ja mõistetavaks tehtud. Aga täielik ei ole Proovitrükk veel kaugeltgi mitte, seal on palju halbu kohte sees, mis uut parandamist ootavad, ja kaunis põhjalikku parandamist. Praeguses kujus teda rahva kätte saata, ei piia mina soovitavaks. Kui juba on parandama hakatud, siis parandatagu lõpuni nii heaks kui ülepea võimalik. — Lugesin praegu, veel enne viimase punkti tegemist, iga viiekümnenda lehekülle esimese veeru läbi, et oma otsust proovida, ja tunnistan, et lugemise mõju parem oli kui ootasin. Üks salm oli koguni väga hea (Joh. 4,11).

Keele kaunima kõlavuse poole.

Senni on meil vähe, kui pea* sugugi mitte, rõhku pandud keele kõlalise ilu, eufonia¹⁾ peale õigekeelsuse küsimusi otsustades ja grammatikat arendades. Ainult omapärasuse ja otstarbekohasuse põhjusemõte on juhtiv ja mõõduandev olnud; kui üleüldse mingisugusist põhjusemõttest teadlikud oldi. Sellega eksiti: esteetiline külg on tähtis. Sest ilu on see, mis iga asja kallimaks ja väärtuslikumaks teeb, ka keele. Sellega saaks viimane ka tugevamaks ja vastupidavamaks selles võitluses ja võistluses, mis tal oma naabritega on pidada. Kui meie emakeel küll iialgi nii rikkaks ega nii vägevaks ei edene kui mitmekümmemiljonilise kulturarahva oma, siis olgu ta vähemalt ilusam ja kõlavam kui mõnigi neist, et meie kõrv võiks rõõmu tunda ta harmonilistest fraasidest ja ta oma silpide sulava mahedusega meile meie kodumaa looduse õrna ilu ja meie nooruse kaunid unistusi meeletuleks. Ja kuigi me ei või mõtelda oma keelest rikka teadusliku kirjanduse kandjat teha, olgu ta siis ometi materjaliks, mist väikseid kirjandusliku mosaika meistritöid luua ja mist võiks ilusaid sõnade lillekimpa kokku seada. Mida kaunim ja kõlavam meie keel, seda armsam on ta meile, seda uhkemad oleme temast ja seda vähem tuntaks meil kiusatust temast loobuda ja teda mõne teise vastu ümber vaheta.

A. Ohud.

Keele kõlaline ilu põhjeneb mitmes asjaolus. Et keel enne kõike on akustiline (kuulmeline) nähtus, mis inimese suust välja läheb, siis oleneb ta kõlavus kõige pealt kõneleja häälest ja diktsionist. Kui mõnd võõrast keelt, ütleme, esimest kord kuuldakse, siis otsustatakse enamasti selle järele keele kõlavuse ja ebakõlavuse üle; keele häälikute kombinatsioonid ei paista esialgul mitte nii väga silma. Juhtub kõneleja hääli ja diktsion meeldiv olema, siis

1) Greeka keelest: eu — hea, fone — hääli, kõla.

on otsus kohe tehtud: see keel on kõlav. On nad juhtumise kombel inetumad, siis leitakse ka keel inetu. Kui üht keelt mitme isiku suust on kuulnud, siis ei kujune aime keele kõlast mitte enam kellegi üksiku kõneleja järele, vaid abstraheerineb kõigist neist kuulnud kõladest, mis kokku aime rahvuslikust häälest ja diktsionist moodustavad. Ja tõepoolest igal rahval on oma individualne häälekõla, *timbre*¹⁾, oma isiklik viis häälida ja lauseid moduleerida. Ja see enam välimine omadus määrab suurel määral meie käsituse mingi keele kõlalisest ilust või inetusest. Sellepärast kui me üht keelt ka nõnda ütelda abstraktselt ette kujutame, kui me teda trükituna näeme, selle asemel et teda hääliduna kuulda, kõlab natsionalne hääle kuulmeliste assotsiatsioonidena ikka kaasa, tummi tähelisi sümbole²⁾ värvides ja elustades ning sellega ka selle idee, selle mulje peale mõjudes, mis silmaga nähtud laused ja stiil meisse avaldavad.

Kas on Eesti hääle ja diktsion ilusad? Nii huvitav ja tähtis kui see küsimus iseenesest on, ei mõtle me siin mitte seda harutada. See käib meie rahva häälendamise fonetika kohta, mis spetsiaalseid eeluurimisi nõuab, mida kahjuks veel ei ole ette võetud. Rajanen siin ainult seda isiklikku, igapäevast tähelepanekuis põhjendavat arvamist avaldama, et Eesti häälekõla ja diktsion, kui Soome sugu keelde oma üleüldse, mitte just väga estetiliselt muljet ei tekita. Selle puuduse parandamiseks tuleks meil tulevikus nii mõndagi teha. Loodetavasti aga saavad siin haridus ja kulturalisemad elutingimised omalt poolt peenendavalt kaasa mõjuma.

Mitte siis sellest küljest keele ilukõlas ei kavatse me ses kirjutuses Eesti keelt läbikatsumise alla võtta. Me tahame hoopis teisest asjast kõnelda. Peale ilu, mis kõneleja hääle ja diktsioni meeldivusest oleneb, on veel ilu ja inetus võimalik, mis häälikute eneste kombinatsioonidest ripub. Seks kujutagem ette mingi neutralne ehk nõnda ütelda abstraktne hääle. Kindel on, et teatud häälikud ja nende häälikute teatud järgnemised võivad iseenesest meeldivamad, ilusamad, kõlavamad olla kõrvale kui teatud teised, rippumata sest, missugune hääle neid kuuldavale toob.

Kuidas on selle poolest Eesti keeles lugu? Me oleme samas kuukirjas juba kurvastavat ja mõnede uskumatut

1) loe: tämbr.

2) e-lõpuline paljuse osastav sid-lõpulise (sümboolsid) asemel, nagu alamal seletatakse.

arvamist avaldanud, et selles mõttes meile kõigile armas emakeel mitte täitsa eufonia nõudeid ei täida ja et iga võrdlus Italia keelega naivne, kui mitte ironia, tundub. Kordan seda siin veel: meie keel, niisugusena nagu ta praegusel silmapilgul esineb, ei ole kõlaliselt mitte ilus; ta peidab endas fataalseid k a k o f o n i a (inetuma kõla)*) põhjusi. Katsume neid tähele panna ja liigita. Minu arust võivad nad neljas asjas pesitseda.

1. Rõhuoludes.
2. Häälikute laadis.
3. Lühikeste silpide järgnemistes.
4. Mõnede häälikute ja silpide liig lähedais ja sagedais kordumistes.

Vaadeldgem igauhte neist põhjustest nende nähtuses ja tagajärgedes, ja nimelt nii, et esiti puudusi, ohtusid tähele paneme ja siis vaatame, missuguseid rohtusid nende vastu leidub.

1. Rõhuolud.

Keele kõlaline laad oleneb teatud määras ka sest, missugune ta rõhk on ja kus kohal sõnas ja lauses see rõhk asetseb. Sest rõhk, rõhuta ja rõhuga silpide vaheldus moodustab sõnade ja kogu lausete rütmuse. Eesti-keelsil sõnul on rõhk esimesel silbil ja see rõhk on kaunis tugev; muud silbid (tavaliselt liiad) on ainult õige nõrga n. n. kõrvalrõhuga (tégemine, éksitamine). Niisuguse aktsentatsiooniga hääldatud sõnad teevad mulje, nagu kangu-tataks nad järsku, jõu maksimumiga välja, mis aga siis hingeõhu puudusel langeb ja nõrgeneb. Peale selle et see halvast, ebasäästlikust hingamisetehnikast tunnistust annab, ei ole see ka mitte ilus; see on midagi jõhkrat ja ebaelegant. Sõnad, mis keskel (eel-eelviimsel, eelviimsel, koguni viimsel silbil) rõhutatud, on ilusamad, elegandimad, harmoonilisemad; nad avaldavad suuremat proportsioni ja tasakaalu. Ja pange seda tähele: kõigil loomu poolest lauljail ja kaunihäälelisil rahvail (itallasil ja slaavlasil näituseks), kes järjekult ka oskavad paremini hingata, ei ole rõhk mitte ainult esimesel, vaid ka keskmistel ja viimselgi silbil. Igatahes ei ole ainuüksi primisyllabiline aktsentueerimise viis mitte ilus: ta teeb sõnad lohisevaks ja venivaks, mis läbi lause, kui sõnad veel pikad on, nagu meie keeles, palju oma kergusest, nobedusest ja energiast kaotab. Tarvitseb selles tükis Eesti keelt ainult näit. Prantsuse

1) Greeka keelest: kakos — halb, inetu, fone — hää, kõla.

keelega võrrelda, et seda puudust kõiges ta täiuses tunda: kui vähe jääb Gallia kirjaniku sätendavast ja teravast kui vasara hoop fraasist Eesti keele tõlgituna järele!

Siiski siin ei ole midagi parata: see rõhk on kord juba meie oma, ta moodustab meie keeles ühe ta iselaadist, sellepärast ei või ühtegi küsimust olla teda muuta. Me võime endid ainult sellega trööstida, et meie ainsad ei ole tema omama; me jagame teda näit soomlaste, lätlaste, tschehhidega, ungarlastega.

2. Häälikute laad.

Mis keeles tarvitataivate häälikute laadisse puutub, siis on see niisama fatalne ja muutmatu kui rõhk. Mis on, see on. Sellepärast ei hakka me sest siin pikemalt harutama. Me tähendame ainult, et Eesti keel on küllalt rikas vokalidest: tähtedega sümboliseeritud on neid 9 (a, e, i, o, u, ä, ö, ü, õ,; Vene keeles ainult 5); kuid neljal neist (e, o, ö, u) on enamis murdeis veel kaks tunduvat kõlarvarjundit, üks lahtisem (esimeses ja teises vältes), teine kinnisem (kolmandas vältes¹); peale selle veel kolm eri pikkust ehk völdet, nii et kui kõiki neid vokalisid tahetaks eri märgiga graafiliselt üles tähenda, siis neid märkisid ligi 30 peaks olema, mis isegi juba kogu alfabeti välja teeks. Vokalide poolest on sellepärast Eesti keeles haruldane mitmekesisus võimalik. Selle vastu avaldab Eesti fonetika konsonantide poolest teiste keeltega võrreldes silmapaistvat kehvust: kuna paljudes Indo-Germani keeltes (Italia, Prantsuse, Inglise, Poola, Vene, Läti jne.) häälikud ш, ж ja з on olemas, ei tunne Eesti keel neid mitte, ja nende — ja veel tõsiste g, b, d — äraolek on tähtis tegur Eesti keele fonetilise füsiognomia määramises.

See teeb, et Eesti keel oma konsonantide poolest palju ühetoonilisem ja kuivem tundub; sest häälelised konsonandid, nagu g, b, d, з, ж (mis viimane näit. Italia keeles end nii ilusasti d'ga kombineerib), teevad hääldamise sulavamaks, sahvistikamaks; nad on nagu vahehäälikud vokalide ja konsonantide vahel. Samuti suurendab meie keele monotoniast ka see asjaolu, et sõna alguses enam kui peale ühe konsonandi ei ole.²)

1) Võrdle oo sõnas *kooli*(maja) ja (ta läks) *kooli*; samuti ee: *keele* ja *keeli*; *sööda* ja *sööta*.

2) Ei tarvitse sellepärast sugugi nii väga kahetseda, et meie keeles mõned sõnad (iseäranis hääli kujutavad) kahe konsonandiga algavad: prantsatama, krägisema, kriuksuma, j. n. e.; pealegi lisavad siin kaksikkonsonandid sõnade ekspressiivsust, mõjuvust.

3. Lühikeste silpide järgnemised.

Nähtus, mis peale rõhu esimesel silbil, ning з, ш, ж äraoleku ja vokalirikkuse, Eesti keele sõnadele nii iseloomuline on ja ta kõlalise füsiognomia moodustab, on lühikeste, nobedate silpide järgnemised. Silbid on lühikesed või nobedad, kui nende häälikud lühikesed ja nende häälikute vahel lühikesed, nobedasti hääldatavad konsonandid, nagu *kala*, *vanadusega*. Ja mis tähtis — rõhk ei pikenda siin sugugi vokali, nagu mitmis muis keeltes tingimata sünniks. Venelane näit. ei oskaks mitte sõna „kana“ Eesti moodu häälda; ta pikendaks kas vokali a'd või konsonanti n'e. Samuti teevad ka sakslased. Ja selle tagajärjena ongi nad meie vanas ortografias kahekordiste konsonantide kirjutamise ühekordiste asemel (*minna*, *kanna*, pro *mina*, *kana*) tarvitusele võtnud. Teiselt poolt hääldatavad nad „Kalevi“ asemel „Kaalev“. Imelik on see, et isegi eestlased ise neid lühikesi silpa näivad pelgavat. Ons see Saksa ja üleüldse võõraste keelte suggestioon¹⁾ või lihtne rumalus ja teadmatuus, igatahes on nii, et kui harimata ehk pool-haritud eestlane üht uut, talle tundmatut Eesti sõna juhtub lugema, mille esimene silp lühike, siis venitab ta selle silbi hääliku tingimata pikaks. Nii loevad ja kõnelevad mõned *aavama*, *häävitama*²⁾, *huuvitama*, pro *avama*, *hävõtama*, *huvitama*).

Nii iseloomulik kui see meie keelele küll on, ei võiks niisuguste lühikeste silpide järgnemist mitte just ilusaks ja esteetiliselt pidada. Kaks lühikest silpi järgemööda ei tee veel viga (*vana*, *pidu*, *sala*), ka kolm ei ole veel nii tunduvad (*vanale*, *pidule*, *salaja*, *tuleva*). Inetult kipuvad nad mõjuma, kui neid juba üle selle esineb. On sõnu küllalt, kus neid neli, viis, kuus, koguni seitse ja kaheksa järgneb: *vánadele*, *sadadele*, *tulemisega*, *arenemise*, *põgenemisega*, *áraminemisega*, *árapõgenemiselegi*. Seda nähtust edendavad peale selle omalt poolt veel mitmed derivatsiooni ja fleksiooni lõpud, mis lühikesist silpidest koos seisavad: -mine, -line, -kene, -dane, -lane; -use, -duse,

1) Mäletan, kui ühele nooremehele (eestlasele), kes Ladina keelt oli ametliku, koolipärase hääldamise järele õppinud, seletasin, et vanad roomlased rõhuga häälikud sagedasti lühidalt, nobesti hääldasid, nagu Eesti keeles: Venus, amor, Ovidius, Virgilius, Nero, dare, enim, juba (mitte: Veenus, aamor, Oviidius, Neero, daare, eenim, juuba, nagu nüüd koolides hääldatakse), siis oli ta päris kurb: See olla ju nagu Eesti keeles! See olla inetu! Roomlased ei võinud nii inetumalt kõnelda!

2) Nii kirjutabki A. Reinvald: Jamalikku siis sult häävitati (Viljandi laulik III lhk. 60.

-lusele; -misega; -dele, -dega; -mini; -tada, -ndada, -üma; -ivad, -sivad, -me, -nud j. n. e. See vahetpidamata ja ühetooniline, nagu lühikeste kuueteistkümnendikkude nootide () järgnemine teeb sõnad ja fraasid kahvatumaks, värvituks, energiatumaks; jändrikumad, jämedamate konsonandi rühmadega või pikemate vokalidega sõnad kõlaksid igatahes paremini; neil oleks enam iseloomu ja mehelikkust¹⁾). See puudus ja see ebakoht saab iseäranis lauseis tunduvaks, kus niisuguseid sõnu palju üksteisele järgneb, mida nii sagedasti meie keeles juhtub: „nad harutasivad elavusega edeneva inimesesoo arenemise ja edaspidise paratamata muhennemise mõnesugustest võimalustest“; või: „nobedatena ja oma alalise ärakadunemisega olivad kavalad põgenejad oma juba lähenevad tagaajajad kuni mahalangemiseni ära väsitanud“. Niisuguste lühikeste silpide protsensionid on nii hästi stiililiselt kui fonetiliselt ebasoovitavad nähtused. Eesti keel oleks tõepoolest palju ilusam, kui tal mitte nii palju lühikesi, iseloomuta silpiseid ei oleks.

4. Häälikute ja silpide lähesed kordumised.

Veel enam kui see, on samade häälikute liig lähene ja sagedane kordumine omane keele kõlalist ilu rikku-ma ja teda ühetooniliseks, koguni konarlikuks, kõvaks, inetuks, kakofoniliseks tegema. Paneme esite vokale tähele. Ehk küll a'd kõige ilusamaks häälikuks ja kõige mõnusa-maks laulmises peetakse, tekitab ta oma väärtarvituse läbi kakofonia. Seda juhtub nimelt Eesti keeles küllalt sage-dasti: meil on pikki sõnu, kus peale a ükski teine vokal ei esine: *kasvatama, armastama, karastama, kannatamata, vabandamata*. Ja ei tarvitsegi sõna pea- või tüveosas a'd olla: kui aga tüve lõpp a, siis saab neid kohe kolm, nii pea kui lõpp -mata juure astub: *kirjutamata, kosutamata* j. n. e. Ja sellepärast võib meil väga kergesti niisuguseid fraasisid ilmuda kui: „ilma seda kogemata haavamist va-bandamata hakkas ta kannatamata näoga avatud aknast välja vaatama“. Need lõpmata a'd on midagi lamedat, laia, talupojalikku.

Samuti, ehk küll harvemini, esineb ka u samas sõ-nas kakofoniliselt järgemööda: unustus, kustutus, kulutus,

1) Selle poolest on näit. Soome ja Läti keel, kus ka rõhuga lühikesi silpa leidub, meie omast paremas seisukorras: lühikeste silpide järgnemi-sed ei ole nii sagedad, enamasti neid vaheldavad ja tasakaalutatavad pikad silbid sõna keskel ja lõpus.

kuulutus j. n. e. ja meil juhtuvad laused niisugused kui: „kuulsuse tung ja ununud unistus ja usu hullustus juurdus uuesti ta muutunud hingesse“.

Selle u ülivõrsumise pärast on tõsiselt kahetseda, et ka mitmed endised o'd on u'ks muutunud, selle fonetilise seaduse järele, et kaugemal esimest silpi üksnes a, e, i, u võivad esineda: *tal* (enne *talo*, nagu nüüdki Soome keeles), *pinu* (*pino*), *tulus* (*tulos*), *jalust* (*jalost*), *õnnetu* (*õnneto*) j. n. e.

Mis konsonantidesse puutub, siis on asi veel hullem. Sest sama vokali kordumine ei ole nii vastik kui sama konsonandi. Viimased on just, mis meie keelt inestavad. Iseäranis kaks neist on selles süüdi. Need on s ja t (d). Sellepärast võib neid mõlemaid ka Eesti keele fatalsiks häälikuiks nimeta.

Võtkem esiti s. Ta on sagedane lõppude tõttu, kus ta figureerib. Ta esineb väga paljudes neist. Nii leidub ta lugematuis *-us*, *-dus*, *-lus*-lõpulis abstraktumites, nagu *suurus*, *sigadus*, *õiglus*; siis deverbaliides *us*- ja *is*-lõpulis sõnus, nagu tunnistus, sulatis. Kuid omist derivatsiooni lõppudest ei saa veel küllalt; ka võõrad sõnad peavad meile seks lisa andma. Nii rikastavad meie omadussõnade arvu veel Ladina lõpulisel *us*-sõnad, kui küll harvemini Ladina enese sõnadena nagu (*kultus*, *tsensus*, *luksus*), siis vähemalt nende lugemata *-ismustena*, millest praegune teaduslik keel kubiseb. Ka Greeka *-is* lõpp on mõnedes sõnades meie keele siirdunud: *kriisis*, *doosis*, *baasis*, *faasis*.

Ka morfologias on tal lai tegevusväli. Kõige pealt esineb ta kõigi *us*-, *es*-, *is*-, *ne*- ja *line*- lõpulistel sõnade käändevormides: *wastuse*, *waresel*, *sulatisega*, *talwiselt*, *osaliste*. Muutelõppudes mängib ta suurt rolli. Nii esineb ta n. n. sisemisis kohalikuks käändeks: *majas*, *majast*; kõige silmatorkavamalt aga sisseütlevas (illativis), kus ta koguni pikk on: *majasse*, *südamesse*. Päril tüütumalt tundub ta, kui sõnatüve enese lõpus juba ennegi s leidub, nagu kõigis *us*- ja *ne*- sõnus: *küsimusesse*, *lapselisesse*. Veel hullem, kus nii viisi kolm s'e järgemööda satuvad: *sarnasusesse*, *mitmekesisusesse*.

Samuti hiilgab ta ka mitnis paljuse partitivides: *töösid*, *majasid*, *külasid*, *metsasid*, *kohtasid*, *jälgesid*, *jalgasid*, *herrasid*, *korterisi*, *kindralisi*, *gümnaasiumisi*. Verbigi ei jäta ta rahule: suurema hulga sõnade minevikud ei saa ilma temata läbi: *wiisin*, *andsin*, *walasin*, *kinnitasin*, *ütlesin* jne.

Kuid siiski kõige tüütavam konsonantidest Eesti keeles, kõige inestavam, kõige ninatargem, kõige edevam, see, kes end igale poole vahele topib, on t (d). See on kaugelt hullem kui s. Ta on igal pool; raske on niisugust lauset kokku seada, kus teda ei leiduks. Sõna algavate konsonantide seas on ta küll kolmandal kohal,¹⁾ kuid selle eest esineb ta väga mitmis derivatsiooni- ja muutelõppudes. Nii asetseb ta kõigis niisugusis liitelõppudes kui -dusi (olgu esialgne või analogiline), -ndus, -dik-, -stik, -ndik, näit. *kibedus, tublidus, kirjandus, võsadiik, saarestik, legendik*. Muutelõpuna on ta kõige sagedamini tarvitatav: ta on paljuse nominativis (*majad, mehed*); ta moodustab ansuse partitivi (*maad, herrat, jumalat, aastat, meest, mõtet, kannelt, vastust, abilist*); ta esineb ilmaütlevas (*maata, kirveteta*); ta leidub sagedasti ka paljuse osastavas (*maid, majasid, herrasid, mõtteid, rumalaid, (neid) numbrid, hobuseid*); ta figureerib alati paljuse genetivis (*maade, jalgade, aastate, mõtete, inimeste, jumalate*); ta hiilgab selle tõttu ka kõigis muus paljuse käändeis: *maadest, mõtetele, jalgadega, inimestelt, jumalateta*). Ka verbi vormide moodustamises on ta tegev, kõigepealt infinitivis (*saada, paluda, rännata, kirjutada, puudutada*); passivis (*saadakse, palutud, rännatakse, kirjutati, puudutatakse*); paljuses teises personis (*tulete olete*). Peale selle on ta veel mitme verbalvormi lõpuhäälik (*oled, tulnud, antud*). Ilma temata ei saa ka verbi tuletus läbi, kus -tama, -stama, -ldama, -rdama harielikud lõpud. Seda pahem, kui nende t(d)-liste lõppude eel veel tüve enese t või d leidub, ja seda juhtub sagedasti: *aastate, jumalateta, ametiteta, soldaditeta, kirjutatakse, puudutatud, karistatute*. Lõppeks ei ole ka adverbid ilma temata: suuresti, elavalt. Ja nii saadab see edev häälik korda, et eestikeelsed laused sagedasti muud ei ole kui -tade -tate -teta -tuste -luste -tatele -titele -tatud -tetud -tuleta -tateta jne. Ühes omas samas kuukirjas ilmunud kirjutuses olin ma nalja pärast mõned t(d) läbi kakofonilised laused kokku seadnud. Ma ei või ühte neist siin väikse muutusega tsiteerimata olla: „kõikidele nendele sadandetele õnnetutele, aga ilmsüütatele perekondadele, kes nende ettenägemata ja ootamata hirmsate õnnetuste läbi ettekujutamata raskusi olid saanud kannatada, oma toitjaid

1) Esimesel kohal on k, millega Eesti keeles kõige rohkem sõnu algab. Wiedemanni sõnaraamatus on selle tähega algavaid sõnu 263 veergu, siis tuleb p — 169, t — 136, w — 126, l — 121, s — 110, m — 80, r — 77, n — 57.

elukardetavalt haavatutena kaotades, annetati mitmete kaas-
tundlikkude kaaskodanikkude ja jõukate isikute poolt vaba-
tahtlikult kokkupandud rahasumma.' Selles kolmestkümnest
kuuest sõnast koosseivas lauses on kokku 54 t'd ja d'd!
Õeldakse, et ma sihilik olen ja et kunstlikult võib igas
keeles kõiksugu koletisi kokku seada. Hea küll, siis võin
siin ka paar mitte-sihilikult kokkuseatud lauset pakkuda,
kus t ja d küll mitte nii ohtralt ei esine kui minu kunst-
likus tootes, kuid kus nad küllalt sagedased on, et kako-
foniat sünnitada: ,ka teistes juttudes leiduvat ajalehtede
juhtkirjades harutatud mõtete edasikandmist, tihti kaunis-
loolsal varjatud viisil' (Päevaleht 1912, nr. 183); ,see, mis
meile ühiselulistest ja ilmavaatelistest lahkuminekutest
õmeti omane on' (Postimees 1912, nr. 139). Neist näitu-
sist on selgesti näha, et need sagedad d'sid ja t'sid sisal-
davad vormid juba üksi jätkuvad keele kõla rikkuma ja
teda kakofoniliseks tegema.

Peale üksikute häälikute võivad ka kogu silpide ja
häälikurühmade kakofonilised kordumised esineda. Nii ei
või niisuguseid vormisid mitte ilusaks pidada kui *arene-
nud, põgenenud*, kus kombinatsioonid -en-en kaks kord
järgnevad. Iseäranis inetumad on tada- ja dada-lõpulised
infinitivid, nagu *kannatada, varastada, parandada*, ja seda
mitte üksi t ja d kordumise, kui palju enam kahe sama-
kõlalise silbi järgnemise pärast. Seda sama tuleb ka ütelda
niisuguste vormide kohta kui *kirjutatakse, kannatatakse*.

Samakõlaliste silpide kordumisest järgneva kakofonia
põhjuseks tuleb pidada ka derivatsiooni lõppude kehvast
Eesti keeles. See on iseäranis tunduv abstraktistes sub-
stantivides: seal ei ole meil muud lõppu kui -us, mis end
vahel d ja l'ga kombineerib — dus, lus (*vagadus, kõlblus*).
See toob paratamatult teatava ühetoonilisuse ühes, mis nii
puhtasti kõlaliliselt kui ka stiililiselt meeldiv ei ole; see on
midagi halli, kahvatut, vesist. Ja pealegi on lõpp -us ise-
enesest ilutu, jõuetu, hiilgeta. Seda pahem, kui ta end
kordab. Ja et ta meil on ainus abstraktumi lõpp ja et
viletsuse tipuks temaga ka deverbalne -us (*kirjutus, vas-
tus*)¹⁾ ja koguni mitmel tegusõnal mineviku 3-nda isiku

1) Algupäraselt on aimeliste nimesõnade -us ja deverbalide -us
erilaadilised olnud oma käändevormides, nagu seda Soome keel selgesti näi-
tab ja nagu seda ka mõned üksikud eestikeelsed sõnad tõendavad: *rikkaus*,
gen. *rikkauden*, aga *vastaus*, gen. *vastausen*; partitiiv *rikkautta*, aga
vastausla; võrdle ka Eesti *tervit, kohut, õigut*, mida veelgi üleüldiselt
tarvitatakse.

lõpp (,see juhtus¹⁾) ühte langeb, siis saab ta kordumine samas lauses sagedasti paratamatuks: ,inimsuse ja õiguse küsimus muutus selles südametuses¹⁾ võitluses sagedasti paljaks võimuseküsimuseks'; ehk: ,ta kuulsuse, auahnuse, rikkuse ja hiilguse armastus paisus määratuks ja muutus päris haiguseks'.

Teeb meele päris nukraks, kui seda vaesust mõnede teiste keelte abstraktiliste lõppude rikkusega võrrelda.²⁾ Isegi Soome keel on meie omast selle poolest paremas seisukorras: seal on neile vokalharmonia kasuks, mis muidu nende keele küll liig ä-liseks teeb, sest ta värvib muidu ühesugused lõpud erikõlasteks;³⁾ ja teiseks on seal ka kaasuse vormides seige vahe abstraktiliste denominaalide (nimi- ja omadussõnust tuletatud) ning deverbali vahel, nagu ülemal ühes märkuses tähendasime. Sellepärast, kui võimalik oleks, näeks heameelega, kui päris kunstlikult mingi uus lõpp abstraktumite jaoks välja mõeldaks ja keele külge pooditaks.

Võiks veelgi kaugemale minna ja kakofoniaid käsitleda, mis sõnade ja kogu lausete ebaestetilisest kordumistest ja kombinatsioonidest tulevad. Kuid see kuulub juba stiili piirkonda, kuna me siin ainult vormiliste, möödapääsemata, nõnda ütelda enam konkreetiliste nähtustega tegemist teeme.

Need olid puudused, nõrkused, o h u d, mis meie keele kõla ähvardavad: nüüd jääb meil veel üle ka nende paranduse võimalusi, s. o. abinõusid, rohtusid tähele panna, mille abil võiks neid, kui mitte hoopis kõrvalda, siis vähemalt neid pehmenda ja vähenda. Me katsume seda oma kirjutuse järgmises, teises osas teha.

B. Rohud.

Kas niisuguste puuduste vastu võib rohtusid olla? Kas need õiguse poolest mitte saatuslikud, paratamata nähtused ei ole, sest et nad vormilised on? Eks ole see pärast asjata ja lapsik unistus nende vastu abi otsida?

1) Kui -ta (südameta) asemel -tu (südametu) ja kui seda ilna maasilbita deklioneerida.

2) Vene keeles: -ость (глупость), -та (доброта), -ство (родство), Saksa keeles: -heit (keit) (schönheit), -nis (betrübnis), -e (breite), -schaft (feindschaft), -tum (heiligtum), -ei (schweineri); Prantsuse keeles: -té (bonté), -eur (largeur), -tude (similitude), -ie (patrie), -rie (reverie), -ance, -ence (tolérance); Inglise keel: -th (varmth), -ness (sensitiveness), -ship (authorship), -ty (superficiality), -tude (infinitude), -ance, -ence, -ancy (experience, brillancy), -or (valor). Selle lõppude mitmekesisuse läbi võidab stiililine eufonia ja värvirikkus.

3) Näit. suurus, saavattamottomuus, aga: kylmyys, sydämättömyys.

Siiski, kui otsida, leidub iga tõve vastu abinõusid. Ka keele inetuma kõla parandamiseks on neid olemas. Nad on kahte laadi: stiililised ja vormilised. Küsimusse tulevad siin ainult viimased, vormilised. Mis stiililistesse puutub, siis anname siin ainult ühe üleüldise, iseenesest mõistetava ja banalse reegli: peab oskama kakofoniaid sõnade, lausete ja periodide osavate kombinatsioonide abil ära hoida. See abinõu aga ei ole siiski mitte igal kohal tõhus ja mõnus: on sõnade, silpide, vormide, häälikute inetumaid kokkujuhumisi, mille eest ükski stiil ei saa kõrvale põigata, kuigi ta seda loogika ja täpipäälsuse ohvriga tahaks teha (mis viimane ka ei ole soovitatav). Järjekult stiil on ainult palliativne vahend: vaja pahe juure kallale minna. Ja seda võib ainult teha, kui parandus vormilises küljes ette võetakse. See abinõu seisab ses, et inetumate, kakofoniliste vormide asemele kõlavamad, eufonilised vormid võetakse.

Aga kust neid vähem inetuid vorme saada, kui kord inetumad on keeles olemas? Kui meie keel lõpulikult oleks välja kujunenud, oleks võimatu küsimust lahenda; ei jääks muud üle kui järele ja alla anda. Õnneks ei ole asjalugu nii: otse vastupidi, meie keel on oma sõnakujude poolest mitmeti alles õigegi vankuv; on paralleelvorme, kahekordseid kujusid, mis üksteisega võistlevad. Sellest põhjusemõte, mis siit päale vaja juhtnööriks teha: kui ühe aime jaoks kaks ehk enam vormisid on, siis lõpulikult ja ainuõigena tarvitusele võtta see, mis paremini ilukõla, eufonia nõudeid täidab. Valik on praktiliselt kerge ja iseenesest otsustatud, kui ilusam vorm juhtub ühtlasi ka kõige enam tarvitatud ja kõige üleüldisem olema. Samuti ei tohiks ka vähematki kõhelemist olla otsustamises ega raskust praktilises läbiviimises, kui mõlemad vormid — kõlavam ja inetum — enam vähem ühe palju on tarvitatavad: ainult esimene tuleb normal-vormiks tunnista. Juba raskem ja täbaram tunneb selle eufonia põhjusemõtte läbiviimine, nii pea kui kõlaliselt paremaks peetav vorm juhtub haruldasem, vähem tuntud, murdeline või vananenud olema. Kuid ka sel korral peaks julgust üles näitama ja katsuma iluduse hääks teha mis võimalik: võit selle poolest tasuks rikkalikult kõik vaeva ära, mida juba sissejuurdunud vormi väljaajamine ja uue asemele-võtmine tekitab. Ma läheksin koguni nii kaugele, et featavil juhtumistel mõnile ajalooliselt vähem õigeile vormidele iluduse pärast eesõiguse annaksin. Mis keeles õige ja väär, see aime on midagi abstrakti, konventsionalist, vahel petlikku ja ettekaju-

tuslikku (millest ainult spetsialistid teadlikud võivad olla); harilikule tundele on see paljas harjumiseasi. Kõlalise ilu põhjusemõte on selle vastu midagi realsemat ja objektivsemat, sest et kõlavus on kõigile kuuldav ja tunduv; säääl teeb kõrv igaüht ise kompetendiks otsustama.

*

Käsitlegem „rohtusid“ samas järjekorras kui „ohtusid“. Kõige päält rõhk. Selle kohta on vähe öelda, sest et säääl midagi ei ole muuta. Siiski võiks veel vaielda, mis võõrastesse sõnadesse puutub. Neis on meil küll juba üleüldiselt viisiks saanud meie keele rõhuseadust ignoreerida, mille järele esimene silpi peaks olema päärõhuline. Meil hääldakse: *temperamént, teäter, ideál, naïvne, realiteet, revolutsión, gümnásium, operétt, metòd, sotsialist, sorteerima* jne. Nii väga kui seesugune rõhutamine meie keele iseloomule vastu sõdib ja vahest keele omapärasuse nimel tuleks hukka mõista, võiks seda absoluutse kõlavuse nimel koguni hääks kiita: liikuv rõhk toob suurema rütmilise mitmekesisuse ühes ja päälegi kõlaksid need sõnad eestikeelse rõhuga lamedamalt ja vähem ilusalt. Nii leian ka näit. *kaléndri, apóstli* eufonilisema olevat kui *kaalender, aapostel*. Kuid meil ei ole teiselt poolt ka midagi selle vastu, kui säääl, kus see sünnis ja loomulik, mõnedes võõrais sõnus eestipärasemat rõhutamise viisi tarvitatakse: *kóntsert, élement, réstoran, püssi(i)vne, hónorar* jne. Üleüldse aga maksaks edaspídi võõrakeeliste sõnade rõhu küsimus eraldi põhjalikule läbiharutusele võtta.

Niisama vähe on meil ka üksikute häälikute kohta ütelda, sest et need muutusteks vähe, kui mitte pea sugugi, võimalust annavad. Ainult ää ja ea küsimust võiks siin eufonia seisukohalt vaadelda. Kumb on kõlaliselt ilusam, kas *pea* või *pää*, *hea* või *hää*, *seal* või *säääl*? Tahaks peaaegu ütelda, et ea-lised vormid, sest et ä häälik, iseäranis pikk, just meeldiv ei ole. Kuid üleüldse on meie meelest see küsimus praktiliselt peaaegu minimaalse tähtsusega, sest et see ainult poole tosina üksiku sõna kohta käib, mille kõlavus mõjuv ei ole. Sedasama võib ka õõ ja õe dilemma kohta öelda (*võõras — võeras*).

Eufonia seisukohalt on igatahes ai soovitavam kui ae: ai'l on enam helki ja ilu kui ae, mis lamedamalt ja tuhmimalt kõlab. Seepärast kus võimalik ai: *naine, naisterahvas, laine, paänduma*, (mitte *naene, naesterahvas, laene, paenduma*).

Sagedasti korduva a-hääliku vähenduse nimel on talõpuliste eitavate sõnade muutevormides -tu- soovitavam:

(jái) *seletamatuks*, (sai) *paratamatuks*, (nad olid) *kartmatu(ma)d*; a'de järele u toob enam mitmekesisust.

Tähtsam oleks see küsimus, kas murdeist ja Soome keelest võetud ebafoonetilised laensõnad kirjakeeles sallitavad oleksid, s. o. kas tohiks niisuguseid sõnu Soome keelest muutmata kujul laenata, kus kaugemal esimest silpi näit. o häälik ehk mingi kaksikhäälik esineb (*sulo*, *lumota*, *ihailen*). Tahaksin omalt poolt peaaegu jaatavalt selle päale kosta. Sest miks mitte? Kui meil see Ladina ehk Greeka algupära olevis sõnus on võimalik (astronomia, atmosfäär), miks ei peaks see ka ühest lähemast keelest saadud sõnades lubatud olema? Kui o (kaugemal esimest silpi) meid ladinakeelses laensõnas ei haava, miks peaks ta siis neis Soome sõnades vastumeelsust äratama? Olgu viimased meile ka kui võõrad sõnad harukordadel lubatud. Selle läbi oleksid mõned hääd sõnalaenuid vennasrahva sõnavarast võimalikud (*sulo*, *jalo*, *ujo* jne.).

Lühikeste silpide kakofonilised järgnemised lasevad endid paremini arstida. Säär võib hulga inetusi kõrvalda, kui seda meie põhjusemõtet vormide asemele, milles rohkesti lühikesi silpa, võtta vormid, kus neid vähem. Ja see on õnneks mitmel juhtumisel võimalik.

Kõige päält sõna tuletuses. Säär hoidkem nii palju kui võimalik mine-lõpulistest vormidest, säärl kus mitte tegevuse ehk nähtuse protsessi ei mõelda, vaid selle üksikut juhtumist, tagajärge, seisukorda, aimet. Niisugusel pangem -mine asemele -us (võitlus, heitlus), -mus (küsimus, harjumus, eksimus, langemus, pettumus, andumus); iseäranis -e (nõue, kokkulepe, meeleheide, äratunne, tagasihoie, tagasivõte); -k (tagasitulek, äraminek, ülejääk, siijääk, äraviik, üleolek); -ng (pöörang, toodang, kütang, tõstang, võtang; gen. pöörangu, toodangu jne.); u- ehk i-lõpulised tüved (tõus, sünd, andeksand, olemasolu, väljapääsu-tee). Siin langeb järjekult puhtalt grammatilise aimesdiferentsiatsiooni nõue estetilise eduga ühte. Võrreldagu näit. järgmisi lauseid: ,tema olemasolemise sündimise küsimise rutuline äraotsustamine' ja ,ta olemasolu sünni küsimuse rutuline äraotsustus'. Kui veider on esimene lause oma alalõpmata mise-mise-mise-lise-mise'ga!

Adjektivides -line asemele lühem -ne, kus see võimalik: näit. ,päiksepaistne', mitte ,päiksepaisteline'; igatahes mitte -päraline ega -määraline, vaid -pärane, -määrane (*algupärane*, *omapärane*, *ebamäärane*). Niisamuti mõnedes võõrakeelistes adjektivides mitte -line, vaid -ne;

nimelt al- ja iv-lõpulistest: ,realne, idealne, radikalne, aktivne, passivne' jne., mitte ,realiline, radikaliline, aktiiviline, passiviline'. Muulõpulised wõrad sõnad olgu hoopis ilma kindla Eesti lõputa: ,modern, intelligent, homogen, intim', mitte ,modernne, intelligentlik' j. n. e.

Mis morfologiasse puutub, siis võib sääligi hulga lühikesi silpa vähenda, sellega et pikemate vormide asemel lühemaid tarvitame. Ja õnneks on need lühemad vormid samal ajal ka ajalooliselt kõige õigemad ja omapärasemad. Järjekult ühtegi vägistust keele seaduste ja korrektsuse kohta.

Kõige päält on see verbi mineviku lõpp -ivad (,nad tulivad') mis vaja kõrvale heita ja selle asemele lühem -id (,nad tulid') võtta. Kui mõne meelest -ivad ilusam, siis on see ainult üksikult vaadatuna; lauses aga ei ole ta sage-dasti sugugi nii kasulik: ta teeb ta rütmi lohisevaks ja paneb, kui teda rohkesti, lause lühikestest parasiitlikuist silpidest kihama, näit.: ,nad raiusivad võsastikku, kaalusivad kände, kaevasivad, murdsivad, väänsivad ja vedasivad puid ja prahti kokku. . . Pärast hoigamist ja kaebamist asusivad nemad oma kõhnaks jäänud kontidega jällegi töö kallale ja raiusivad ning murdsivad, et highi ojana otsaesiselt maha veeres ja luud jakkudes ragisesivad ning ülespaistetasivad („Noor-Eesti“ Album II, lhk. 26 ja 27). Stiil saab elavamaks ja energilisemaks, kui -ivad asemele -id panna.

Päälegi on -id ajalooliselt õigem kui -ivad.¹⁾ Ja õiguse poolest võib seda reformi juba läbiläinuks lugeda; -ivad saab varsti olema moest läinud nähtus, archaism, mis veel ainult luulevabadusele on lubatud.

Lühikesi silpa võib kahanda ka mõnede sõnade infinitives, nimelt neis kolmesilbilisist tüvis, mille -lõpp -ele: ,kõnelen, kogelen, kõhelen, tõrelen, rabelen' jne.; kui me infinitives²⁾ mitte ,kõneleda, kogeleda, kiheleda, tõreleda' jne. ei ütle, vaid ,kõnelda, kogelda, kõhelda, tõrelda', siis oleme jällegi ühe lühikesi silbi võimaluse kaotanud — võiduks eufoniale. Ja samuti ka kesksõnades: ,kõnelnud, kogelnud, kõhelnud, tõrelnud' jne., mitte, kõnelenud, kogelenud, kõhelenud, tõrelenud'.

Edasi, nad väheneksid, kui ühendatud sõnade esimene us-lõpuline komponent mitte genetivi (-use), vaid võima-

1) -ivad on tekkinud oleviku analogiast, kus -vad kesksõna lõpp; minevikuga ei olnud sel algupäraselt midagi tegemist.

2) Lühem paljusevorm, pro ,infinitivides'.

likult nominativi vormis (-us) järgneva substantivi külge liituks: *kirjutuslaud*, *lunastuseraha*, *ootusaeg*, *äratustöö*, *elatisraha*, *kasvatusteadus*, *küsimusleht* jne. Igaühes neist on kaks lühikest silpi vähem kui vormides *kirjutuslaud*, *lunastuseraha*, *äratustöö* jne.

Selle eeskujul ja äratusel läheksime veelgi kaugemale ja soovitaksime järgmise tähtsa reformi: ka mine-lõpuline komponent ühendatud sõnades liitugu järgmise sõna külge mitte genetivi vormina (-mise), vaid nagu Soome keeles, lühendatud mis-lõpulisel kujul. Järjelikult: ,loomisvõime, ümberrahvastamispolitika, elamisõigus, otsustamisvõimuline, valgustamistöö, enesemääramisõigus, muhenemisnähtused, arenemispüüded, sulatamisprotsess, liikumisvabadus' jne., mitte ,loomisevõime, ümberrahvastamisepolitika, elamiseõigus' jne., kus jällegi kaks lühikest silpi ülearu. Päälegi tunnuvad esimesed vormid nagu iseeneses peenemad ja suursugusemad.¹⁾

Eufonia seisukohalt kuulub ka siia sõna ,edasi-tagasi', mille asemel võiks hakata Soome eeskujul ütleva ,edastagasi' (Soome ,edestakaisin'), mis jällegi väike võit oleks eufoniale.

Et ka ada-lõpulised infinitivid (,kirjutada, omandada') sama inetust pakuvad, siis on soovitav nende asemel hakata lühemaid (,kirjuta, omanda') tarvitama, nagu sellest allpool ühes teises ühenduses pikemalt saame kõnelema, samuti nagu sest, et lühikeste silpide järgnemisi võiks vahest ka sellega vähenda, kui mõnedes ne-verbides see vahel tarbetu -ne- välja jätta: ,põgenud, hävida, hävinud; unuma, ununud, tüdima, tüdinud', (mitte ,põgenenud, hävineda, hävinenud, ununeda, ununenud, tüdinema, tüdinenud').

Ka noomeni alal oleks võimalik mõndagi selle pahe vähenduseks teha, nimelt paljuse vormides, kus enne kõike sid-lõpuliste osastavate (,jalgasid, jälgesid') asemel vaja lühemaid vokaliilõpulisid (,jalgu, jälgi') tarvita; kuid ka i-lised paljused teeksid selle poolest hää teenuse, märksa kahandades lühikeste silpide järgnemisi (võrreldagu: ,kõikidele nendele õnnelikkudele ja mälestusrikkastele päevadele' ja ,kõigile neile õnnelikuile ja mälestusrikkaille päevile'). Missugune vahe! Et aga need vormid ühe teise halva

1) Vrdl. Soome ,luomiskyky, venäläistytämispolitiikka, rappeutumisilmiö' jne. — mis-lõpp on iseäranis ja nimelt sääli õigustatud, kus eelmine sõna mitte n. n. genetivus possessivus ega subjectivus ei ole, vaid järgneva sõna lähem määrus, s. o. kus substantivi asemel võib infinitivi tarvita: elamisõigus = õigus elada, arenemispüüde = püüde areneda, liikumisvabadus = vabadus liikuda.

mõju pärast on veelgi hukkamõistetavamad, siis saame neist allpool sel puhul pikemalt pajatama. Selles ühenduses tähendame paljuse osastava kohta veel, et me eufonia seisukohalt -seid paremaks peame kui -sid (ne- ja s-lõpulisist sõnust: niisuguseid, vastuseid⁴), sest et diftong -ei- ilusam ja kõlavam tunneb kui lühike i, mis on kahvatum ja energiatum ning jällegi lühikeste silpide arvu aitab rohkenda.

Lühikeste silpide rohkust ja sellest järgnevat kakofoniat võib ka sellega vähenda, kui nende asemele pikad silbid võetakse: olgu vokalide või konsonantide poolest. See on mõnikord võimalik, kui sellekohased paralleelvormid olemas. Omal ajal, parkümmend aastat tagasi, oli moodis alaleütleva vormides teatud kordadel kahekordist l-e tarvita, nagu see Soome keeles on ja nagu mõnes paigas meiegi rahvas kõneleb: ,kirjadelle, päevadelle, kommetelle, õnnelikkudelle⁴ jne. Nii kirjutab näit. Bergmann omas ajaloos ja Hermannigi annab selle tarvituse kohta omas grammatikas näpunäiteid, seda parallel-vormina sallides; lle-lõpp oleks ainult kõrvalrõhu järele ja ka ainult siis, kui selle kõrvalrõhuga silbi häälik lühike; pika⁴ hääliku ja diftongi järele, oleks -le: ,kuningaile, kadedaile, kirikuile⁴. See lle-lõpp oleks igatahes ilusam, kõlavam ja kahetseda tuleb, et ta omal ajal kirjakeeles mitte läbi ei läinud. Kuid ei tarvitseks nüüdki veel hilja olla ta tarvitusele-võtmisega katset teha; ta saaks omaseks ja koduneks ka kõnekeeles, kui aga tahetaks.

Ka mõnedes üksikuis sõnused oleksid pikasilbised kujud sellepärast soovitamamad: *kuidas* (mitte *kudas*), *senni*, *kunni*, *ümmargune*, *immitsema*, *kummardama*, *huhnrik* (mitte *seni*, *kuni*, *ümmargune*, *imitsema*, *kumardama*).

Samuti ,enese, eneses, enesele, enestele⁴ jne. asemel, mis sisaldavad rohkesti lühidaid silpa, pigemini ,enda, endas, endale⁴; paljus: endis endile jne., mis üleüldse kõlavamad; võrdle: ,tema paranemine edenes tema enese jõul⁴, ja ,ta paranemine edenes ta enda jõul⁴; ,tunnistagem enestele⁴ ja ,tunnistagem endile⁴. Ka sõnade ,mina, minu, sina, sinu, tema, nemad⁴ asemel, kui need iseäralise rõhuta, ,ma, mu, sa, su, ta, naad⁴ (ainus õige vorm, mitte ,nad⁴, mis kunstlikult moodustatud); võrdle: ,tema vanem vend oli minu parem sõber⁴; ja ,ta vanem vend oli mu parem sõber⁴.

Ka sõna ,missugune⁴ on hüüdsõnana õige ebaeufoniline, näit.: ,missugune värskel ilm, missugune puhtus õhus, missugused värvid taeval!⁴ See pikk lohisev ja labane

„missugune“ rikub sarnase lause rütmi ja vähendab ta plastikat. Selle asemel võiks lihtsat „mis“ tarvita, nagu Soome keel seda teeb: „mis¹⁾ värske ilm, mis puhtus õhus, mis värvid taeval!“

Ja lõppeks olen selle eufonia põhjuse nimel ka *oma*-sõna järjekindla paljuses deklioneerimise vastu, reform, mida mõned „Noor-Eesti“ mehed grammatika põhjuse nimel pärast püüavad läbi viia. Nad kirjutavad: „omade soovidega, omades arvamistes, omadele püüetele“. Mitte üksi et see lühikeste, iseloomuta silpide arvu suurendab, vaid see teeb ka muidu lause imelikult raskeks, kohmakaks, veidi veidrakski. Mulle näib, et siin võiks julgesti grammatikalise printsiibi eufonilisele ohverda, seda enam et rahvas ise seda on iseteadmata ja tahtmata teinud. Samal põhjusel leian ka Noor-Eesti poolt välja läinud järjekindla lõppude kordamise essivis, iseäranis abessivis ja terminativis asjata, koguni kahjuliku, kakofonilise olevat: „suurena mehena, sellena suurepärasena nähtusena; selleni kaugeni, ebamääraseseni ja vaevalt aimatavani piirini; omata abita“. Iseäranis tunduvaks saab selle nähtuse inetus paljuses, kui selle läbi lühikeste silpide arv silmanähtavamalt kasvab: kõikideni nendeni suurepäralisteni ettekavatsemisten; kõikideta nendeta omadeta suurepäralistet ja äraseletamatuteta²⁾ ettekavatseteta“. Mis tarvis see uuendus, kui rahvas nii ei kõnele ja kirjakeeleski rahva eeskuju on algusest saadik normiks saanud.

Kuid kõige suuremad ja sügavale minevad uuendused on vaja (ja õnneks ka võimalik) häälikute ja silpide liig lähese kordumise pahe vastu ette võtta, sest et viimane kõige sagedam ja vastikum on.

Mis kõige päält üksikute vokalide kordumisesse puutub, siis on selle kohta vähe ütelda ja ka teha, sest et see puudus on vähem tunduv. Kõige rohkem võiks a'de kordumisest hoida, kui passivi (tehtaviku) vormides a-tüvelisis sõnus järjekindlalt e tarvita: *kirjutetakse, kannatetakse, armastetav, parandatud*, nagu nad lõunamurdeis rahvakeeles esinevadki. Nii on ka Soome keeles (kirjoitetaan, kannattava, parannettu), mis nagu igas tükis, nii ka siin paremini eufonia nõudeid täidab. Sest igatahes on niisugusel korral e ilusam kui a. Siiski ma ei julge siin e-lisi vorme

1) Grünthal soovitab „milline“, mis igatahes parem kui „missugune“.

2) Kui tahetakse ka ta- ja tu-lõpulisi sõnu järjekindlalt deklioneerida.

tõsiselt ja kategoriliselt soovita, sest et see meie kirjakeele traditsioonile on hoopis võõras.¹⁾

Suuremaid ja tähtsamaid vastuabinõusid nõuavad konsonandid, ja nimelt kaks neist, s ja t (d), need Eesti keele fatalsed häälikud. Neist võibki õnneks mõndagi kõrvalda.

Kõige päält rohud s vastu.

Vorm, kus s-hääliku ülivõrsumine kõige piinlikumalt tundub, on illativ (sisseütlev): *vaevasse, ajasse, jõesse, meresse*; see on vastumeelt, kui neid samas lauses järgemööda mitu satub olema: ‚kõrgesse sinavasse taevasse‘; ‚sellesse uuesse ja elavamasse ajajärgusse‘. Kuid väga mitmest sõnast on ka s-tumad illativid võimalikud: ‚(sellesse) vaeva, aega, jökke, uude ajajärku‘; viimaseid vaja kus iganes võimalik tarvita. Ja nii kõlab nüüd sama moodustatud lause palju paremini: sellesse uude ja elavamasse ajajärku. Ja nii ütlesin ka pigemini: ‚(kadus) rappa, sohu, sülle, kiriku, Tartu, Peterburi‘, kui ‚rabasse, soosse, sülesse, kirikusse, Tartusse, Peterburisse‘. Kõige inetum aga on sse-line illativ sõnus, kus tüve lõpus endas ka s leidub, nagu see us (is, es)- ja ne-sõnus ongi: ‚(sellesse) küsimusesse, sarnasesse, algupärasusesse‘. Viimane vorm on hirmus: kolm s järgemööda. Kuid siingi oleks abi võimalik, kui otsustataks, vähemalt us-sõnus, -usesse (‚küsimusesse‘) asemel lühemat -usse hakata ütleva: ‚(sellesse) küsimusse, hooletusse (jätma); mis selle teose algupärasusse puutub‘.²⁾ Niisugused illativid ei ole midagi kunstlikku. Just need on peaaegu rahvapärasemad ja seega õigemad, kuna teised sesse-lõpulised puhtalt kirjakeelsed ja kunstlikud on. Õiguse poolest ei tarvitagi rahvas us-lõpulistest abstraktidest illative; tal ei ole seks tarvet. Ta ütleb tarbekorral pigemini ‚küsimuse sisse‘, konstruktsion, mis kirikukeelest ta sisse juurdunud. Siiski V. Grünthal teab kuulnud olevat: ‚ära mine valguse‘. Kuid ka kirjakeeles on varemini sarnaseid vorme esinenud: ‚ammugi *unustusse* läheks‘ (Kreutzwald, Lühikene seletus Kalewipoja laulude sisust lk. 3). Ja teoreetiliselt oleks -usse (‚küsimusesse‘) niisama õigesti moodustatud kui -kku: (sellesse) sügavikku‘.

1) Siiski rahvaluules nad esinevad: ‚Seie pihul pillutetud, kama-lulla kullatetud (Eesti rahva laulud. Rahva suust korjanud ja välja andnud Dr. M. Weske. Esimene anne).

2) Murdeliselt koguni: (sellesse) küsimuse, valguse.

Eufonia pärast ärgem tarvitagem ka analogilist illativi lõppu -sse sõnas ,ülesse', vaid üteltgem ainult ,üles', misläbi jällegi ühest sse'st pääseme.

Ka paljuse osastavist võiks kaunikese hulga s-häälikuid vähenda, kui -sid asemel lühemaid lõppusid tarvita, kus see iganes võimalik. Mitte siis: ,neid vanasid, korralikkusid teesid mööda sõites, vaatlesin saladuslikkusid maakohtasid, looduse ja inimese töösid, tumedaid metsasid, vaiksaid järvesid, mille sile pind kandis kergeid ühemastilisi laevasid ja peegeldas paisuvaid purjesid, õrnasid udulisi pilvesid ning selgetel öödel säravaid tähtesid ning ümmargusi või sirbitaolisi kuusid'; vaid: ,neid vanu konarlikka teid mööda sõites vaatlesin salapäraseid maakohti, looduse ja inimese töid, tumedaid metsi, vaiksaid järvi, mille sile pind kandis kergeid ühemastilisi laevu ja peegeldas paisuvaid purji ja õrnu udulisi pilvi ning selgeil õil säravaid tähti ja ümmargusi või sirbitaolisi kuid'. Tervega 14 sid'i on järgnevas lauses vähem! Missugune võit eufoniale! Järjekult siis mitte ka ,jälgesid, tagajärgesid, tubasid, vigasid, lehtesid, õnnelikkusid' j. n. e., nagu nüüd sagedasti ajalehist loed, vaid ,jälgi, tagajärgi, tube, vigu, lehti, õnnelikka'¹⁾. Sest viimased on ühtlasi ka keeleajalooliselt algupärasemad ja õigemad. Koguni a-lõpulised osastavad oleksid eufonia ja eurütmia pärast teatavil kordadel soovitatavad, nagu pilita, dokumenta, poissa, kassa, närva, lossa' jne. (pro ,piltisid, dokumentisid, poissisid, kassisid, närvisid'). Ja ma läheksin selles sihis veelgi kaugemale ning teen siin järgmise reformi ettepaneku, mis esialgu mõnelegi liig uus paistab, kuid õigusepoolest midagi võimatumat ei olegi: kõigist i-tüvelisist sõnust (pääle teatud erandite) olgu e-lised paljuse partitiivid võimalikud: ,(neid) vorme, romane, metode, operette, strukture, stseene, revolutsione' j. n. e. Need on kõik sõnad, mille nominatiivid konsonandi-lõpulised ja viimsel silbil rõhulised: ,vorm, roman, metod, katastrof, operett, stseen' jne. Mõnedel neist, nimelt neil, mil lõpukonsonant peenendatud, on a-lised osastavad kombeks saanud: pilita, poissa, püssa, närva j. n. e. Kuid kõigist sarnasist võõrakeelsist sõnust võiks siiski olla ka e-lised osastavad: ,dokumente, vorme'.

Niihästi õigekeelsuse kui eufonia nimel mõistame ka seesugused partitiivid hukka kui: ,(neid) numbrisi, viiulisi,

1) Niisugusis sõnus ei tarvitse sid-lõppu mitte just hoopis boikoteerida; harukordadel, kui lauserütmi mitmekesisus sest võidab, võib ju seda vahel tarvita, nimelt siis kui muidu liig palju kahesilbilisi sõnu üksteisele järgneks.

inglisi, röövlisi' j. n. e., kuna peab olema ,(neid) numbrid, viiulid, inglid, röövlid'. Neil on jällegi ka see paremus, et nõnda mitmest s-de võimalusest vabaneme.

Niisugused e-lised osastavad ei ole jällegi midagi kunstlikku; nad esinevad rahvakeeles, nimelt Lõuna-Eesti murdeis, kus reeglipäraselt öeldakse: ,(neid) torne, saane, püsse' j. n. e. Miks neid mitte ka kirjakeele kasuks tarvita, mille eufonia teatud sõnakombinatsioonides selle läbi võidak?

Edasi, võiks kaunikese arvu s-häälikuid välja tõrjuda, kui juletaks üks uuendus mineviku vormides ette võtta: harilikkude s-liste minevikkude asemel i-lised, kus see võimalik: ,peasin, mõtlin, kuulin' (pro ,peasesin, mõtlesin, kuulsin'), nagu ,tuln, panin, surin' (ainsuse 3-as person peaks muidugi s-liseks jääma: ,(ta) peasis, mõtles, kuulis'). Samuti kõigist -tama ja -dama lõpulisist verbidest: (ma) kirjutin, (sa) kirjutid, (me) kirjutime, (te) kirjutite, (nad) kirjuti(va)d'; ainuse 3-as person peaks jällegi s-line olema: ta kirjutas; niisamuti: ,(ma) parandin, ähvardin, avaldin'. Täheandan, et niisugused vormid jällegi rahvakeeles on olemas: n. n. Tartu murde rahvas tunneb ja tarvitab ainult neid (maha arvatud noorem põlv, kes kirjakeele mõjul juba hakkab Põhja-Eesti vormisid tarvitama). Päälegi on nad ajalooliselt õigemad, kuna s-lised (,kirjutasin') on päras-tised analogia vormid¹⁾. Ka Kalevipojas ja rahvaluules esinevad nad tavaliste parallel-vormidena: ,Mina kuulin, vasta kostin' (Eesti rahvalaulud, Dr. M. Weske, I anne lhk. 5); ,tähele ma täidin meele, tähele sünnitin südame' (ib. lhk. 44). Ka Soome keeles on i-lised vormid üleüldised (,kuulin, juttelin, kirjoitin').

See oleks, tunnistan seda, kõige suurem, kõige tähelepandavam, kõige julgem uuendustest morfoloogia alal, mida ette panen ja mille kohta ei jäeta hüüdmata: liig hilja! Sellepärast ei julge ma seda siin ka küllalt tõsiselt ja kategoriliselt soovita. Kuid mulle näib, et siiski võiks ilma suurema vaevata ütelda ,kuulin', ,mõtlin', igatahes ,kirjutin, kasvatin, vihastin', kui mitte proosas, siis vähemalt luule-

1) Mineviku tunnus oli esialgselt ainult i: olen — olin, tulen — tuln; lõpp -si on saadud kontraheeritud tüvest, kus s algupäraselt mitte lõpuelement ei olnud, vaid tüve enese külge kuulus: näit. sõna ,tõmbama'; tüvi ,tõmbada'; minevikku moodustati i abil: ,tõmbadin' (esialgu: tõmbadin); -din muutus -sin'iks: ,tõmbasin'. Pärastpoole hakati -sin'i mineviku lõpuks pidama ja selle abil ka niisugusist sõnust minevikuvorme moodustama, kus algupäraselt ei võinud s olla.

keeles ja seotud kõnes. Teie, oh Eesti luuletajad, kes sõnadelt käsi ja jalgu armuta ära amputeerite, et neid paremini oma värside Prokrustese voodisse paiguta, siin on teie soovidele ja kalduvustele vastu tulnud: tarvitage neid i-lisi minevikuvorme; need on õiged ja vahest valmis-tate sellega ka proosatki ette neid vastu võtma.

Lõppeks vaja veel võimalusi näidata, kuidas mõned derivatsiooni lõppudes esinevaid s-häälikuid kahanda. Need lõpud on teatavasti -mine (gen. -mise, tõusmise), -us („küsimus“). See on võimalik, kui näit. -mine asemel mingi muud lõppu tarvitatakse: näit. ,tõus, üleolek, olemas-olu‘ (mitte: tõusmine, üleolemine, olemasolemine), nagu seda ülemal lühikeste silpide küsimuse puhul juba soovitatud. Siis soovitati -mine asemel ka -us lõppu. Kuid s-küsimuse seisukohalt ei ole asja sellega parandatud: see on vihma käest räästa alla minna; -us on sellepoolest veelgi parem, et temas ka nominativis s on. Sellepärast vaja ka us-lõpu eest võimalikult kõrvale põigata, tarvitades selle asemel miskit muud lõppu, näit. -e. Tõsi on, et see ainult harukordadel ja üksikuis juhtumistes laseks end teha: nii näit. võiks hakata ,puuduse‘ asemel ,puude‘ üttelema: ,parema puutel, õiguse puutel‘ (parem kui: õiguse puudusel). Samuti asjata moodustatud ,tarviduse‘ asemel põline rahvakeelne ,tarve‘: ,mul ei ole seks tarvet‘.

Mis us-lõpu küsimuse meile õige tähtsaks teeb, on see, et tema vähendamisega me kaks pahet, mida ta endas ühendab, ühel hoobil kahandaksime: ta teeb s-hääliku liig sagedaks ja on kui liig tihti esinev lõpusilp oma alalise kordumisega tüütav ja lause kakofoniat tekitav. Sellepärast peame iga võimalust tarvitama, et tast lahti saada. Seesugune võimalus pakub end võõrakeelistes ismus-sõnades. Neist võiksime väga hästi us-lõpu ära heita, sest see on sääal tarbetu: -ismist saab küllalt. See on iseenesest ilusam, suursugusam ja teiseks ei tarvitse me ta deklinaerimises sugugi s-häälikut: ,selle organismi‘. Ja mis kõige mõnusam: kole illativ ,ismusesse‘ jääb ära; selle asemel ütteleme lõputa ,sellesse organismi‘, kus ainult kolmas värde kaasuse ära määrab. Võtke vaevaks järgmisi lauseid võrrelda: ,selle kirjanduse sisulise idealismuse puudus ja stiililine väärtusetus‘. Kui palju us’isid! Aga: ,selle kirjanduse sisulise idealismi puude ja stiililine vääritus‘. Ehk: ,mis sotsialismuse õpetuse optimismusesse puutub‘, aga ,mis sotsialismi õpetuse optimismi puutub‘. Võrrelgu, kel vähegi on kõrva! Ja päälegi on siis võimalik paljuse partitivis -sid kõrval ka e-lõppu tarvita: ,(neid) organisme‘, mis

läbi s-hääliku sagedast kordumisest mõnel juhtumisel jällegi päästakse, sellega et lastakse mõlemaid lõppusid vahelda: ,modernisid ühiselulisi organisme'.

Neile, kes võõraist keelist ainult riigikeelt oskavad ja -ismis seepärast Vene mõju näevad, ütleme, et -ismus ainult paaris Europa keeles on omaseks saanud, kuna -ismi pääle Vene keele veel suurem hulk Europa keeli, nimelt Prantsuse, Inglise, Poola, Tschehhi, Daani, Norra, Rootsi, Soome ja Läti keel tarvitavad¹⁾.

Ismi puhul tähendame veel ühe võõraste sõnade liigi pääle, kus ka s asjata ja tarbetu; need on is-lõpulised sõnad nagu ,kriisis, baasis, faasis, teesis' jne., sest need pakuvad kõigis oma käändevormides kahte järgnevat s'se ja illativis koguni kolm: ,kriisisesse; faasisesse'. Ka neis võiks viimse parasiitliku silbi minema heita, mis meie lausete kakofoniat lisab, ja nii ütleksime lihtsalt *kriis, faas, baas, tees*, samuti nagu me juba *fraas* ütleme (mis algkeeles ka is-lõpuline ,phrasis'), ja nõnda saaksime eufonilisema lause: ,mis selle ühiselulise nähtuse kriisi puutub' (võrdle: ,mis... kriisisesse puutub); samuti võrreldagu veel: ,suurepäralisi ühiselulisi kriisisid ja ümberkujunemisi' — üks lõpmata isi-isi-isi-tamine; aga: ,suurepäraseid ühiselulisi kriise ja ümberkujunemisi', sest siingi on e-lised paljuse osastavad võimalikud: ,(neid) kriise, faase, fraase', pro ,kriisisid, faasisid, fraasisid'.

Kui tahetaks selles puhastus- ja parandustöös põhjalik ja järjekindel olla, siis võiks ju mõnist muistki võõra-keelsist sõnust us-lõpud ära lõigata nagu *tüüp, rütm, müüt* jne. ja hakata ütleva *tüüp* (gen. *tüübi*), *müüt* (gen. *müüdi*), *rütm*. Kuid jäägu see esialgu otsustamata. Mis aga siit pääle ümberlukkamata kindel, on nõue, et sõnades nagu ,kriitikus, politikus, akademikus, grammatikus, tehnikus' jne. us-lõpp peab ära heidetama, nii et need sõnad kõlaksid: ,kriitik, politik, akademik, grammatik, tehnik'.²⁾ Äravahetus asja tähendavate sõnadega ei ole võimalik, kui viimased a-lõpulised: kriitika, politika, grammatika, tehnika (mitte: kriitik, politik).

Viimati hirmus t(d). Sellele vaja päris sõda kuuluta. Kui meil küllalt julgust on, kui me traditsionalismi ja alal-

1) Lõuna-Romani (Italia, Hispania) keeldes on -ismo, sest et neis keelis sarnastel sõnadel peab vokalilõpp olema; -ismust aga ei ole sääl mitte.

2) Gen. ,(selle) kriitiku, grammatiku, politiku'. Saksakeelsed er-lõpuga vormid (kriitiker, politiker, tehniker) ei ole milgi kombel soovitatavad.

hoidlikkuse või jälle liig suure praktilikkuse ja opportunisti taudi ei põe, — mis iga julge reformi läbiviimist takistavad — siis võime selle hääliku veel mitmelt ta seisukohalt välja tõrjuda, kuhu ta näib juba õige tugevasti kinni juurdunud.

Keele võib nii mõnestki d(t) kakofoniast vabasta, kui d(t)-iste vormide asemele d(t)-tumad võetakse. See on õnneks paljude kohta võimalik.

Kõige päält vormid *argtus*, *halbtus*, *kurbtus* jäädavalt välja! Nende asemele *argus*, *halbus*, *kurbus*. Need on keele seaduste järele õigusepoolest ka ainsad õiged vormid; *argtus*, *halbtus*, *kurbtus* on analogilised, kuhu t eksikombel, teiste sõnade (nagu ,toredus, kadedus, armastus‘) eeskujul on vahele topitud. Vormid *argus*, *halbus*, *kurbus* anjakse kõigis vanemis ja uuemis sõnaraamatuis ja isegi kirjandusele ei ole nad võõrad: nii kirjutab J. Bergmann oma „Üleüldises ajaloo“ veel ,argus‘ (Keskaeg — lhk. 3.)

Samuti ka ,muudatuse‘ asemel õigem ja loogilisem vorm ,muutus‘, mis sedasama tähendab.

Teiseks vaja d välja kihuta sarnasist sisseütleva¹st kui *juurde*, *tuulde*, *meelde*, *keelde*, *häälede*, *äärde*, *suurde*, *saarde*, *joonde*, *soonde*, *hoolde*, kuhu see täitsa asjata on topitud; mingi keeleseaduse järele ei pea ta seal olema. Need on analogilised vormid ja nähtavasti niisuguste eeskujul tekkinud kui *kaande*, *laande*, *örde*, *törde*, *reide*, *ühthe*, kus d tüve enda külge kuulub. Ja päälegi ei toeta vormisid *juurde*, *meelde*, *keelde*, *äärde* kogu meie vanema kirjakeele traditsioonid, kus kunni ärkamise ajani ainult *juure*, *meele*, *keele*, *ääre* täitsa reeglikorraned on; veel Jannsen, Jakobson, Hurt, Lipp, Bergmann kirjutavad ilma d-ta.¹) Nii nõuavad ka kõik meie grammatikud, Hupel, Ahrens, Wiedemann, Jõgever. Alles 90-nil aastail pääsevad de-vormid võidule ja pea ainuõiguslisteks, sest et Hermannini grammatika ja autoriteet neid sanktsioneeris ja nad pääle sundis. Sellest hoolimata, et kirjakeeles nüüd nendega juba ollakse kaunis harjunud, ei tarvitse me neist mitte lõpulikult kinni pidada. Keele ilu üle kõige: endised hääd d-tumad vormid uuesti kirja-keele! Et genetivi (,meele pärast‘) ja illativi (,tuli mulle meele‘) vahel ka graafias (kirjutuses) vahet teha, võib mingit väikest rõhumärki hakata tarvitama, nagu meil nõuks on edaspidi üht sellekohast ettepanekut teha.

1) Pärnu Postimees, 1.6; Jakobson, Kolm isamaa kõnet, lhk 13; Hurt, Pildid jne. 21; Lipp, Kodukannid II. 14; Bergmann, Keskaeg 69.

d-lised vormid illativis on siiski erandlik nähtus; kus nad aga reeglikorrastena, paratamatuina, kunni vastikuseni tüütavina esinevad, on paljuses. Paljuse genetiv on ilma nendeta peaaegu võimatu: *puude, jalgade, käte, inimeste, jumalate* j.n.e. Sellepärast vaja neidki haruldasi juhtumisi tarvita, kus d-tumad kujud võimalikud; nagu *puie* (ladvus), *jalge* (all), *silme* (ees), *poege, tähte* (tähtede), *härge, metse* (peidus). Iseäranis tehku seda luuletajad, kellele see rütmni pärast vahel tarvilinegi. Kuid ka harilikus proosas öeldagu sarnastes kõnekäändudes reeglikorraselt: ,ta silme ees, ta jalge all', mitte: ,ta silmade ees, jalgade all'.¹⁾

Igatahes aga olgu sõnast *kõik* palju omastav järjekindlalt *kõigi* (,kõigi asjade'), mitte *kõikide*.²⁾ Samuti vahest ka sõnust *mõlemad*: *mõlemi* (vendade), mitte *mõlemate* (vendade).

Sõnades nagu ,keel, meel, joon, soon, nool, hool, suur tuul, huul' jne. ei saa me küll palju genetivist t-häälikut kaota, kuid me võime seda vähemalt m a h e n d a, kui te-lõpu (keelte, meelte, joonte, suurte, huulte) asemel, mis praeguses kirjakeeles tarvitusel, de-lõpulisel võtame: ,(nende) keelde, meelde, joonde, soonde, hoolde, suurde, tuulde, huulde' (kõik teises vältes, nagu enam jagu rahvast kõnelebki); päälegi on viimased vormid hääleseaduslikud. Äravahetust ainsuse sisseütlevaga ei või tulla, kui kord otsustasime sääl d-tumist kujudest loobuda: (sellesse) keele, mee, joone, suure, tuule (mitte: keelde, meelde, joonde, suurde, tuulde).

Samuti ne-lõpulisest sõnust, millest võimalikud ainult t-lised genetivid, olgu see lõpp-järjekindlalt -ste (nüüdiste, vanameeliste, radikaliste, aktiviste), mitte -sete (,nüüdsete, vanameelsete, radikalsete, aktivsete'), sest et -iste on kõlaliselte ilusam kui -sete; lõpus -iste (,suuremeeliste') on t-häälik eelkäiva s-hääliku tõttu vähem tunduv, kuna ta lõpus -sete õige kõrvutorkav on. Võrreldagu: ,kõikide selleaegsete paremate ja vabameelsete valitsejate' ja ,kõigi selleaegiste paremate ja vabameeliste valitsejate'.

Sel puhul on kohane tähenda, et samal põhjusel ka ainsuse osastavas ist-lõpulisel vormid (,nüüdist, vabameelist,

1) Viimasel ajal on minus hakanud üks projekt küdema, kuidas ka niisugused vormid d(t)-häälikuist vabasta, nagu mõlemate, jumalate, tulevate, rahutumate, petlikkude' jne., kuid et see liig kaugemeinev ja julge tunnuks meie publikumile, kes muidugi juba liig arg on keeleuenduste kohta, siis ei arva ma esialgu kohaseks seda avalda.

2) Muis kaasustes tingimata ainult i-lised vormid: kõigil, kõigis, kõigist jne., mitte: kõikidel, kõikides, kõikidest.

radikalist, aktivist') paremaks on peetavad kui set-lõpulisel (,nüüdsel, vabameelset jne.); niisuguseid vorme on meil muidugi juba küllalt, kus vokali järgi t tuleb. Võrrelge: ,nüüdsel kõrget, alati edenevat ja mitmekülgset kulturat'; ja ,nüüdist kõrget, alati edenevat ja mitmekülgist kulturat'.

Kui me d(t)-liste paljuse genetiividega kui paratamatusega peame leppima (pääle mõnede üksikute), siis ei tarvitse me neist genetiivist tuletatud teiste d(t)-liste paljusevormidega veel mitte leppida: d(t)-liste asemel võime ka i-lisi tarvita. Vormide kõrval nagu ,suurdel sõnadel, vanadel päevadel, haigetel ja õnnetutel (õnnetumatel) isikutel, tulevastelt põlvedelt, varematal aastatelt, õnnelikkudest juhustest' jne. olgu ka lubatud ütelda: ,suuril sõnul, vanul päivil, haigeil ja õnnetuil (õnnetumil) isikuil, tulevasile põlvile, varem(a)ilt aastailt, õnnelikuist juhusist'. Et nende i-liste paljuse vormide küsimusele juba olen kogu kirjutuse pühendanud („Eesti Kirjandus“ a. 1912., nr. VII. Ilusa keele kõlaline inetus), siis ei hakka siin sellest pikemalt harutama, nimelt mis grammatilisesse külge puutub. Ma ei arva siiski ülearuseks niisuguste vormide soovituseks ja pooldamiseks siin veel mõned täiendavad sõnad öelda.

Tõsi ju on, et i-lised paljusevormid enamjaost Põhja-Eesti rahvakeelest peaaegu on kadunud ja selle tõttu ka kirjakeelest, mis esimeses põhjeneb. Sääli on nad veel ainult mõnedes kõnekäänulistes ja adverbialistes ütlustes viimse pelgupaiga leidnud (nagu ,jalust maha lööma', ,neil päivil', ,käsist ja jalust', ,karvust kinni hakkama'). Kuid mõnedes teistes, nimelt Lõuna-Eesti murdes (Tartu murdes) on nad veel palju laialisemalt tarvitusel ja nimelt kirjakeeliste d(t)-liste vormide asemel, mida palju mitmist sõnust ei tuntagi. Nii kõneldakse Võru murdes igapäevases keeles: ,mä jätt meid vaesis latsis (ema jättis meid vaesteks lasteks)'; ,mine vii lehmile (lehmadele) einu'. Siiski, nooremas sugupõlves, kes ikka enam hakkab ühis- ehk kirjakeelt omandama, kipuvad need i-lised vormid d-liste eest taganema. Kuid mis tarvis neid lasta surra, kui nad keelele suurt kasu võivad saata, tema kõla paranda? See oleks ülekohus. Argument, et nad on vananenud, et keele arenemiskäik seda nõuab, et kunstlikult selle „arenemise“ vastu ei võivat ega maksvat töötada, ei ole siin mitte täitsa ümberlukkamata õige. Need võib uuesti ära õppida, kui seda tahetaks. Ja seda peaks patriotismist, rahvuslikust idealismist tahtma. Pääle eufonia nõude võib ju siin ka teadmine tagasihutajaks olla, et me i-lisis vormes just vanu esialgsemaid, seega omapärase-

maid vorme päästame; d(t)-lised on suuremalt jaolt analoogilised. Ja uskuge mind: keelt võib nii mõneski tükis „kunstlikult“ painuta. Seda peabki tegema, kui keele kasu seda nõuab. Ja käesoleval juhtumisel nõuab ta seda. Loodust võib inimene paranda; seda tehakse nii mõnelgi alal, miks mitte ka keeles, mis ometi on inimese enda vaimu toode, ta enese pääaju sünnitus? Miks ei taheta temalegi seda kasu lasta osaks saada, mida nüüdse aja metodiline ja teaduslik töö annab? Keelt on inimesed iseteadmata loonud, miks ei tohiks nad seda tööd ka teadlikumalt jätkata? Kõnekään keelest kui organismist väljaspool inimesi on vaid piltlik ütlemissuvi, mis meid eksitab; keel on inimestes ja inimesed võivad teda muuta, kui selle tarvilikuks leiavad. Päälegi avaldub see keelt „kunstlikult“ painutav mõistuse ja teadvuse tegevus meiegi keeles ühtelugu. Keegi ju ei kõnele meil sündimise poolst puhast kirjakeelt; igaüks peab selle enam vähem kunstlikult, teadlikult ära õppima. Näit. need, kes oma kodumurde järele *haudas, rändanud* kõnelevad, harjuvad kirja keeles *hauas, rännanud* tarvitama. Ja nagu nad need vormid on võinud kunstlikult omandada, nii võivad nad ka iga teise „ümber õppida“. Seda ümberõppimist edendab see hiilgus, see *prestige*, mis kirjakeelel on: igaüks tahab kirjakeelt kõnelda ja ruttab seepärast neid vorme omandama, mis selles ta kodumurde omist erinevad; see on peenem. Nii peab Tartu murde rahvas oma keele maha jätma ja keele ära õppima, mis tema omast morfoloogiliselt ja leksikalselt mitmeti märksa lahku läheb. Sündigu nüüd neile „revanche“, tasu, ja nähku nad „tallinlastele“ oma murde vormisid, muu seas nimelt i-lisi paljusi päale sunnitavat. See oleks õiglus. Ja päälegi ei tohiks need i-lised vormid sugugi mitte võõrad olla ka põhja-eestlasile: nad peavad neid vähemalt kirjakeelest ja rahvaluulest¹⁾ tundma; vana piibel sisaldab neid rohkel arvul²⁾, ja veel mõne kümne aasta eest tarvitati neid suurema kerguse ja rohkusega. Ärkamise aja kirjameeste tõis on nad d(t)-liste vormide kõrval veel kaunis hästi sallitavad: Kreutzwald, Jakobson, Jung, Lipp, Hurt, Bergmann tarvitavad neid

1) parajaila põlvedella (Eesti rahvalaulud. Dr. M. Weske. Esi-mene anne, lhk. 10); uuest uusile sõnule (= uutele sõnadele) ib. 19; aetud hani sulilla (= sulgedella) ib. 21; sagaraile saadan kalja ib. 23.

2) Näitused: puhtaist lojuksist (1. Moos. 7,8); Jumala lapsiks (Mat. 5,9); liikmist (Mat. 5,30); vihkajaile (Mat. 5,4); neist mehist (Apost. 1,21); viimsil päivil (Apost. 2,17); mõningaist asjust (Mat. 7); raiusid puist oksid (Mat 21,8).

üsna sagedasti, nagu ma nimetatud kirjutuses sellest hulga näitusi olen toonud¹⁾. Luuletajaile on nad praegugi veel omased²⁾. Järjekult ei tarvitse me sugugi vanaaegseid, surnud vorme elusta; meil ei ole muud vaja kui Bergmanni keele juure tagasi minna! Tehkem seda julgesti ja järjekindlalt, kui mitte kohe, siis vähe haaval. Segagem oma stiilisse esiti harvu i-lisi, et nendega publikumi harjuta; pidagem vähemalt, neist mõningaid üksikuid siia sinna paigutades, see arvamine üleval, et nad veel mitte ei ole välja surnud. Vähe haaval lisagem nende annust (doosist), kunni nad d(t)-listega üheväärilisiks harjunevad ja viimati kirjakeeles hakkavad paremina ja nagu peenemina tunduma. See on ideal, mille poole peame püüdma, sest meie pingutuste ja ponnistuste tagajärg saab olema — keele kaunim kõlavus.

Paljuse vormide kohta oleks tähenda, et ka partitivis d-häälikud vähenevad, kui, nagu juba ülemal soovitatud, hakatakse sid-lõpuliste asemel lühemaid tarvitama: *vanu, metsi, kohti, jälgi, vigu, õnnelikka, vorme, operette, fraase, organisme* (mitte *vanasid, metsasid, kohtasid, jälgesid, vigasid, õnnelikkusid, vormisid, operettisid, fraasisid, organismisid*)³⁾; e-lõpulised osastavad (nagu *vorme, romane, fraase, jne.*)

1) Kordan neist siin mõned: neil väkil sulgis kuubil (Kreuzwald, Ennemuist. jutud 10); jumaliku isjus (Jakobson, Kolm isamaa kõnet 11); välimesist asjust (Hurt, Pildid isamaa sündinud asjust 19); varjajaiks ja vapraiks avitajaiks (Jung, Läti Hendriku kroonika tõlge, II. vihik, 66); eestlasiks (Bergmann, Keskaeg 7); pühist kommetest (ib. 73); vihasille jumalatele (ib. 74); käemehiks (ib. 74); kohusiks (ib. 26); ilma vahemehita (W. Reiman, Piibli ümberpanemise lugu 17); pikil sügise õhtutel (W. Reiman, Kampmanni kooli lugemiseraamat 192); kuningapoegist ja kullaketrajaist (seesama 192); elavais värvides (seesama 192).

Niisuguseid i-lisi vorme leidub õige üleüldiselt kuni 90-nete aastateni ilmunud kirjanduses, isegi hirmu- ja kõmuromanides (nagu „Marjetta“), aga ka ajalehis, näit. „Olevikus“ (a. 1892: soojais ilulootustes (veerg 119), ametlikuis kohtades 92; valgeis riidis 49. Kuid 90-nete aastate jooksul kaovad nad ajakirjandusest pea jäljetumalt; d(t)-lised saavad ainuvalitsejajaiks. Siiski kõige uuemal ajal peame meelega konstateerima, et neid jällegi siin sääl vähehaaval hakatakse tarvitama, nagu „Noor-Eesti“ viimses (4-ndas) Albumis, aga koguni ajalehtedes, nagu „Postimehes“: pisukesis asjus (a. 1912. nr. 199.) See kõik tõendab, et need vormid mitte ei ole surnud, vaid uuele elule virgumas.

2) Näit.: röömsais tantsujalus (Suits, Eesti luule, 326); kaugeist ladvust (Suits, Tuulemaa 40).

3) T-hääliku kordumise ärahoidmiseks on veel mõistlik abinõu ilma-ütleva ta-lõppu adjektives mitte korrata: „ilma tarvilliste põhjalikkude ettevalmistusteta“, nagu see rahva keele eeskujul ka praeguses keeles ongi viisiks saanud; mitte: „ilma tarvillisteta põhjalikkudeta ettevalmistusteta“ nagu viimasel ajal mõned tahavad; ainult sääl kus selgus seda nõuab, võiks vahest ta-lõppu korrata: „ilma suuremata metsa varjuta“.

on veel sellepärast sid-lõpulistest paremad, et neist võib ka lühemaid paljusevorme moodusta: (neis) *romanes* (= romanides), (*ilusaist*) *vormest*, (neil) *organismel*, (= organismidel, (uue mail) *metodel* (= metoodidel) j. n. e.

Kuid ka verbi vormidest, mis, nagu ülemal juba tähendasime, d-dest ja t-dest kubisevad, võiks hulga neid häälikuid vähenda, sest sagedasti on rahva- ja koguni kirja-keeles endas d(t)-tumad paralleelvormid olemas.

Nii öeldakse oleviku passivis *toodakse* ja *tuuakse*, *müüakse* ja *müüakse*, *viidakse* ja *viiakse*, *söödakse* ja *süüakse*, *tehtakse* ja *tehakse*, *mindakse* ja *minnakse*.

Eufonia vaatepunktilt on vormid *tuuakse*, *müüakse*, *viiakse*, *süüakse*, *tehakse*, *minnakse* paremaks peetavad ja soovitav on sellepärast just pääasjalikult neid tarvita.

Sellegi üle tuleks aru pidada, kas ka niisugusis vormes nagu *kirjutatakse*, *kirjutatud* ei võiks just eufonia nimel hakata lühemaid tarvitama, nimelt kus üks silp -ta- oleks välja jäetud: *kirjutakse*, *kirjutud*. Selle reformi läbiviik peaks seda vähem juletav, riskant, tunduma, et need lühemad vormid just rahva- ja kõnekeeles kõige harilikumad on. Vanemas kirjanduses tarvitati neid õige laialt; alles 80-nil aastail hakkavad -tatakse ja -tatud teoria mõjul kirjakeeles reeglikorraks ja sunniliseks saama. Meie soov oleks sellepärast, et kõnekeele eeskujul passivis -ta- välja jääks, kui selle läbi segadust ei teki; oleviku kesksõnas on see võimatu, sest muidu ei saaks vahet teha aktivi (kirjutav) ja passivi (kirjutatav) vahel¹⁾.

Kus see aga paljas soov ei ole, vaid kus me seda järelandmata ja taganemata nõuaksime, sest et see tähtsam ja tõhtsam uuendus oleks, on infinitivis tehtav reform. Nimelt ma teeksin siin järgmise ettepaneku: hakakem tada-, stada-, ldada-, ndada- ja rdada-lõpulistele infinitivide asemel lühemaid ta-, sta-, -lda, nda- ja rda- lõpulisi tarvitama. Siis mitte: (tahan) *kirjutada*, *karistada*, *korraldada*, *edendada*, *ähvardada*, vaid: (tahan) *kirjuta*, *karista*, *korralda*, *edenda* *ähvarda*. Uskuge mind: see uuendus on läbi viidav. See ei ole midagi liialist, ekstravaganti, võimatu mat. See on üks väiksemist ja kergemist. Sest need lühemad, da-tumad vormid ei ole jällegi midagi võõrast ega tundmatut; rahvakeeles kuuleb neid õige üleüldiselt; on

1) Kui mitte ei taheta niisugusel korral e-lisi vorme tarvitusele võtta: ,kirjutetakse, kirjuteti, kirjutetav, kirjutetud'.

murdeid, kus ainult neid tarvitataksegi¹⁾. Järjekult ei peaks nad kedagi võõrastama ega „shokeerima“. Päälegi esinevad nad kirjanduses, olgugi sääl ainult seotud kõnes, sest luuletajaile on värsimõõdu ja riimi tarbes lubatud neid tarvita. Näit.:

Hääd ma olen näind ja paha,
Mõnda jõudsin k a n n a t a.

(Eesti luule lhk. 92. Koidula).

Ei saa mitte vaiki olla,
Lauluviisi l õ p e t a.

(Anna Haava).

Ei muud vaja kui nad proosaski lubatuks, koguni reeglipäraseks tunnista. Tähendame ka, et Soome keelgi, mis muidu pikki vorme armastab, ainult neid lühemaid infinitive tunneb: „(saan) kirjoittaa, suurentaa, vahvistaa“, nii et Soome keeles need tada-kakofoniad õnne kombel puuduvad.

Lõppeks asjaolu, et niisugusel korral infinitivid ja käskkõne ühte satuvad („tahan kirjuta“ ja „kirjuta mulle see kiri“) ja et siis enam ei saa õiget vahet teha mõlemi vormide vahel, ei tohiks meid tagasi kohuta. See kartus on asjata. Mõtte järele ja lauseühendusest paistab ikka välja, kumb vorm on mõeldud. On ju muiski keelis seda, et mitu vormi, ja nimelt infinitiv ja käskkõne, kõlaliselt täitsa samased, idendid on, nagu Prantsuse keeles, kus *parler* (rääkida), *parlez* (rääkige) ja *parlé* (räägitud) kõik ühesarnaselt kõlavad: *parlé*. Samuti ei tee seegi viga, et mõned ta-lõpulised infinitivid mõnikord ka samatüveliste substantivide ilmaütlevaga satuvad samakõlalised olema: „tahtsin teda hirmuta“ ja „hirmuta ei saa seda last kasvata“, „ma ei või seda sulle soovita“ ja „selles asjas oli ta ilma ühegi kindla soovita“. Siingi paistab lauseühendusest selge vahe välja. Ja on ju meil praegugi maksva keele järele nähtusi, et infinitiv ja ilmaütlev ühte satuvad: „katsus vastast haavata, ja „see loom on (ilma) haavata“.

Järjekult kõik põhjused toetavad siin eufonia nõuet. Sest lõpud -tada, -stada, -ldada, -ndada, -rdada on iseeneest tõepoolest hirmus inetumad. Nad on inetumad ja hukkamõistetavad kolmekordsel põhjusel: kui lühikeste iseloomuta silpide järgnemised, kui samade vokalide ja

1) Neist 12-st kihelkonnast, kust minu sellekohase üleskutse pääle on teateid läkitatud, on seitsmes pikem lõpp -tada, viies lühem -ta; järjekult rahvakeeles peaaegu ühevõrra olemas. Sellega oleks lähemal lõpul kirjakeeles samasugune õigus kui pikemal.

koguni samade silpide kordumised, kui d-kakofonia eden-
dajad. Kuidas d (t) ja iseäranis -tada kõla rikub ja lause
konarikuks teeb, paistab järgmisest mitte-väljamõeldud
näitusest: ‚kõikides nendes määratutes raamatutes jutusta-
takse, et seletada, harutada, põhjendada, kirjutatakse, et
otsustada, tõendada‘ (Päevaleht a. 1911, nr. 295). Kuid see
kõlaliselts natuke kare lause saab korruga sulavamaks ja
mahedamaks, kui ta sõnavormides meie ettepanud
muutused d ja t asjus teeme: ‚kõigis neis määratumis
raamatuis jutustakse (või ‚jutustetakse‘), et seleta, haruta,
põhjenda, kirjutakse (või ‚kirjutetakse‘), et otsusta ning tõenda.‘

Mis puutub vormidesse *maksta*, *peksta*, *lүpsta*, siis
vaja need, kui vääranalogilised päälegi ilma tingimata kõr-
vale heita ja nende asemele võtta rahvakeelsed ja hääle-
seaduslikud *maksa*, *peksa*, *lүpsa*, mis ühtlasi ka t-tumad on.

Lõppeks võib pooletosina verbi eufoniat tõsta, kui
nad sellest vääranalogilisest ja segitüüpusest, kuhu nad
sattunud, sinna tüüpusse tagasi viia, kuhu nad esialgselt
kuuluvad ja veelgi rahvakeeles esinevad. Need on: *keelan*,
neelan, *keeran*, *käänan*, *pöoran*, *väänan*; neid konjugeeri-
takse kirjakeeles harilikult kontraheeritud tüüpuse järele;
seega on nende infinitivid *keelata*, *neelata*, *keerata*, *pöörata*,
käänata, *väänata*, kesksõna *keelanud*, *neelanud*, *keeranud* jne,
tehtavik *keelatud*, *neelatud*, *keeratud*, *käänatud*. Need sõnad
on aga õiguse poolest tüüpusest *laulan*, järjelikult peavad
nende infinitivid kuuluma *keelda*, *neelda*, *keerda*, *pöörda*,
käända, *väända*; *keeldud*, *neeldud*, *keerdud*, *pöördud*, *käändud*,
mis eufonilisemad, sest et d on mahedam kui t.¹⁾

Kirjeldatud kõlalisi inetusi võib teatud määral ka
süntaktiliste abinõudega vähendada.

Nii aitab rõhust tuleva lohisevuse vastu mõnikord ka
muudetud sõnade järg: kui infinitiv ja muud sõnad, mis
vähema rõhuga, mitte lõppu ei asetata, vaid enne seda
rõhuga sõna, millest nad olenevad, siis nihkub rõhuga
sõna enam lõpu poole ja lohisevate silpide arv väheneb
lõpus. Võrreldagu näit. järgmisi lauseid, kus rõhuga
sõna on „tegema“: ‚ta oli seda tege ma pidanud‘ ja ‚ta
oli pidanud seda tegema‘. (Meie sõnade korra 6-es reegel,
v. „Eesti kirj.“ IX. lhk. 363).

Meie ettepanud sõnajärjestuse reformid vähendaksid
mõningaid muidki inetusi, muu seas samasuguste hääli-

1) Võib siiski ka ütelda *keeltud*, *neeltud*, *keertud*, *pöörtud*,
kääntud, *vääntud*. Nende verbide muutmise üle vaata Joh. Aavik „Mõned
keelereeglid“ (reeglid 81, 113—116). „Noor-Eesti“ kirjastus. Hind 25 kop.

kute ja silpide kordumist lause lõpus, milles nimelt verb oma ühekõlaliste ja ühetooniliste lõppudega süüdi. Näit.: ,ta oli teda enam kui ükskord oma perekonda õhtusöögile kutsunud, ta oli teda oma isalikuil nõuandeil toetanud, ja mõnikord ta oli talle ka tegelikult abiks olla püüdnud'. See alatine -nud teeb lause lõpu kahvatumaks, magedaks, iseloomutuks; palju värskemalt lõpeks lause mingi muu sõnaga, mille lõpp suuremat mitmekesisust võimaldab: ,ta oli teda enam kui ükskord kutsunud oma perekonda õhtusöögile, ta oli teda toetanud oma isalikuil nõuandeil, ja mõnikord ta oli püüdnud talle ka tegelikult abiks olla'. Et ka ,on' lause lõpus ilus ei ole, seda oleme samas kirjutuses püüdnud seleta (3-as reegel).

Lühikeste silpide järgnemisi ja ühtlasi ka d(t)-lisi vorme kahandatakse ka, kui postpositsionaliste reksionide asemel paljaid kaasusevorme tarvitatakse, sest postpositsioonid nõuavad pea ainuüksi genetivi, mis, nagu teada, paljuses sagedasti kahe lühikese silbiga ja ikka d(t) häälikut sisaldav: sõnade, kannatajate, õpetlikkude, raamatute. Näit.: ,kaheldi kõikide nende ta suurepäraliste ja imelikkude ettevõtete juures.' See kakofonia on ärahoitav, kui ,kahelda' järele lihtsat seesütlevat tarvita, sest siis on ka i-lised vormid võimalikud: ,kaheldi kõigis neis ta suurepäralisis ja imelikuis ettevõtteis'. Ühtlasi on niisugune süntaks eestipärasem. Järjekult kaks kasu korraga: ilusam kõla ja suurem omapärasus. Võrreldagu veel ka järgmisi lauseid: ,ta oli uhke oma vägevate ja kuulsate esivanemate üle', ja ,ta oli uhke oma vägevist ja kuulsaist esivanemist', ,ta oli kõikide õnnelikkude ja ilusate inimeste peale kade', ja ,ta oli kade kõigile õnnelikuile ja ilusaile inimestel(l)e'.¹⁾

,Toiduainete kõrgete hindade juures kannatab kõige rohkem tööliste klass', aga: ,toiduainete kõrgeil hindadel kannatab kõige rohkem tööliste klass'. ,Niisuguste olude juures on meil võimatu teisiti toimetada', aga: ,niisugusil oludel on meil võimatu jne. Samuti mitte: ,sarnaste uudishimuliste küsimuste peale ei vastata', vaid: ,sarnasile uudishimulisile küsimustele ei vastata'.

Mõnigi lühike silp ja sellega ühtlasi d (ehk t) paljuses väheneb ka, kui kaasütleva (,sõnaga') asemel alalütlevat (,sõnal') tarvitatakse, kus see võimalik; näit.: ,ta ülistas seda kõlaval keelel (pro kõlava keelega)'. Vanasti oli alalütleva tarvitus seks otstarbeks palju laiem ja Soome keelel,

1) Niisuguste germanistlikkude postpositsionaliste reksionide üle ilmub edespidi nende ridade kirjutaja poolt erikirjutus.

kus meie komitativile vastavat käännet ei ole, tarvitatakse niisugusel korral ainult alalütlevat (,hakkasin kirveellä' s. o., raiusin kirvel [= kirvega]). Ka meil oleks asja selle kaasuse tarvitust instrumentalses ja modalses (abinõu ja viisi) tähenduses võimalikult laienda; see oleks ilusam nii kõlalises kui stiililises suhtes, sest lõpp -ga ei ole iseenesest eufoniline. Nii üteltgem näit. järgmises lauses: ,ta kõneles sellest liigutatud häälel'; ,ta kiitis seda suuril sõnul (*pro* suurte sõnadega)'; ,ta toetas teda mõistlikuil nõuandeil (*pro* mõistlikkude nõuandmistega)'; ,ta mälestas lahkunut lihtsail, südamikuil lauseil (*pro* lihtsate südamikude lausetega)'.

Teadagi leiduks veel paljugi vähemaid üksikuid juhtumisi, kus mingi abinõuga kõlavust võiks paranda või tõsta. Kuid igaüks, kes siin antud põhjused silmas peab, leiab tarvilisel korral ise abinõu, kuidas seda teha, kui see ülepea võimalik. Sest nii subjektivne kui kõlavuse ja üleüldse iluduse mõiste näibki olevat, on siiski teatavad piirid, üle mille ka kõige subjektivsemad arvamised ei või kalduda; kõla inestavad põhjused, mis ülemal esitatud, on enam vähem objektivsed ja kõigile maksvad; ükski subjektivne tunne ei võiks ilusaks leida sõna, kus hulk tu- ta- -tu silpa järgemööda oleks; seesugune sõna oleks inetu, sest et ta nimetatud kakofonia põhjusi endas sisaldaks.

Ainult selle pääle tahaksime lõppeks veel tähelepanekut juhtida, et ka leksikalsel küljel teatav mõju on keele kõlavuse kohta: mida rikkam sõnastik, mida rohkem see pakub eritüvelisi sõnu ja mitmekesiseid sünonüme, seda kergem on ühetooneilisusest hoida, mida väike sõnatajavara oma paratamata kordumisega ühes toob, nagu see meie keeles praegu õnnetuseks nii on. Seepärast on eufoniagi seisukohalt sõnastiku rikastamine uute tüvedega tarvilik ja soovitatav tegevus meie keele arendustöös.

Neile, kes need keeleparanduse ettepanekud vastu võtavad ja kes mitte ei taha teoreetiliste unistuste ja targutuste juure jääda, vaid neid ka praktikas näha teostetuina,—neile üks nõuanne: tarvitage neid! Tarvitage neid igas kohas ja igal võimalusel; tarvitage neid nii avalikus trükitootes ja kui erakirjades. Ärge laske endid selle nähtuse läbi eksita, et meie ajalehed neid veel vastu ei võta ega tarvita. Teadke, et me ajalehetoimetused ja ajakirjanikud kõige ükskõiksemad on keeleküsimuste kohta ja kõige vähem kalduvad selle poolest uuendusi vastu võtma. Ma ei süüdistata neid selles sugugi. Neil on muud tööd küllalt teha, kui et sarnaste asjadega oma pääd vaevata. Nad ei

saa niigi kaugele, et lehed kõige lihtsamaist, hariliku-
maist ja labasemaist keelevigadest puhtad hoida, kus siis
võiks neilt veel uuenduste peensustesse tungimist nõuda.
Päälegi on nad praktilistel põhjustel kõigi uuenduste ja
neologismide kohta väga tagasihoidlikud, kui mitte vaenu-
lised, sest nad kardavad sellega publikumi ära peleta.
Järjekult ärge lootke ega oodake nende poolt selles asjas
ühtegi algatust, mingit eeskujut; uuendustes annavad nad ainult
kõige tungivamale vajadusele järele. Neid ärge võtke sellepärast
sugugi arvesse. Kui te kirjasatjad või kaastöölised olete,
siis tarvitage oma stiilis julgesti ja tagasihoidmata neid
keelelisi uuendusi, mida te hääks arvate. Toimetustes
„parandatakse“ halastamata kombel teie käsikirjad ära, enne
kui nad trükikotta laduja kätte antakse. Ärge laske endid
see läbi liiguta. Kirjutage jälle, kirjutage uuesti, kirjutage
ikka oma uuel viisil! Laske neid tagasi paranda, nii palju
kui tahavad. Iga kindlus, olgu kui tugev tahes, langeb,
kapituleerib viimati järeleandmata tormijooksu all. Kui te
meie lehe toimetusi nii moodi ikka edasi tülitate, kiusate,
piinate, kangekaelselt, aastate jooksul, siis annavad nemadki
viimati järele, aru saades, et teie, publikum, keelt tõesti ja
tõsiselt tahate paranda.

Sest kui siin ette pandud reformid vastu võetakse ja
tegelikult läbi lähevad, siis oleks sellega ilma kahtlemata
meie keel ühel hoobil kõlavamaks saanud ja meie kirja-
nikkude stiil võidaks sulavuse ja melodilise ilu poolest.
Muidugi, ja ma olen sest täiesti teadlik, stiili ilu oleneb
märgataval määral sisemisist ja nõnda ütelda ebaainelist
asjaoludest, nagu seda on sõnade tähendus, nende valik,
nende kombinatsioonid, lause „sisemine rütm“, ilusad ja huvi-
tavad võrdlused, ebalabarus, vahekord käsitletava ainega,
üleüldine meeoleolu ja toon, mida kirjanik oma aine ja
jutustuse viisiga kokku avaldab, nii et stiili, mis nende
omaduste poolest vilets ja vääritud, ka kõlavamad lõpud ja
sõnade eufonilised kujud palju ei parandaks. Kuid on
siiski teatud vahekord keele ja stiili vahel. See on sama,
mis instrumendi ja kunstniku oma. Halb mängija ei rõõ-
musta kõige paremaga riistaga meie kõrvu, kuid võrratu
virtuosi mäng võib halvalgi viiulil meile meeldiv olla ja
meid hurmatagi (joovast), seega et ta oma eksimata
tehnikaga, oma diktsiooni puhtuse ja sulavusega ning oma
individuaalse ilme ja tundmusega meid nagu unustama
paneb instrumendi puuteid, ta hääle kahvatut ja puist või
karedat ja kähisevat kõla. Kuid see ei takista ega vabasta
meid soovimast, et instrument kunstniku kohane

oleks, ja kahtlemata maitseksime ta mängu paremini ühel stradivariusel. Ja enam veel kui publikumile, on kunstnikule endale mänguriista hääduš tähtis.

Meie keel — et võrdlust edasi jätkata — on halb viiul igale hääle stiilikunstnikule. Me oleme aga temaga harjunud ega pane ta puuteid tähelegi. Kuid niipea kui võime ta häält parandatuna ette kujuta, tunnukse praegune kare, labane, kõlavušet. Sellest vajadus ta tooni paranda ja peenenda. Tehkem seda ja pärandagem tulevatile põlvile väärkam ja kõlavam instrument! Maha seepärast kõik argus, saamatus, kõhklemine, kui niisugused väärtused on kaalu pääl. Siis vast võib ükskord tulla see jumalik kunstnik, kes Eesti viiuli paneb täishääleliselt ja uuel, ennekuulmata kõlavusel helisema.

Joh. Aavik.

Mõned selles kirjutuses esinevad uued sõnad:

loobuma — taganema, ära ütleva (millestki).

moodustama — sünnitama (bilden, образовывать); näit.: see moodustab erandi. •

ponnistus — jõupingutus.

pooldama — kaitsma.

suhe, gen. suhte — verhältnis, beziehung, отношение; selles

suhtes — in dieser beziehung, вь этомъ отношеиш.

väärikas, — väärtuslik.

vääritu — väärtušet.

võrratu — võrdlušet, võrdlemata.

Kolm viimast neologismi on just eufonia seisukohalt soovitamad kui nende praegused kujud.

Eesti rahvaluule.

2

Rahvaluulet võib määrata: esite, selle üleüldine laad, see on, need erilised tunnused, mis laulude ühisele meeleolule, toonile, meelekujutuse tõule, lühidelt, kogu mõtte väljendusele omased on, teiseks, ja seda ehk veel tõendavamalt, ainetepiir, tegevustikud, sündmused, jutujoon oma iseäraldustega, see on: kust on ained luuleks võetud, misuguse elu piirist, millisid tahtmisi need kujutavad, määrasid maailmakäsitusi. Lõpuks ei ole tähtsusetu ka see, kas on silmäpaistvamad laulud ainete poolst omad või, selle vastu, võõrsilt saadud. Ja viimases juhtumises on siis lae-

nudel tõendajana välistest mõjudest ja ajamäärajana suur kulturajalooline tähtsus. Nii näituseks hõlbutab keskaegiste legendade ja balladide esinemine, ja et need nii Soome kui Eesti rahvaluules silmapaistval kohal asetsevad, suuresti selle käsituse põhjendamist, et mõlemate rahvaste laulud keskaegne luule on. Ja, lisaks, heidab luuleainete, just sagedasti kõige soredamate, edasirändamine meile Lääne poolt, rootslaste või sakslaste kaudu, ja Ida poolt venelaste kaudu heledat valgust nende läbikäimiste pääle, mis keskaegadel või hiljemini on valitsenud, kuid mis ilma rahvaluuleta tundmatumaks oleksid jäänud.

Ütlesime, et need keskaegsed laenud, oma aine käsitluse ja jutujoone poolest, otse kõige heledamate ja soredamate hulka kuuluvad, sest sündmustik on neis täielisemaks arenud, kui kusgil mujal rahvalauludes, tegevustik on otse dramaatiliselt tabavaks ja sattuvaks moodustunud, joon mis muidu Soome-Eesti rahvaluules nii haruldane. Näituseks, tuletatagu meelega meil ja Soomes tuttav lugu „Lunastatav neiu“, kogu Europas tuttav keskaegne ballad, mis meie põhja perale rootslaste vahendusel on lagunud, või jälle legendad: Jeesuse sõitu, Jeesuse surma ja Orja laulu, kus pühakirjalisi aineid peaaegu dramaatiliselt tegevatena käsitletakse. Või teiselt poolt venelaste käest saadud Naise-surmamise lugu, Mõrjsja tapja, mille aine nii mitmele laulule isesugustes teisendustes sisuks on saanud; nimetatagu nende seas Tooma laulu ja Kalmu neiu, lood, mida Setu laulude seas otse rahvaluule pärliteks võib pidada. Just seesugused laenatud lood on põnevad oma sündmustikuga, ja nii saab kergesti käsitatavaks, miks siis rahvas vajadust tundis seesuguste laenamiseks. Neis on oma teravam pointe, nad ei ole nii lauged ega nii vähe arenud sündmustikuga kui suur hulk lugusid Eesti rahvaluules, mis enam meeles olid kui tõsisid, iseäralisi juhtumisi kujutavad, neis on tõepoolest midagi harukorralisemat, pühapäist, seesugust, mida luulelt nõuab — sellest ka siis seesuguste võõraste ainete laialelagunus.

Nii eepiline, see on, nii lüürika-vajane kui Eesti rahvaluule üleüldse on, esinevad suured, iseäralised juhtumised ja sündmused selles ometi õige harva; ka muidu ei avalda Eesti rahvaluule suurt vaheldust jutustavate ainete poolest, ehk ta küll ülepää ainult jutustavana esineb; veelgi enam, sündmustikkude ring on õige piiratud, iseäranis kui need laenud maha arvata, mis kindlaks on võidud teha. Kogu enamus Eesti traditsionalse luule sündmusi liigub harilikus piiris ega üllata lugeja meelekujutust oma ootamatusega või harukord-

susega: neilt, nagu öeldud, puudub üleüldse tugevama ja meelekujutuslikuma käega tõmmatud joonistus, tegevuse põnevus ja tabavus. Nad anduvad liig sagedasti laialiseks kujutamiseks, patustavad pikavesisuse mõttes ja kaotavad sellepärast kunstilise kontsentratsiooni, mis neile nappuse ja teravuse annaks — nad on ühe sõnaga liig laiale valgunud ja lamedad, mis osalt ka värssi tehnikast, parallelismi sagedast väärtarvitusest tuleb, kuid tingimata tulla ei tarvitseks, nagu seda juutide ime keskendatud, võimukas ja rabav sõnaline kunst, seegi paralleelismiline, tõendada võib.

Et viimati nimetatud omadustes otse midagi tõulist leidub, on ilmne. Seda oletust aitab tõendada ka Eesti ja Soome rahvaluulele omane meelekujutuse kasinus ja ebamäärasus, üleüldine toonide kergus ja värvide mahedus. Kõik mis värvide eredust, kirge ja toonide loitu meele võiks tuletada, on kauge sellest luulest, nagu meie kliimale võõras on lõunamaade äärjoonde selgus ja lõikavus, värvi ja valguse varjunduste järskude astendustega. Kuid oleks eksitus, meie seisukohast vähemast, viimasid ainsateks õigeteks ja esimesi alaväärilisteks pidada. Otse selle vasta, need on meile ainukesed õiged, sest et nad meie tõulisest olemusest on välja kasvanud ja meie hinge ja vaimu omadusi kõige paremini vastavad, nood aga selle vasta — võõrad, sest et nad meie hingeelus tõulisi eeldusi ei leia. Ja kes ütleb, et selles toonide kasinuses ja värvide tagasihoidlikkuses mingi hingelist tugevust, tasakaalukust ja seisukust peidus ei oleks, võib olla, meie vaimsuse kõige salasemate jõudude kandjaid. Tuleb üksnes püüda kõike oma silmadega vaadelda, siis ehk tõusevad nähtavale asjad, mida me muidu ei seleta nägema.

Et Eesti rahvaluulele haruldaste, iseäraliste ainete käsitlused võõrad on, seda suudab esimenegi tutvus Eesti rahvalaulude kogudega tõeks teha. Näituste pähe nimetatagu rida seesugusid rahvalaulusid, kui nii-kutsutud korduselaulud, kus küsimus kõigesuguste asjade: ehete, hobuste, hanede jne. kadumisest on, või Suure Tamme lugu, kus muinasjutuline aine lauluks on moodustatud, või Pürje linna laul, kust lihtsast kiige-laulust valesti käsitamise teel müütiline laul on tehtud, või samuti Salme laul, kus taevakehad kosja tulevad. Ja ometi, neis kõigis ei tarvitse midagi üliloomulist olla. Viimane laul, nii müütiline kui ta esimesel silmapilgul võiks nägida, on puhas lõbu-laul, noorte neidude seas sündinud, kes nii häämeelega kosjadest kõnelevad. Ja miks ei oleks kiigel olles võidud naljatades samuti kuud ja päevagi ja koitu kosilasteks esitada, see on nii loomulik. Kuida

iganes, mis võikski iseäralikku, oma uuduse ja ootamatusega haaravat olla neis juhtumistes, mis Setu tütarlapsele hommikul üles tõustes ja välja minnes esineb. Kas on õu pühkimata, ja siis tuleb luuda minna, või satub tige mees metsas vastu tulema, kes hakkab rinda riiblema, või põleb ait, või näeb neiu väljal mõne kure ja jookseb koju venna juure. Eks ole see nii tavaline, nii argipäine nagu iga teine juhtumine Setu küla noore elus, kelle põlle ehk poisid ketast lüües asutseks teevad, või kellel külapoistega kaevu juures sõnelemine tuleb. Vahel kihvatab veri ja siis haaratakse slaavlaste mõtlematusega „vaib väits“ ja lastakse „söödile poisi süda“, kuid seegi, nii ootamata kui ta ka on, ei küüni palju üle argipäisuse. Ja, tõepoolest, miks peakski otsima mingi rahva luulest muud, kui selle elu kajastust, peegeldust, mis igapäeviti elatakse, ühe sõnaga muud kui elu moodude väljendust sõnades.

On rahva elu idüll ilma traagiliste joondeta, ilma raba-vate sündmusteta, siis tuleb see nähtavale rahva luulesgi, sest et see paik on, kus rahva hing endale väljapääsu teed otsib. Nii on arusaadav, miks rahvaluule muud ei ole, kui elu sõnaline kommentatsioon. Rahvaluule terves omas kogus ei tarvitse kõige sagedamini muud olla, kui katkemata rida korralaulusid, nagu setukesed neid laulusid kutsuvad, mis elu iseäraliste juhtumiste kohta lauldakse. Sellest tulebgi siis see, et rahvalaul sügavuti palju ei suuda pakkuda, selle asemel aga seda enam laiutasa, kõiki argipäise elu võimalusi käsitledes. Nõnda saab ka mõistetavaks, miks asjata on siis kangelase lugusid otsida selle rahva lauludest, mis ise ammu neid ei ole saanud läbi elada. Päevad ja tööd sünniksid kõige paremini Eesti rahvaluule otsale. Ja tõepoolest, kogu meie rahvaluule seesugusena, kui ta meie kätte on jõudnud, ei ole muud kui laul tööst ja teost, mis vaheldab lauluga lõbust ja pidust.

Kogu lõpmatus töölaulusid, olgu jutt teopõlvest, lõikusest, rehepeksmisest, ketramisest või käsikivi ajamisest, mille lähedale orjalaulud liituvad, lõpmatus lõbulaulusid, mida kiigel laulmise aegu või ringmängusid tehes lauldi, lõpuks hulk kõike sugu elujuhtumiste kohta käivaid laulusid, olgu küsimus vaesestlapsest, kelle osa kurdetakse, ehk lesest-naesest, või jälle lõpmatus pulmalaulusid, kus elu vaheldust naise elus kujutakse või õpetust antakse peigmehele ehk mõrsjale — kõik see annab meie rahvaluulele isesuguse, tahaks ütelda, otse argipäise tooni, sest et laul kõigipaigune on, kõiki asju peab kujutama ja seletama.

Seda pühapäisuse puudust, kuid argipäise mõttekujutuse valdavust, ei korvata ka erisuguste lugudega, mida Eesti laiavoolulises luules vähe leidub. Sellepärast tunnukse, nagu puuduks sagedasti Eesti rahva luulest see luuleline õhk, veetlikkus, sest, kõigest hoolimata, on romantiline maailma käsitus sellele luulele võõras. Otse selle vastu, kõik on liig realistlik, kaine poolne, asjalik, sagedasti otse proosalikku kuivusse uppuv. Ühe sõnaga, meie luule on liig aineeline ega tunne peenemaid hingelisi udustusi: ta on tüse nagu meie ornamentika omas talupojalises iseloomus.

Ja mis võikski nii moodi põlist vana Eesti rahvaluules olla? On püütud küll näha mingisugusid müütilisi lugusid Suure tamine ja Sinisirje linnukese loos, nagu lausutud, mingisugusid kosmogonilisi maailma sündimise lugusid. Kuid lähemal vaatlusel on neist auranud iga müütiline jumaluslooline õhk ja nad on lihtsaks lauluks muutunud. Ei jää Eesti rahvaluulesse üleüldse midagi, mis selle nimetuse alla võiks paigutada. Kuida on see seletatav? Eelmine härutus usulise tunde osast luule sündimise kohta on ehk selle küsimuse ainagi osalt lahutanud. Meie nüüdses rahvaluules ei või juba sellepärast müütilisi aineid leiduda, et ta tervega kristlikust alusest on välja kasvanud ega paganuse maailma vaatlusega otsekoheses ühenduses ei ole. Sest kõik need usulised vahetused, mis Eesti rahvas on läbi teinud, on meid ometi nii kaugemale nihutanud, et meile ei oleks võinud paganuseaegsest luulest kõige kargemaidgi jäänusid järele jääda. Nii ei ole meil, niisama vähe kui muil Lääne-Europa rahvastel, mingisugust paganalist muinasaegist ehedat traditsionalist luulet ette näidata. Jah, et luule kunagi võiks esile võrsuda, tarvitseb ta kindlat ühiskondlikku seisukust ja selgunust, olgu ühiskond ise kui primitivne tahes. Puuduvad viimased eeldused, siis on luule nagu iga kirjanduse sündimine üleüldse võimatumaks tehtud, ja selle ootamine pikisilmi on ilmaasjata, nii kuidas lugu meie päivil, millal meie vast moodustunud seltskond veel oma selgumise, kristalliseerimise ajajärku ei ole jõudnud — mida see kõige paremini tõendab, et meil kindlaid uskumisi, kindlaid kujunemisi selles või teises asjas ikka veel ei ole ilmunud. Need on nii kutsutud ülemineku ajajärgud, ollakse nagu tuulpeos, ei ole voolu ega virgumist ei teise ega teise poole, kõik on nagu vakatanud ja seisakus. Neid aegu karakteriseerib üleüldine põhjusemõttetetus, usutus, hingeline ja kombeline loidus ja need ajad on ühtlasi kehvad suurist loovatest mõtetest ja

jõududest. Üleüldise seisaku tagajärjel tekib siis mülgastus ja loov energia veab end kuhugi tagasi, otsekuü pagu-vesi: igasugune suurem vaimne tegevus ja huvi langeb ja kirjandus, luule ja kunst vajub longu, jõutuse tagajärjest. Ja alles kui uued usulised virgused täidavad vähehaaval uuesti loodavate vormide mahutuse, tekib uus üleüldine põnevus kõike tegevusse. Siis löövad õitsema uued kunsti ja luule väljendused, esile selgumised. Seesugused usuliste uuesti sündimiste järel tulnud ajad on suured loovad ajad, täis eluvõimulist tungimist ja püüdmist. Kuid ühtlasi, nagu varemalt esitatud, on tõeks tehtud, et iga usulise tunde virgumise avaldused omad erilised, kindlasti määratud väljendused kunstis ja teaduses esile kutsuvad, vaid seesugused, mis üksnes sellele või teisele kindlale ajajärgule omased on. Ja selle lahkuminevuse tõttu erinevadgi eri ajajärgude luulemoodud ja laad: paganalise eelajaloolise rahva maailmakäsitlus loob teistsugu laulud kui katoliku usu vormidest, olgugi kas või õige pinnapoolselt läbi tungitud feodalsesse olukorda kütkevad maaori, ja selle oma on jälle niisama eriline protestantlikku usutunnistust omaks tunnistava ja orjuse kütkest vabanud rahva omast, uueaja lävel. Kuid loovuse poolest on metslaste paganus samavääriline kui kõige haritum kristlik usk, kuna luule esile puhkemisel vaid see tähtis on, et ta mingi sisemise jõu projektsionina saaks esineda. Ja viimane võib tugev ja ehtne olla ainult siis, kui sisemine vägi põnev on, olgu selle kuju ja laad iseenesest missugune tahes. Puudub aga sisemine vaimne põnevus, siis ei või väljenduse esile puhkemisest juttu olla. Sellepärast on just usutumad ajad kõige vähem loovad, ehtsed, ja iseloomulised omis ilmetes ja avaldustes. Teiseks ei või ka misgi välised avaldused, väljendused, kestvamad olla kui sisemised eeldused, millega nad seotud on — sellest kõikide kultuurade kaduvus ja efemeersus. Iga jõud on voolav, ainult vähestes ajajärgudes võetuna täis elu ja põnev, ja omaaeguse tõusmise, paisumise järel langeb ta laokile, järele jättes vareme enam või vähem kivistunud kestü. Need on siis läinud aegade hariduste jäänused, mida me imetleda võime, kui inimestele küllalt varakult on meele tulnud neid kuidagi viisi kinnitada hukka minemast, ja päästa kadumise igavesest ööst, kuhu kõik jõud tagasi valgub, et pärast söösta uusi kujusid looma ja panema väljendusi pakatama nagu kevadine looduse jõud taimed maa põuest. Sest paarigi ajajärgu vaheldus võib kõik ebaseletatavaks kustutada, kui inimese pieteetlik käsi muinasasju ei hoolitseks tallele korjata, või püüda seda kuidagi

viisi fikseerida tulevatele põlvedele, kui see võimalik on. Kuid ikkagi võidakse päästa ja alal hoida ainult hariduse riismid nagu pühaduse jäänused, millest sisemine elujõud on pagenud nagu inimeste muumiatest, tühja välist kuju maha jättes. Kõik katsed neid elustada on asjatumad, nii pea kui nende olemasolu juhutajad, usulised põhjad, vaimsed eeldused on lagunud ja tühja raugenud, ja muutunud. Ja kuna needgi, paratamata seadust mööda, aastasadade kestes teisenevad ja moonduvad, saab selgeks, miks eelmiste ajajärkude kulturi vormid meile vaid kivistustena edasi anduvad, ilma elava sisuta. Me võime ainult meelega kujutuses elu neisse tagasi manada, ilma et meil ometi tõelisuses kunagi korda läheks neid elustada. Surnuid ei äratata.

Aga, kui kindlad ja püsivad usulised alused, tõu põhjusomadustest tingituina, ka peaksid olema, neilgi on samuti omad kujuvõtted, nadgi on samuti muutuste alused, nad teisenevad ja vahetavad kuju. Seda niisama nagu on teisenud ja muutuvad need jõud, mis esivanemilt on pärandatud, kes sakslaste invasiooni katoliku usu tugevuse ajal nägivad, kunni nendeni, meie läheste eelkäijateni aastasaja eest, kes viimased ristiusus niisama hardad ja kanged on olnud kui eelmised, muistsed esiisad omas paganuses. Usulised vormid, kujuvõtted rahvuse hinges on aegade pikkul teisenud, selle kohta ei ole kahtlust, ka kui usulise tunde laad, algmass ise tõulistest algupärastest raamidest välja ei ole nihkunud ja üle tunginud. Ja need vormide vaheldused näikse küllaltgi suured olnud, et eri ajajärkude hariduse laadi ja kunsti toodete lahkuminekut seletada.

Paganuse maailmavaate väljendus luules on pidanud, ka juba lahkumineva ümbruse ja olukorra tõttu, hoopis erinev, isesugune olema, kui luule kehastus katolikus kesk-aegses feodalses ühiskonna järjestuses, kus rahvas orjusesse oli sattunud, vaba looduserahva seisukohast — muutus, mis iseenesest küllalt suur oli, et usulise ja tunde maailma korda alusteni pörutada ja ümber moondada, ka kui vastavõtmata ja tõrkjana orjutatav rahvas võõra usu kohta iganes oleks olnud. Kuid, tõepoolest, pidi ristiusk omas ülivõimulises nägimuses, mille mõju Eesti rahva läbikäimise tõttu läänepooliste maadega oli hõlbutatud, ometi vägev tunduma ja varakult meie rahva uudishimu äratama uute kujude, uute vormide ja ainete kohta, mis meeli köitsid oma suurema sära ja hiilgusega. Selles ehk avaldabgi meie rahva kultuurivõimsus, kui tahetakse, selles nimelt, et ta võõrad ained on jaksanud ära sulatada, kogu uue kultura ajajärgu tuleku

ränkusest ja järskusest hoolimata. Ja nii ei võinudgi tulemata jääda laenude kaudu põhjalik ümberehitus kogu hariduse alal, ja muu seas ka rahva traditsionalses luules: muutusid tundeavaldused ja käsitused kogu elust pikemat aega kestnud sulatuse protsessis, ja kui siis selgumine oli järgnenud, puhkesid luules uued kehastused, uued väljendused, vastsest katoliku usuvaatluse pinnast võrsudes. Meil ei olegi asja tõendada, nagu seda nii sagedasti on tehtud, et katoliku ajast mingisugust tõhusat mõju ei oleks rahva hinge tunginud, sääl isesugust omapärasat maailma ja selle kujuvõtteid tekitades ja esile manades. Hoopis selle vastu, nii vähe kui meil katoliku ajast teatakse, võime ütelda, et kogu meie ebausku oma moodudes puhtasti katoliku aegne on, samuti ka suurelt osalt rahva laulu meloodiline pool, ja kogu meie rahvaluule kõiges omas laiuses. Ei ole liialdus, kui ütelda, et mitmes maanurgas kogu meie maailma vaade ja elukäsitused nüüdgi alles tugevasti pärandus katoliku keskajast on, olgugi et mitte enam omas puhtuses. Kogu meie ühiskondlik ehitus asetseb katoliku keskaegistel alustel, millele ainult uusi rakendusi pääle on ladendatud.

Või ehk samuti see murrang, mis 16. aastasajal katoliku usu igamise ja raugemisega kogu Europas aset leidis ja usupuhastusena tuttav on; millal Saksamaal kaua langusis olnud tõuline iseolek enesele kohase vastava väljenduse leidis ja selle igale poole laiale kandis, kus Germani laadiline haridus oli sündinud, nii muu seas ka meie maale. Kuigi meie rahvas suures kogus passivsena püsis, — tõepoolest ei näi lugu just täiesti nii olnud, nagu seda oletatakse, — ei ole ometi sellega asja antud eitamiseks, et usuiliste tunnete avalduses meiegi rahva seas seda haava suuri murdumisi ja muutusi ei oleks sündinud, nagu igalpool mujal. Meil on tõepoolest terve rida tõendusi, mis kõik kinnitavad, et muutumisi on olnud, ja suurigi. Muidugi ei olda küll ka meil Lutheruse usu tuleku mõju üleüldse nii püütud küsitavaks teha, kui just katoliku usu oma, kuna tõeasjad selle ajajärgu kohta meile ometi liig käepärasat on olnud, ja endid pääle sunnivad.

Kõik need erilised usulised faasised nüüd, mis meie rahvas on pidanud paratamata läbi tegema, igaüks oma moodi isesuguste tunnustega ja omadustega, on omad erilised, väljendused, erilised kujud ja vormid annud kõigil hariduse aladel, nii ka siis rahvaluules, ja lahkuminekud on seda mööda kujunud, kuidas eeldused kulturi sademete sündimiseks on olnud. Üleminekud on sagedasti otse vägivaldsed olnud — asjalugu, mis vahed veelgi teravamaks on muutnud.

Ja eelmiste ajajärkude soedete edasiandumise ja alalhoidumise veelgi raskemaks teinud, kui see muidu oleks olnud. See seletab ka omast kohast, miks meil muinasaegsist paganuse aegadest sedagi ei ole järele jäänud, mis muidu mujal leitakse.

Et asjalugu tõepoolest nii kuidas eelmises on lausutud, seda võib aidata kõige paremini kinnitada meie rahvaluule võrdlus muude Soome sugu rahvaste traditsionalse luulega.

Aime saamiseks selle kohta, kuidas lugu Eesti muinasaegse rahvaluulega on võinud olla, pöörtagu nende sugulaste rahvaste poole, kelle traditsionid kui iganes kellegi omad võivad algupärased olla, ja kelle rahvaluulegi seda mööda ka kõige paremini suudaks esialgusid olukordi kujutada. Need on enamalt nimetatud Ugri hõimkonnad vogulid Europa ja Aasia poolel ja ostjakid Siberis, kelle seas õige algupärased olud alal on hoidunud. Ja julgeks kohe ütelda, et kui misgi paganaaegiste esi-soomlaste ja eeslaste rahvaluulet ehk jaksaks elavalt esitada, et see siis nende kaugete hõimude luule on. Nende nüüdgi veel poolmetsi asuvate rahvaste keskel leidub tõepoolest rikast eepilist luulet, mis nii hästi oma esialgse, veel vähe arenud vormi kui ka omapärase sisu poolest meie muinasaegse luule kohta paljugi võib paljastada.

Ja mis veelgi enam nende laulude teaduslikku väärtust omane on tõstma, on nende algupärasust tagav realistiline kujutuseviis — muidu teiste Soome-Ugri hõimkondade luules haruldane. Kogu nende peaaegu kiviaja oludesse osalt peatama jäänud rahvaste elu kujutakse sääl harukorralise konkreetlikkusega, peaaegu; tahaks ütelda, ainelisusega; kõik lihtsad juhtumised, mida seesugune primitivne metsastajate ja kalastajate ühiskond võib tunda, tulevad esitusele, otse kopeeriva tõeustavusega. Hõimkondadevahesed sõjakäigud, aastasadu tagasi, nii tavalised, naiste või lihtsate röövimiste pärast, nende puhul korda saadetud vägiteod — kõik see tuletab tahtmata greeklaste epopeasid Iliadi ja Odysseiat meele — elajate loomise lood, mille hulgas eraldi pühaks peetud karu laulud, otse dramaatilises kujus, suure osa laulusid täidavad; ja lõpuks, ühenduses sellega kogu nende rahvaste tavaline elumood, metsastuse ja kalastusega — esitatakse laialt esialgelise looduse ümbruse kirjeldusega. Nende rahvaste lauludes on jutt tõepoolest kangelistest, kes on pooljumaliks muutunud või muutumas, jumalist ja haldjatest, kes looduse vägede kandjatena või manalastena esinevad, nagu suurem hulk ostjakkide ja vogulide jumalid ka kalmulisi on. Müüti-

line element on, ühe sõnaga, omas algupärase ülivõimulises seisukohas, ta on valdav, kõiki laulusid ja kogu elu täitev, asjaolu, mida muude vähem algupärase sugurahvaste luules asjata otsib. Pikad ja üksikasjalised laulud käsitlevad maailma, pühade elajate, haldjate ja inimeste sündimise lugu, esitavad maailma järjestuse lugusid, tule ja veeputuse lugusid, mis viimased siiski teatavad võõraid mõjusid paljastavad, millistest ostjakkide ja vogulide rahvaluule ei ole saanud vabaks jääda. Ka see põhjaperaline Soome-Ugri hõim ei ole jaksanud tõrkjas olla kristliku, veel enam Muhamedi usu mõjule. Enne nimetatud elajate laulud kõnelevad elajate saamisest, mille hulgas, pääle pühaks peetud karu lugude, sõrp-sõu põhjapõdra, odamuse, vankri tähekoogu lugu esimesel kohal leidub.

Üleüldse võib ütelda, kogu see luule on täis jumaloolulisi aineid, nagu ka nende rahvaste elukäsitlus veel päris maagiline on, olgu küsimus muidu kui vähe tähtsatest asjadest iganes. Ja kui nüüd kuskil usu ja luule vahed selgetena ja ilmistena esinevad, nimelt ühenduse ja ühtekuuluvuse mõttes, siis kahtlemata vogulide ja ostjakkide seas. Tavaline koduse lihtsa elu kirjeldus, selle vastu, mis muidu Soome-Ugri muude rahvaste juures harilik, on võrdlemisi õige kasinasti edustatud ja jääb taga-alale. Ainult mõned iseäranis silmapaistvad juhtumised naiste ja meeste kodusest elust esinevad luuleainetena. Selle kõrval aga ilmub Siberi rahvaste luules dramaatilise kunsti algeid, tõendus, et draama kunst tõepoolest üks rahva kunsti primitivsematest ja algelisematest moodudest on olnud. Asjalugu on järgmine: karu peiete aegu pannakse pantomiimilisi esitusi toime, milles maskeeritud isikud karu ja karu surmajaid esitavad, pikalt ja laialt karu elukäiku näitlikuks tehes. Samasugusid esituse laulusid, mida pidude aegu etendatakse, leidub muidgi, teisi naljakaid, teisi tõsisid; viimased kujutavad kollide ja haldjate lugusid. Teist laadi rahvaluule tõud, vanadsõnad, mõistatused, aga ka muinasjutud mängivad ostjakkide ja vogulide rahvaluules õige vähest osa ja näikse suuremalt osalt laen võõrastelt olevat, ugri-laste hilistelt naabritelt, tatarlastelt ja venelastelt. Kogu see müütiline kangelaste ja jumaluste luule, mille valdav enamus XIV—XVI. aastasadalesse arvatakse ulatavat, ehk küll kahtlemata osa isegi XIII. võib küündida, on raskepärane, rõhuv nagu Lääne-Euroopa keskaegsed eepilised luulesünnitused, kuid ühtlasi aineiline, kuivapoolne, kehvaõitu ja kasin meelekujutuse vallatusest ja värvide ja toonide kergusest. Ta on karge ja karune, monotooniline nagu kogu

nende pool-looduserahvaste looduseümbrus oma soode halluse ja igilõppemata männimetsade tusasusega, mille kohal niisamasugune hall külm ebasõbralik taevast laotub, kui alalises kulmu kortsutamises. Seda luulet ei helenda ei mõtte imetlema panev sära, ega erkus, ei värvide joovastav ilu ega rõõm, nagu nende maade taevast ei kaunistada lähedamate kliimade heledamad ja mitmeastmelisemad varjundused oma helkjate toonidega, vaid kuu oma jääkülma ja hõbedase valguse hangunud helkidega. Midagi sellest tuimavõitsusest ja tarretusest on küll peaaegu kõikide Soome-Ugri rahvaste luules, ennegi nende omis, kes iseäranis põhjapoolsemas ilmastikus asuvad, kuid eraldi näikse ta siiski ugrilaste luulele omane olevat. Siberi hõimude laulud on rängad, tõsised ja karged nagu Põhja loodus, millega selle luule loojad on kinni kasvanud. Kõik võrdlused ja mõtte varjundused on esialgelised, lihtsad ja korduvad vastava raskusega, nagu imelised kangelaste epiitetid, mis terveid ridu täidavad, omas ränkuses, ja mis meie aja inimesele õige võikad võivad tunduda, nagu järgmine: Linnuseinimeste kogutud karupääddest rikas kõht. Üleüldse, seda peab mõõndma, neis lauludes valitseb täiesti omapärane hingeelu, mis kogu luulele oma iselaadilise ilu ja huvitusegi annab.

Ka ei ole liialdus, kui on öeldud, et need Soome-Ugri Siberi hõimkondade eepilised soetused kahtlemata ühed kõige algupärasematest primitivistest luulesünnitustest on, mis luules ülepää leidub, sest nii isesugune, ainulaadiline on neis valitsev maailma vaatlus ja käsitus elunähtustest.

Vormi poolest on nad niisama primitiivsed kui sisuliseltgi. Sellegipärast, ka kui neil lauludel kindlat, täiesti piiritletud meetri ega rütmust ei ole, seesugust, mis järjekindlalt algusest otsani küüniks või suurele hulgale luuletusi enam vähem üleüldine oleks, neil on ometi oma teatav püüd kindlakujulise rütmika poole ja see on läänsoomlaste rahvaluulele omane 4 jalgne troheus oma kaheksa silbiga. Nagu öeldud, ei ole reeglikorrasust olemas, ja nii vaheldavad siis, iseäranis algridades ja lõpuridades, kuid samuti mõtte ülemineku kohtadel, eripikkused read ebatasase silbiarvuga, siiski nii, et üksikut rida alati järgmine samapikk uus rida vastab. Ka algriiim, alliteratsioon ei ole kaugeltgi tundmatu, vaid esineb õige sagedasti, sagedamini kõigiti kui Permi rahvaste luules, kus ta nii haruldane, et ta peaaegu puudub. Seegi puhtasti tehniline külg ugrilaste luules ei ole siiski nii täieliseks arenud, kui ta läänsoomlaste lauludes esineb. Samuti on olemas algeline mõtete parallelism, ja see ilmub lihtsas samade sõnade

või sõnarühmade kordumises, millisest kogu Soome-Eesti mõtteriimi liigid omas mitmekesisuses ja ilus on arenud. Iseäranis viljeldud on niikutsutud eitav kordus, mis selles on, et eelmise rea mõnele sõnale, harilikult esimesele, teine hoopis vastakas teises reas vasta asetatakse, mille kaudu mõte, kui ta mitte otse ei taandata, siis teisendakse. See esineb kõige sagedamini arvusõnade tarvituses, mille hulgas iseäranis püha arv seitse lugupeetud on.

Kui muinaseestlastel kunagi on kangelaste eepikat olnud, siis on see olnud seda tõugu kui vogulide ja ostjakkide veel meie päivil esitavad rahvalaulud. Kuigi see oletus õige on, et ka nende sugurahvaste luule ehk kaugeemale ei ulata kui kõige enam XIII. aastasatta, ometi, seda võib julgesti ütelda, oma laadi poolest on ta põlisena vanana püsinud. Ta on paganalise maailmavaate väljendus, mis veel XVIII. ja XIX. aastasajalgi elujõuline oli. Vast siis hakkasid Vene misjonärid tõsiselt sõjakäikusi nende Siberi hõimude paganuse vastu toime panema. Alles õige hilistel aegadel on siis nende kahe rahva usulised alused kokku varistatud, ilma et nad nüüd, väljasuremisele pühendatuina, oleksid võinud või saanudgi võõraste toodud usku omaks võtta. Kuid just see asjalugu, et ugrilased samasuguses seisukorras on kui lääne-soomlased keskajal, ristiusku vastu võttes, tagab ostjakkide ja vogulide rahvaluulele korvamata paiga lääne-soomlaste muinasaegiste laulude laadi ja tooni arusaamises. Kui kunagi, siis saab võimalikuks ainult Siberi hõimude vaimsure kaudu meie rahva paganusse tungida ja sääal püüda teed leida. See primitivne luule avab meile palju algupärasema ja vanema järgulise allika, kui kõik lääne-soomlaste rahvaluule, mis lähestikku küll samast ajast, kuid siiski kristliku ajajärgu sünnitus on. Ostjakkide ja vogulide rahvaluule loetakse küll, kuid lausutud, sellest samast ajast pärandunuks kui lääne-soomlastegi oma, kuid ta on algupärasem selles mõttes, et ta on kajastus eelmisest ja nimelt paganalisest ajast, kuna meie luule nüüdse eelmine ajajärk paganaline ei ole olnud, vaid katoliku keskaeg, sest et me arenemises ühe terve ajajärgu oleme ette jõudnud. See on seletatav sellega, et ajaloolised ajajärgud, sedamööda ka usulised, Lääne pool palju nobedamini on sündinud kui Ida pool. Ja kõige pärimiste Siberi hõimude seas on see vahe kõige suurem olnud.

Ei ole siis ehk liig usaldatud see oletus, et meie paganalisel sakslaste tuleku eelsed eepilised laulud oma sisu poolest niisama üleüldised ja lihtsad on pidanud olema, kui eel-

nimetatud Siberi rahvaste omad. Kangelaste võitlused naiste röövimiste ja röövkäikude pärast, mida hõimkondade keskis peeti, sünnitasid arvatavasti nende pääaine. Ja sel korral valitsesid ehk ühtlasi müütilised laulud, kus kollid, haldjad, manalased ja pooljumalad ja pühad loomad, muude seas karu esinesid ja fantastilise maailma moodustasid. Mis eraldi karusse puutub, siis on selle teenistus, nagu teada, lääne-soomlastegi seas laiale lagunud. Ta esineb Karjalas laulude ja peaaegu samasuguste kommetega. Laulusid esitatakse karu peiete aegu, nagu Siberi hõimudegi keskel, teatava dramaatilise ettekandena. Ja nii on lugu ka laplastega, kelle vahendusel — seegi ei ole võimatu — ehk kogu karu palvelus, lääne-soomlaste keskele on võinud juurduda. Muidugi, raske on selle kohta midagi kindlat tõendada, kuid arvelus näikse enam kui tõenäoline, teadagi oletes, et kogu karu kultus juba esiaegadest saadik üleüldine ei ole olnud.

Eelpool lääne-soomlaste paganaaegse luule kohta lausutud oletus tunnuks seda siduvam olevat, et teiste Soome-Ugri rahvaste luule midagi sellesarnast ei näi pakkuvat, mis oma algupärasuse ja primitiiviteedi poolest omapärase paganalise maailma väljendusena, vogulide ja ostjakkide eepikale kõrvu võiks asetada. Ei mordvalaste rahvaluule, kes, nii ajalooliselt kui geograafiliselt, meile lääne-soomlastele kõige lähem on, ole nähtavasti algupärane, muinasajast pärandunud, vähemast oma sisu poolest. Ja veel vähem on seda luule, mis, võrdlemisi juba kehvemana, Permi rahvaste, sürjanide ja votjakkide või Mordva lähese hõimu tsheremisside traditsionalses kirjanduses esineb.

See osa Mordva eepikat, mis enne kõike muinasaegsena jutustava luulena küsimusse võiks tulla, nimelt nii kutsutud morot, jütustavad romantsi või balladi taolised laulud, on ilmselt Slaavi mõju alusena sündinud ja kannab eneses sellelaadiliste Vene rahvalaulude tunnismärke. Säält on saadud nii hästi see isesugune väle rüht kui ka kompositsiooni ümmargus; veelgi enam, koguni värsimõõt, sest see on kuulsaks saanud Serbia rahvalaulude oma, mis lõuna- ja ida-slaavlastele kuidagi ühine on. Teised Mordva laulud, enam korralaulud, mida isesugustel elujuhtumistel lauldakse, nii pulmalaulud, pafavtõimat, mõrsja itkud — avafkõõimat — või nekrutide haletsemised, lajõimat, sisaldavad nagu loomulik, vähe seda, mida eraldi paganaliseks võiks pidada. Nad on niisama harilikud, tavalisele igapäisele elule omistatud, kui seesugused laulud kunagi, lauldagu neid mordvalaste seas, Karjalas või setukeste keskis.

Ja Vene mõju ei ole ka neis sugugi välja suletud. Samuti ei või midagi kindlat omalaadilise algupärase paganuse kohta tagada need Mordva laulud, kus ometi kõige rohkem arvaks paganalisi käsitusi alale jäänud: nii kutsutud kevade- ja jõululauludes požarat- ja koladat-nimelistes lauludes. Sest sellelaadilised laulud on tavalised venelastegi seas, ja nad võivad niisama hästi slaavlaste käest saadud olla, nagu salgamata suur hulk moro-nimelisi laulusid.

Permlaste, enne kõike sürjanlaste luule, on õige kehvapoolne, pääle tunginud ja sügavale ulatanud venestuse tõttu, mis omad laulud on kaasa toonud ja vanad algupärased permlaste omad eest tõrjunud. Ja pulmanutud, millel tõesti oma iselaadiline luuleline ilu ei puudu, ei ole jällegi küllalt tõenduse võimulised paganuse aja kohta. Nad võivad niisama hästi õige hilistel aegadel sündinud olla, mingisugustena improvisatsioonidena, nagu see üleüldine mood on Venemaal elavate Soome sugu rahvaste seas mõrvoja käest nõuda, et see iseene loodud nutu-laulusid laulaks, mitte vanu, enne tuttavid. Või jälle votjakkide nekruiti laulud? Kes usaldakski minna nende muinasaegsust tõendama, olgugi, et neis omapärasid paganalisi käsitusi ja tooniseid esineb. Valitsevad ometi paganalsed käsitused nüüdgi veel osalt õige laialistena votjakkide keskis. Need väikesed neljarealsed laulud, selle vastu, ka sagedasti riimitud, mida kõige enam Permi rahvaste ja tseremissidegi seas peajaslikult leidub, ei ole nähtavasti taas algupärased, siis omad, vaid võõrad, laenuid, nii oma vormi, kui tõu ja laadi poolest. Sisu, mis harilikult õige lihtne, sisaldab mõne kirjelduse, võrdluse või mõtluse — tschere-misside lauludes on see enamasti õige hämar, keeruline ja raskesti käsitatav, — edasi mõne looduse pildi või armastuse igatsuse — ja need on siis nii uueaegsed, et otse üllatus maad võtab neid lugedes. Tõepoolest, nad ei esine mitte üksi eelnimetatud rahvaste juures, vaid veel enam tatarlaste seas, kus neil omane on otse orientalne aroom ja ilu. Ja võib peaaegu tõesarnaseks pidada, et nad tatarlaste sekka, teiste muhamedlaste kaudu, lõunapoolt Persiast või Arabiast on laiale lagunud ja säält perimise põhjani tunginud. Kuid teiselt poolt — seegi on küllalt huvitav — on õigeigi tuttavad samasugused lühikesed neljarealsed laulud läänsoomlaste luules, nimelt Lääne-Soomemaal, kuhu need Lääne-Europast on rännanud, kõigiti rootslaste vahendusel, kuidas võib arvata. Needgi on täis pehmet õrna unistavat lilleilu, armukaebamist ja kurtmist, või täis kergeid mõttelisi teravusi, teatava vaimukuse taotamisega. Ka

meie lõunapooliste naabrite lätlaste rahvalaulud, needgi neljarealist ja sama laadi, on nähtavasti Foda algupära. Neis leiame samasugusid looduse võrdlusi, kirjeldusi paari joonega, milles häämeelega lillesid, õunapuu õisi kujutatakse, samasugusid kurtmisi, naljatusi, mõtteid, sentent-sisid jne.; kogu selle luulele on iseloomune omalaadiline kergus ja lüüriline pehmus. Ja ei jää asja kahtlemiseks, et ka Lätis see tõug luulet sakslaste kaudu Lääne-Europast on saadud, kuhu see mingi uuëaegsemana lüürika moodina lõunamailt on võinud sisse tungida, kes teab, ehk samast hommikumaast teele minnes, kust see lüürika tõug idasoomlastegi sekka on teed leidnud. Ainult meil eestlastel, ei tea, missuguse sattumise tõttu, näikse see luule tõug puuduvat. Võib olla leiab see ehk osalt seletuse meie tõu vähesest lürismist: sellepärast ei oleks siis meil isesugust suuremat kalduvust eelnimetatud luule tõu kohta tundunud. Aga võimalik on seegi, et küsimusealune luule-tõug, läbikäimise vähesuse tõttu, meile ülepää veel ei olnud ulatanud, kui ta juba mujal oli välja võrsunud ja hakkas raugema.

Selle oma tundeluulega tunduvad nüüd idapooliste Soome-Ugri rahvaste laulud, kogu oma muidusest arenematusesest hoolimata, isegi uuëaegsemad, kui Soome-Eesti vanem rahvaluule, kus eepiline laad omas laiapärasuses ja üleüldsuses, sellele midagi palju vanamoelisemat ja esialgsemat annab.

Nii olles ei jää palju usku Soome-Eesti rahvaluule muinasaegiste algainete otsimiseks, vähemast neist eelnimetatud Volga ja Permi rahvaste lauludest, mida suurelt osalt ehk sama kui mitte veel noorema ealiseks võib pidada, kui lääne-soomlaste traditsionalist sõnalist vanavara; kõige vähem on nende seas niisugusid, mis halli paganuse aegadesse küüniksid. Ka need ained, nii Õlle saamise lugu, Mehe surmaja lugu, mis mordvalastele ja eestlastele ning soomlastele ühised, ei ole ühised kõigiti sellepärast, et nad muinasaegadest pärit oleksid, vaid sellepärast, et nad mingisugune ühine laen on mõnelt kolmandalt rahvalt, siin venelastelt. Mehesurmaja kohta, nii eestlaste kui mordvalaste seas, on võidud tõendada, et ta venelaste käest on saadud.

Kõige rohkem, mida siingi eraldi mordvalaste juures muinasaegseks päranduseks võib pidada, on jällegi väline külg, vorm ja selle iseäraldused, just kui oleks jõud end sinna nii tihedalt sulgenud, et ta on suutnud aja hävitavale mõjule vastu panna. Mordva rahvaluule õige suur osa on värsimõõdu poolest samasugune kui lääne-soomlaste oma, kaheksa-

silbine troheiline, algriimi ja mõtteriimiga, alliteratsiooni ja parallelismiga, ka kui need siin kaugeltgi seda täielisust ei ole kätte saanud, kui lääne-soomlaste, eraldi soomlaste luules, millel ime kindel ja välja kujunud vorm on.

Permi rahvad, samuti kui tsheremissid, ei tunne kaheksasilbist troheilist rütmust, vaid neil on selle asemel anapestiline rütmus, mis ka muidu nende keelele, sest et selles rõhk viimasel silbil, palju enam vastab. Ka on alliteratsioon ja mõtteriim haruldane. Kas aga algupärased olukorrad permlaste ja tsheremisside seas teisesugused on olnud, on raske ütelda, mälestuste puudusel, mida kogu Soome-Ugri rahvaluule kohta muid ei ole, kuid need, mis kõige uuemast ajast leiduvad; tõendused vanemate aegade kohta puuduvad täiesti. Siis, ka Volga soomlaste lauludes ainult väline külg, niisama kui lugu Siberi hõimkondade luules oli. Ainult see näikse püsiv olnud, sisu on muutunud, voolavana, nagu jões vesi, mille valgumist ei võida kinni hoida selle vahelduses.

Ka on lugu samasugune Lapi rahvaluulega. Eepiline luule, mis enne kõike, enam konkreetlikuna, tõelu kujutavana, võiks tõendusi sisaldada muinasaja kohta, on nii kasinasti edustatud, et seda sõrmedel võib üles lugeda. Päiven Pärne' — Päeva pojad, Piššan Paššan pardne — Pišša Pašša poeg, Päive neita, Päeva neid, Kassa muõdda, Paksnahk, ja siin on kõik laplaste eepika. Ja seegi, silmapaistev oma kunstipärase eepilise rühi ja täiuse poolest, on kahtluse all, kas ta rahvaomane on, ja kas ta mitte sama Lapi õpetaja Fjellneri, sünnipärase laplase Edda ja Soome rahvaluule jäljendused ei ole, kes need laulud on kirja pannud ja siis rahva omadena välja annud — arvelus, mida see asjaolu seda enam näikse toetavat, et pärast seda korda ei ole läinud kustgi midagi muud sellelaadilist laplaste seas leida.

Muud tavalised laplaste luuletused on meeoleolu kirjeldused, karakteristikad, mõtlused, sententsid j. m. s. l., lühikese hingega, kuid sagedasti mitte ilma teravuseta ja vaimukuseta: neil on kergelt rühti ja silmapilgulist teravust ja kujukustgi. Need on nii kutsutud jõigud, mida laplased isesuguse kimedaga häälega, mis oma monotoniaga koera haukumist meele tuletab, lagedatel lumeväljul laulavad, või õigemini joigitavad. Neis on paari joonega lausunud mõte, sentents, karakteristika kõik, ja mis nende vormi puutub, siis näikse seegi sama olevat, kui varemalt nimetatud luule laad ida-soomlaste ja lääne-soomlaste seas, ainult selle

vahega, et ta laplaste seas oma isesuguse sisu, palju erilisema ja lahkuminevama on saanud kui mujal.

Ehk küll üleüldse ei või ütelda, et laplaste laulud meelekujutuse poolest eriti rikkad oleksid, kuid sellegipärast näikse see väide paika pidavat, et laplaste meelekujutus, nende närvilise temperamendi tõttu, ometi palju elavam, ülepää palju põlevam ja sätendavam on kui muude Soome sugu rahvaste oma. (Ja tõeasjana võidakse sedagi pidada, et mitte tähtsusetu osa laplaste verd Soome kirjanduses ja luuletajates voolab, just neis, kes enne muid oma fantaasia rikkuse ja fantastikaga silma paistavad.) Näitab nagu läheneksid nad sellepoolest lõunapoolistele rahvastele, tõendes, et äärmused teine teist puudutavad. Aga, ka kui laplastegi luules samuti ühissoomelised ained puuduvad — on üleüldse tõepärane, et laplaste meeleolu ja mõttelüürika niisama uueaegne on, kui muudegi Soome-Ugri rahvaste oma, läänepoolistelt skandinavlastelt saadud nagu nii palju muudgi laplaste hariduses, ka mütoloogias enne kõike — näib väline siisgi õige vana pärandus olevat. Värsitehnika on sama kui lääne-soomlastegi oma: kaheksasilbiline troheiline rütmus, ehk küll mitte nii reegli-pärane, ja sama alliteratsioon. Teine küsimus on siisgi, kui vana see ühtlus, mis Ühis-Soome ja Lapi luule välimuse vahel valitseb, tõepoolest on. Sest nagu laplased soomlastelt suure osa oma keeleaineid on laenanud, nii ei ole võimatu seegi, et kogu luule tehnika oleks soomlaste käest saadud, olgu ka, et võrdlemisi varakult. Igatahes ei ole see oletus mitte võimatu, kaugeltgi nõnda, kuidas ta võiks esialgu näidata.

Jääks nüüd järele küsimus Ühis-Soome rahvaluulest. Esite: mis laadi on see võinud olla, see on sisu poolest, sest et otsuse tegemine välimuse kohta misgi raskusi ei tee. Värsitehnika kõigega on pidanud kahtlemata meil Ühis-Soome aegu juba täiesti seesugusena olema. Kuid sisu, luule kontreetlik külg, sellega on lugu teissugune. Selle kohta on selguse saamine raskendud, sest et teistelt lään-soomlastelt päälle eestlaste ja soomlaste üleüldse suuremaid näiteid ei ole saadud, mis tõendusevõimulisemad oleksid. Kogu küsimuse otsuse peab, nii olles, Soome ja Eesti rahvalaulude kõrvutamise ja võrdlemise andma, see on, kui sel teel üleüldse midagi võidakse saada. Aga ka siin saab asi seda keerulisemaks selle läbi, et Soome ja Eesti laulude vahel, ajaloolistelgi aegadel, ja lisaks õige hilistel, suuri ja põhjani ulatavaid vahetusi ja teine teisesse tungimisi on olnud. Teiste sõnadega, on võidud tähele panna

kogu laulurühmade rändamisi Eesti Soome ja ümberpöörduvalt. Vahetaja osa on eesotsas Virumaa etendanud, Ingerimaa kaudu, kust laulud põhjapoolses sihis siis Karjalasse valgusid. Ja üleüldse, see kergendab osalt suurestigi laenu küsimuse lahutamist, on rändamine nii olnud, et saaja peajasjalikult Soome, lähemini Karjala on olnud, kuna vastaoksa liikumine võrdlemisi harva esineb.

Kuida tuttav, on nii kutsutud ühissoomlased, see on, kõik need rahvad, mis soomlaste ja eestlaste kõige lähemad sugulased, nagu liivlased, vadjalased ja vepsalased, enne Kristuse sündimist kusgi nüüdiste asupaikade idapoolses naabruses leedulastega õige läheses kokkupuutumises olnud, mis iseäranis keeleliste laenude varal on võidud kindlaks teha. Sellest järeldades ongi hakatud tõenäoliseks pidama ka seda oletust, et midagi samalaadilist laenamist, kui keele alal, luulegi alal on võinud või koguni pidanud juhtuma. Kui vähe kindlal alusel kogu see oletus esineb, oleme eelpool näidanud. Kõigest hoolimata, keele laenude põhjal, on hakatud luule ainetegi laenusid, samataolisi kui esimesed, oletama. Need laenud oleksid oletust mööda soomlaste-eestlaste ja leedulaste-lätlaste vahel aset leidnud umbes Kr. s. paigu. Ühtlasi on vaikimisega oletatud, et kui seesugusid laenusid tõesti on leidunud, et neist siis tähtsaid osasid meie aegadenigi on pidanud alale jääma. Kuid just viimane eeldus on kõige nõrgem ja selle kokku langemine — tõepoolest langeb see igalpool kokku — kisub kogu muu ehituse enesega kaasa. Uurimine, mis selles sihis on ette võetud, võib küll ühtlasi esile tuua, kuid ilma et need tarvitseksid põlised vanad olla.

Sest mis nüüd sellesse luulesse puutub, mis ehk Ühis-Soome aegu Kristuse sündimise paigu, veel kõigi läänsoomlaste koos elades, on olemas olnud, siis on tänamata, otse meelega ülesanne püüda selle kohta vähegi tõenäolist aimu saada. Oleme eelpool arvamise lausunud, et kui ühissoomlastel üleüldse paganuse ajal avarama ja erilisema sisulist eepikat on olnud, et see siis kõige pigemini vogulide ja ostjakkide kangelaste müütilise eepika sarnane on võinud olla.

Mõnelt poolt, nagu öeldud, on küll uskuma jäänud ühissoomlaste luuleainete leidmisesse ühtluste varal, mis Leedu-Lätti ja Soome-Eesti rahvaluule vahel valitsenud. Kuid tänini, nagu loomulik on kõik leised hiliseks osutunud.

Tõepoolest, selle mõttega, et algaineid muistse Soome-Eesti rahvaluule laenude kohta saada, on just leedulaste rahvaluule poole pöördud, nagu võiks see juba apriori,

iseenesest usutav olla, et sinna, leedulaste keskele, on võinud nii kaugest muinasajast üleüldse vana rahvaluulet maha jääda. Seda ei ole võidud mujal tõesta, ja liig usaldud oleks sellepärast arvata, et seda küsimuse alusesgi juhtumises oleks sündinud. Juba rahva mälu, kõnelemata usualuste vaehtumisest, oleks ülepääsmata takistus muinasaegse, ligi kahe tuhande aastaeelse luuleaine alalhoidumiseks.

Oletus laenude tegemise kohta võib küll iseenesest õige olla, kuid väär on ta ometi selles mõttes, et ühtlasi vaikimisega seegi tõepäraseks peetakse, et need laenud, kui neid üleüldse on leidunud, tingimata nüüdsesse luulesse kuidagi oleksid tarvitsenud alale jääda. Ja see ongi tõepoolest liig julge, liig tagatud, liig usaldud, ega seisa vankumata alustel. Esite ei ole meil teada, kas leedulastel ja ühissoomlastel sel ajal üleüldse kindlama sisulist luulet on olnud ja kuigi seda mingisuguse tõesarnasuse nimel eeldaks, siis jääks küsimus selle laadi kohta ometi veel tumedaks. Ja ka kui nüüd tõesti korda läheks leedulaste ja lätlaste ja eestlaste ning soomlaste rahvalauludes teiselt poolt ühesugususi ja sarnasusi leida — välise vormi poolest võiks asi palju siduvam olla, — mis aga tagaks, et need laulud vanad on, ja mitte hilisemad laenud mõne kolmanda lääne- või idapoolse rahva käest ei ole, nagu seda mitmele korrale, muinasaja kohta oletusi tehes, on võinud juhtuda. Soov, tahtmine midagi leida, selle ja selle sugust, on nii sagedasti meeli teelt kõrvale hälvitanud. Ja õigust üteldes, kõik need leiused, mis on arvatud muinasaegse Soome-Eesti rahvaluule laenude kohta tehtud, ei ole ilmselt teist laadi — nad ei ole omased lubama teha mingisugusid järeldusi, mis muinasaja kohta ulataksid. Kõik ühtepidavused on silmanähtavalt ühesugused hilisest ajast — missuguste laenude teel saadud, jääb seletust ootama, jääb kõige päält sarnaste uurimiste omaks ülesandeks. Ja see ülesanné seesugusenagi on küllalt tänuline, kuid ei paku, ei võigi pakkuda palju lootusi, kõigiti, muinasaegiste luuleainete laenamise kohta.

Võib ju koguni olla, et germanlastegi käest laenusid luuleainete poolest on võidud teha, oletus, mis ise ka õige tõenäoline tunnuks. Kuid millegi kindlama, konkreetlikuma uskumine oleks siingi raske. Pigemini võime jällegi välise kohta arvelusi, enam vähem kindlaid, lautsuda ja kinnitada. Sest lõpuks, mis keelaks näituseks asetamast seda arvamist, et soomlaste ja eestlaste värsitehnika oma nüüdsesse lõpulisse kujusse ehk ometi alles kokkupuutumise tagajärjel

läänepooliste Germani naabritega on arenud — kes võiks vasta seista, et sellesgi ehk oma osa tõtt ei leiduks. Sest, pääle ühissoomlaste luule, ei ole algrim kusgi nii välja kujunud kui just germanlaste juures. Kuid oleks siiski enneaegne ja liig ennatud minna midagi kinnitama asjade kohta, mida vaevalt on jõutud puudutada, teaduslikust uurimisest.

Jääb nüüd vastata, mis on siis ühist Soome ja Eesti rahvaluules, ühist seesugust, mis mitte hilisemate laenude saamise kaudu ei seletuks. Õiguse poolest päris vähe. Kes teab: enne kõike mõlema rahva traditsionalse luule üleüldine toon, mis küll samuti Soomes kui meilgi maakonniti võib vahelduda, ja see vaheldumine näikse siis hiline olevat. Setu laulude toon on kõigiti teistsugu kui Virumaa oma, esimene pehme ja mahe, teine, selleasemel, palju mehisem ja küpsem. Samuti on küllalt tunduv vahe Karjala laulu vahel, mis enam algupärane ja naivselt mehine ja Lääne-Soome laulu vahel, mis suuremas määras moodsam ja seda omapärasust ei avalda, kui idapoolne, ühesõnaga, hoopis teisest vaimust tunnukse läbi tungitud olevat. Need maakonnalised tooni eraldused ja lahkuminekud on kahtlemata ajalooliste, hiliste aegade sünnitus. Kuid selle kõrval, otse kogu Soome ja Eesti luule alusena, leidub sügavam, ühine põhi ja see on põline vana. See võib küll enese seletuse ka enam tõulisest ühtlusest leida, kui ehk otsekohe ajalooliselt pärandatavast. Sest see ühine põhi on liig üleüldine. Nii Eesti kui Soome traditsionalses luules valitseb meelekujutuse raskepärasus, laius ja ainelisus; värvid ja toonid on diskreedid, tagasihoidlikud, vaevalt keskmisest pinnast nähtavale paistvad, sagedasti tumedavarjundilised, kurvameelsed ja leinalised — puudub kerge lõbusus ja selged, heledad ja teravasti lõigatud äärjooned, valguse ja värviküllusega.

Mõlema rahva vanale luulele on pääle selle omane misgisugune hämar udusus, mis soomlaste lauludes sagedasti isesuguse külma jäise helgiga paarib, edasi, misgisugune üleüldsus, ülimalgasus, mis parallelismi väärtarvitusega äärjoonde laiali valgumiseks võib degeneerida: puudub vormi nappus ja kindlus, kuhu kõik oleks tihedaks kristalliseerinud. Ühine on samuti tunde hõredus ja meelekujutuse kasinus, misgi üleüldine diskreetsus, mis üleüldse Eesti ja Soome rahvalaulude kogu avaldusele iseloomulisena esineb. Sagedasti võib see ühtlasi läbipaistvuseks ja valeduseks õheneda ja luulevaljaseks muutuda. Suur osa neist omadustest võiksid seletuse leida mitte üksi tõulistest vaid pigemini kliimaatilistest põhjustist. Kuid olgu

kuida tahes, kõigiti tundub raske neis näha mingisugusid kindlaimaid konkreetlikka ajaloolisi jätkuvusi, päale nende, mis püsivate tegurite nagu tõu ja kliima läbi on tingitud.

Päale selle ühise tunde, meelegujutuse ja väljenduse laadi, jääks ka ehk veel mingisugune ainekogu sarnasus, mis aga nii üldine ja ebamäärane on, et sellele mingisugusid arvelusi muinasaja luule kohta ei usaldaks ehitada. Kindlamad elemendid sisus, selle vastu, kõigest tooni ühtlusest ja ainete käsitlemise sarnasusest hoolimata, ei ole ühised muinasaegsed pärandused, vaid hilised laenud, olgu läänepoolistelt naabritelt, või olgu idapoolistelt, viimistelt siiski õige harva, nagu meie kulturi ühtlus Lääne-Europaga ka palju lähesem on kui idapoolsega.

Tähelepanev on üldine nii Soome kui Eesti rahvaluules suurema sisustikuliste lugude kasutus. Sündmustik, jutujoon on nii elementaarne ja primitiivne, et see kõige harilikumates, lihtsates ja argipäistes võimalustes liigub. Mingisugusid üllatavaid ja pääd pööritavaid käändeid ei tunne Soome-Eesti traditsiooniline luule, ta ei raba tõsi-asjade ohtrusega ega rõhu asjade ränkusega, vaid ta liigub kas isesuguses muinasjutulises, maateaduslikult ja ajaliselts piiritlemata ebamäärases, nagu valdav osa Soome lugusid, või keerleb lihtsalt argielu eriliste juhtumiste ümber. Sellepärast võikski Soome-Eesti rahvaluulet, enne kõike aga Eesti rahvaluulet, korra-luuleks kutsuda, nagu setukese sattuvasti suurele osale ome laulusid nimeks on annud.

Iseäralised, harukorralised sündmused, tugevamalt ehitatud tegevusega, kus tegu, meeleguude ja olude kirjelduse asemele seadiks ja oma ootamatusega suuremat draamatilist tabavust ja teravust aitaks tekitada, on haruldased. Ja needgi, mis olemas, on laenudeks osutunud. Nii näituseks eelpool nimetatud Lunastatava neiu laul ja Naise surmaja laul, mis Eestis ja Soomes ühised on, ja ometi muud ei ole kui laenud, esimene skandinavlastelt, teine venelastelt, nagu tähendatud. Või päale nende kogu rida kesk-aegsid, kogu Europas tuttavid balladisid ja legendasid, mis esimesed Soomes ja teised nii Soomes kui Eestis õige silmapaistval kohal seisavad. Ja nii palju kui neis ühist eestlaste ja soomlaste rahvaluulele leidubgi, ei ole nad ometi pärandused kaugest muinasajast, vaid just hilised laenud. Need on osa sellest tugevast luulevoolust, mis keskaja õitseajadel pärast ristisõdu Lääne-Europas valitses ja millest vähesid katkeid kõige põhjaperilistesegi kolka-

desse, meie juure ja Soome on tunginud. Ja, neis lauludes valitseb tõepoolest eht keskaegne käsitus elu nähtustest.

On mitmeti väidetud, et nii Soome kui Eesti rahvaluules kindlam ja püsivam arusaamine tõelisest elust, selle tähtsatest sündmustest, ajaloolistest tegudest puudub, ja kahtlemata õigusega. Sest kus ongi meie ajaloolised laulud vanemas luules, ja ometi oleks meie keskaeg kõige päält võinud ajaloolisi laulusid soetada, nagu ta Prantsusemaal omad vägitööde laulusid, chansons de geste ja Saksamaal samataolisi on tekitanud. Näikse nagu oleks meie rahval keskajal tõepoolest ajalooline käsitamine puudunud. Sest midagi ei ole haruldasemat Eesti ega Soomegi rahvaluules, kui just ajalooliste laulude esinemine, olgugi et vabaduse sõjad, sõjad maale tulijatega selleks oleksid pidanud kõige paremini juhust andma. Misgisugune isäraline psühholoogia peab selle nähtuse põhjal olema.

Nii siis, kõik see, mis Soome-Eesti luule vahel ühist, sisu poolest, see on: kas ühine laen Lääne poolt, harva Ida poolt — ja seesugused Lääne-Europas saadud laenu sünnitavad ühe silmapaistvama osa, või siis kindlasti tõeks tehtav vastastikkune laenu hilisemast ajast, mis Virumaa kaudu Karjalasse on valgunud. Nõnda on lugu terve rea Kalevala ainetega, mis Eesti rahvalauludes esinevad ja viimastest Soome on lagunud, näit. ehete kaotus, maailma saamine munast jne.

Võiks ütelda, valdava osa Soome ja Eesti rahvaluulet sünnitavad just laenu väljaspoolt üleüldisest europalisest luulevarast. Eestlaste ja soomlaste keskis on nad ainult oma moodu ja mõne lisajoone poolest rahvuslikuks ja tõuliseks moondunud. Teise, veelgi suurema osa arvu poolest moodustavad rahva oma argieluga läbi põimitud korra-taolised laulud, mille kõrval lisaks rida lugusid esineb, kus mingi sündmustik leidub, kuid liig elementarne ja lihtne, et tarvitseks esialgu laenu oletada. Tüüpilistena, seesugustena võidakse Eesti pool nii kutsutud korduse-laulusid nimetada, kus kangelasele mingi õnnetus juhtub, metsas, karjas, vee ääres või mujal, ja ta siis koju läheb ja vanemile oma õnnetuse uuesti jutustab — laulude liik, mis Eestis õige laialiseks on arenud ja lugusana esineb. Kuid, mis oleksgi neis seda, mis sunniks neid vähemast kaugemale kui keskaega paigutama.

Ja tõepoolest, Soome-Eesti rahvaluule ei olegi muud kui Europa üleüldise keskaegse luulevoolu äärmine võsu neil raageil põhjamil. Soome rahvateadlastel ei ole ka üleüldse korda läinud Soome luulest vanemaid laulusid leida, mis

mitte keskaega ei langeks. Kõige vanem ei satu kauge-
male kui XIII. aastasatta. Pigemini selle vastu, suurem osa
luuleaineid on võidud kindlasti keskaja piiridesse paigutada,
ja nii et uueaegsemat piiri XVI. tuleks märkima; idapoo-
listes maakondades, kus haridus üleüldse taha jäänud, on
võidud piir koguni 1700 paiguni küünitada, iseäranis mis
Karjalasse puutub.

Meil ei ole midagi seesugust, mis takistaks, meid
samasugust tõendust kogu Eestigi luule kohta lausumast,
iseäranis kui seda meele tuletame, et Ugri hõimudegi, vogu-
lide ja ostjakkide rahvaluule, meie ajani pärandunud kujus,
samasse ajajärku langeb, keskaega, millest ka muidu üle-
üldse kõikide Europa rahvaste traditsionalne luule pärit on.

Me võime siis Eesti rahvaluulest sel kujul, kuidas ta
meile on pärandunud, kui keskaegsest, katolikuaegsest luu-
lest kõneleda, igatahes kui varasest kristlikust, mitte aga
kui muinasaegsest paganalisest luulest. Viimane, kui tõesti
oletatav, on samuti aegade varju raugenud nagu selle ole-
tatava luule vaimsed alused, mille esite katolikuaegne usu-
mood, keskaegse ebausuga, ühiseuropolik seegi, ja pärast
hilisem luteruseusuline, enam mõistuslik arusaamine elu-
nähtustest on ümber moondanud ja nägematuseni kinni
katnud.

Mis meilgi rahvaluules vanemat kui keskajast päran-
datut, see on jällegi väline vorm, see nagu aegadest läbi-
ulatanud jõu kontsentratsioon, mille kallal aastasajad on
moodustanud ja mis alati palju kestvam näikse olevat kui iga
sisu — enam juhuline, moevoolude teisendatav ja ümber loo-
dav, sest et see ainelisem osa luulest on. Jah, kuid et vor-
migi jõud ainult ajaline relativne, näitab meile rahvaluule
vormi raugemine, varisemine ja lõpuks edasipärandamatus,
mis uute aegade tulekuga pääle on alanud ja vast meie päivil
täiesti on läbi läinud. Esimesed algused vana luule kadu-
miseks, kõikipidi, nii sisu kui just eraldi vormi poolest, on
ühenduses uue aja usulise pöördega, nimelt Lutheruse usu
ilmumisega. See hävimine on kõvenud seda enam, mida
rohkem protestantism rahva elusse on juurdunud. Uus
sisu nõuab uut väljendust, uut moodi. Ja nii ongi tun-
ginud aegamööda algupärase rahvalaulu kohale riimitud laul,
eriliste rütmuste ja strofi ehitustega. See muutus näitab
alanud XVII. aastasajal, või veelgi varem, XVI., kohe
Lutheruse usu tulekuga, ka kui vahetus vanast luulest
uueks, vormi poolest alles XVIII. ja XIX. aastasajal täie-
likult on sündinud. Setumaal, meie rahva äärmises ida-
poolses kolgas, näikse see muutus alles XX. läbi minemas

olevat, sest rahvalaul, algupärase kujus, elutseb sääl veel tänapäevgi edasi.

Et Eesti-Soome rahvaluule vorm tõesti vanem on kui kõik, mis meil sisuliselt käepärast leidub, ja et see vorm kõigiti seesuguses kujus vähemast Uhis-Soome aegadest põlvneb, näitab ta võrdlemisi suur areenus ja kindlus, kuju täius. Selle väljatöötamise kallal on pidanud suured ajajaksud tegevad oldama; on kõigiti palju aega nõutud, enne kui Ugri hõimkondade ja Volga soomlastegi algelisest kaheksasilbilisest troheiliseist värsist algeliste algriimide ja parallelismiga, seesugune täius kätte saadi, kui missugusena värsitehnika lääne-soomlaste lauludes esineb.

Kogu Soome-Eesti rahvaluule arenemise käik näikse, nii palju kui võib oletada, siis järgmine olnud. Esiaegadel, enne kristlikka aegu, kui neil ajal üleüldse misgisugust eepilist luulet on olnud, valitses arvatavasti müütiline kangelaste eepika, umbes sel kujul kui seda vogulide ja ostjakkide eepilised tooted tunnevad. See oli luule täis tegevust ja realistilist kujutust hõimkonna vahetest sõdadest, naiste röövimise ja lihtsate röövretkede pärast, mille kõrval kõigesugused müütilised lood pühadest loomadest, enne kõike karust, suure osa traditsionalsid laulusid täitsid. See luule oli selleaegse võimuka paganaselise ühiskonna hingeelu väline kajastus, selle väline kristallisatsioon, väljendus, elustatud ja hingestatud shamanistilise maailmanägemuse vaimust.

Ristiusuga, mis nii Soome kui Eesti rahva ajaloos kogu murrangu tõi, väärtati paganus, õigemini üteldes, selle välised moodud, kujuvõtted, see purustati vägivaldselt. Ja kõik paganaline väljendus, rahva algeline elukujutus varises, rahvaste hinge sisemistesse kudedesse ulatanud muutuse tõttu, ja kogu paganuse maailma käsituse kajastused hääbusid ja sisu voolas aegade varju, ja selle asemele loetas vähehaavalt pääle uus luule vool omade eriliste moodude ja ainetega. Ja sedamööda, mida enam uus olukord, uue usu elustusest, kindlamaks kangus, algas uus vaimne kogumine. Paganuse ajast pärandati edasi algupärane värsitehnika ja väline vorm, kuid nendesse vanadesse lüüsidesse valgus uus fluidum, uus sisu, mida keskaegne tugev usuline virgumine elustas ja edasi kandis. Kõige paremad ja selgemad tõendused sellest on meile alale jäänud katoliku usulised legendad Jeesuse elust, mida setukesed veel tänapäevani edasi on laulnud. Kuid mitte üksi vaimulik osa ei olnud tähtis: ristisõdade tagajärjel oli kogu Europas õitsema puhkenud uus luule ja see voolas

igale poole, kuhu ristiusk tungis, nii ka meile ja Soome. Need olid balladi taolised laulud, mis küll enne kõike rüütelite piirides olid sündinud, kuid mis säält rahva sekka olid lagunud ja nõnda kogu rahvaliseks omanduseks saanud. Need ulatasid nüüd kogu Europa muu kulturiga meie maale, selle läbikäimise, olgugi vähese tagajärjel, mis meil perilise põhja asukatel ometi muu Europa osadega oli. Ja need nüüd sel ajal moodis olnud legendad, mis munkade käest saadud ja balladid, endiste rüütelite pärandus, tõrjusid kõik vanemad moodikulud kangelaste lood, mille jõud samuti oli murdunud kui raugenud oli algrahva vägilaste oma sõdades ristiusu vastu. Nad väärased iganud hõimupäälikute tapluste kujutused ja täitsid nende primitivsuse oma võõrapärase värskuse ja uudusega, ja köitsid uute, ühiskondlikult ja usuliselt vähehaavalt muutunud kuulajate tähelepaneku samasuguse põnevusega, kui varemalt omapärased kangelaste lood olid teinud. Ja uus luulemood võimenes seda enam, mida sügavamale uus olukord juurdu. Pärast sündis uus luuleline põnevus rahva hinges, uutest, võõrastelt saadud äratustest, ja sedamaid löi õitsema uus võõraste ainetega läbi põimitud isesugune keskaegne luule. See luule oli nüüd rahva argipäisuse oma, kus igapäevane elu omade tavaliste korduvustega ja tühiste juhtumistega kujutatavale jõudis, pääle selle, mis kristlikud usulised meelisklused või kristlik poolpaganaline ebausuhämardus veel ikka välja laotas, või mis väljaspoolt harukorralisemat oli saadud, lugude poolest. See oli töö ja orjuse luule, ja orjade lauludes püüab see ajaloolisi laulusid korvata, kuigi kinnipüsimisega alati tavalises silmapaistvat harukorralist ei jaksata tabada, rahva orjuse traagikast juba kõnelemata. Kõige ennemini võib see osa laulusid ehk õelaks satirikis või haletsemiseks puhkeda. Laulu tõsisus, aga, kaob nähtavasti, ja luule muutub vähehaavalt mingisuguseks ajaviiteks, tühjaks-paljaks lõbustuseks, mis elu kõikipidi peab kommenteerima. Ja kõik saab siis enam vähem naljalise lõbusa võitu kerge tooni. Isegi vaestlastgi võib vaevalt rahvaluules rahva edustajaks käsitada, nagu see rahva seas, kes ise samasugusse seisukohta oli sattunud, oleks loomulik olnud, ei, see on lihtne tütarlaps, kel ema ei ole ja kes läheb ema hauast kutsuma annivaka valmistajaks. Luule saab meeoleu, helevuse etendajaks ja ses hakatakse kirjeldama enam asju ja sündmusi, kui jutustama; ja mängu ja lõbu laulud annavad siis sellele luulele üleüldise kerglase tooni.

Sellepärast võiks Eesti rahva luulet, kõigest eepilisest laiusest ja pikavesisusest hoolimata, eepilis-üüriliseks kut-

suda, kuna selles meeolude ja tundmuste jutustamine valitseb.

Kuid kaua ei näi meie keskaegse luule õitsmisaja põnevus kestnud. Katoliku usulise tunde võimsus hakkas XIII. aastasajale järgnenud aastasadadega juba kahanema ja langusele alanema; XV. aastasajal oli see täies hoos. Ei võinud siis meeekujutuse loov luuleline tegevus rahva vaimses kaudu enam vana inertsiatki edasi kesta. XVI. aastasajal on katolikkus täielises lagumises ja igalt poolt käib lahastav laene üle. Selle langemise magaduse punkti märgivad usupuhastuse tuleku ajad, XVI. aastasada, mille kestes kõik vana endsusest pärandatud labastatakse ja lagustakse, mil kõik lagub. Uut võimsat elujõulist, mis enese jõuavaldusega vana oleks vastanud ja selle asemele astunud, ei ilmu nii pea, hääming kestab kogu XVI. aastasaja. See on täis keskaja olude varisemisi, mis ränkade sõdadega tulid. Vast XVII. aastasajal algavad uued alused sündima ja uus olukord näikse lõovad seletama, täiesti erilaadiline sellest, mis varemini katoliku ajal oli olnud. Rahva hinges ja vaimses sünnib uus usulise tunde kujuvõte. Nii siis, XVI. aastasajaga, millal tugev igasuguse usulise tunde alus oli lamunud, algab nähtav Eesti rahva luule langemine. See läheb läbi XVII. aastasaja ja kestab XVIII. ja XIX. aastasaja, kus rahvaluule on olnud hinge vaakumas. Lagumise protsessi võis ainult kiirendada protestandi usutunde paisumine, pietismi näol, XVIII. aastasajast alates, millal see rahvaluule puritanlikus ahtameelsuses otse pannis ja kurati meelepäraseks asjaks kuulutas. Me näeme siingi, kuidas järgmise ajajärgu usulise põnevuse ajad silmitumalt sallimata eelmise ajajärgu kulturi sademete kohta on, ja lepitamata hävitust kuulutab. Kuid vanade kivistunud traditsioonide tõttu on rahvalaul, kõigist lagumise märkidest hoolimata, mis ta peenemate võsude ja muredamate kujude kadumist tähendavad, ometi jõudnud elutseda. Nagu muud katoliku aja kultura mälestused, lossid ja kloostrid on kokku varisenud, usupuhastuse aeguste sõdade ja rüüstamiste päivil, ilma et kellelegi oleks meele veel tulnud nende uuendust mõelda, nii sama on rahva luulegi varisenud pikka, kuid kindlasti; ta oleks täiesti võinud raugeda teadmatusse, kui mitte usuloiduse ajal, XIX. aastasajal ja osalt varemini selle päästmise päale ei oleks mõelnud.

Üleüldse on rahvaluule nagu iga kirjandusliku toodangu saatuse see: ta puhkeb esile täies põnevuses, õitseb mõne aja, ja kui see ajajärk, mis ta on soetanud, mööda, siis tõrjutakse ta kõrvale. Ta võib ka siis veel mõne aja edasi

elutseda, sääl, kus traditsion ta pühitsenud ja teda visasti kaitseb, olgugi tühjana välimusena, ilma sisuta, kui vana hää komme. Nõnda on pulma ja muude pidude kombed ja laulud edasi pärandunud. Teda tarvitatakse veel mõnda aega ja naised, konservativsemad kui mehed, võtavad ta oma hoole, kõike oma maitse astmiku ja tundepiiri järele valides ja teisendes. Sellest selgub, miks meie vana rahvaluule sagedasti naiste luulena esineb. Algupäraselt ei näita see mitte luule olnud, vaid on meil samuti kui mujal meeste loodud. Naiste kätte on ta alles jõudnud kui misgi äraiganud luule mood. Naised on ta omandanud ja omana alal hoidnud, siis kui vana traditsionalne luule moest hakati heitma, kuid ilma, et uus mood oleks veel jõudnud läbi lüüa. Teatav naisepärasus meie luules on niimoodi mõjule pääsnud, kuid nii pikalt kui naised sisus omakohase valiku on teinud. Sest kõik, mis nende interresside piirkonda ei ole mahtunud, ja õiguse poolest on see piirkond alati õige väike olnud, on laokile jäänud. Palju on selle tõttu unarule jõudnud, on hävinud veel enne kui on jõutud tulla seda kirja panema. Nii piirati ja katkendati lagumise aja Eesti rahvaluule veelgi enam aine ja sisustiku poolest, see lagunes tõepoolest nagu päratu ehitus, ilma päästjata. Aga, kiriku varjualusena oli varakult hakanud kõlama uus laul, täiesti võõras, millel ei näinud eelmiseingi mingi traditsionisid olevat. See sündis, sedagi korda, esmalt vaimulikuna, õpetajate hoolealusena ja et need subivõõrad olid, võõrapärases Eesti keeles. Ja kuigi esialgu võimatuna, ometi et tal võim taga oli, hakkas ta rahvalaulu vähehaavalt kõrvale tõrjuma. Liikumine suurenes edusalt, siis kui pööre rahva hingesgi oli pikkamisi sündinud. Juba G. Müller lausub mõru suuga panni rahvalaulule ja kutsub seda: Portulaulut. Me näeme, selles tõstab pääd sallimatus, uue usulise virgumise tagajärjel, juba 1600 alguses. Ja mis see esimene puritanlik-protestantlik liikumine rahvaluule hävitamiseks ei jõudnud teha, tegid XVIII. ja XIX. aastajal vagalased, Savonarola piagnoni taolised herrnhutlased märatsejad, kes rahvaluule lõrilauluna tahtsid põhjani hävitada. Uus luule tõug, mis nüüd esmalt XVII. aastasajal kiriku piirkondades ja pärast ilmalikuna riimide ja mitmekesisema rütmusega viritati, oli enam mõistuslik, kaine, luudeni luulevajane, ega olnud rahva enese hingest läinud, vaid sellele võõraste isikute poolt, kes, lisaks, vaimu ja tundelaadigi poolest sellele kaugel seisid. See oli konventsionalne, puine, nagu kogu Lutheruse usupuhastuse aegne luule igal pool. Kuid et protestantismuse võimemenimine ennemini ei tulnud

alles XIX. aastasajaga, siis jäi rahvas ikkagi oma vana traditsionalse luule varale, nii moodist läinud ja lagumas kui see ka oligi; tahes või tahtmata pidi sellega lepitama. Alles siis, kui rahvas XIX. aastasajal laulikute kaudu, uute luule lilleaedadega tutvust tegi, kus sentimentalselt armastusest, õnnetumast tütarlapsest, rüütlistest, tähtedest ja laevadest kõneldakse, leidis rahva meelekujutus uue vara oma tundeelule. Ja seda on ta jäänud tänapäevani tarvitama. Mis Lutheruse ja katoliku usu mõjusse luule kohta puutub, siis langeb see kõigiti viimase kasuks.

Katoliku kirik oma meelelise kultusega oli üleüldse palju tundelisem, palju meelekujutuselisem olnud, ta oli selle tõttu viljalt äratust kunstiliseks intuiitseks vaatlemiseks pakkunud, oli ülepää omane olnud luulelist loomisjõudu äratama ja elustama. Hoopis selle vastasena oli Lutheruse kirik esinud: kainena, külmana, abstraktsena, mõistuslikuna. Sellepärast ei näigi Lutheruse usulistel avaldustel enam rahva luule toondagu kohta seda mõju olnud, kui katoliku kirikul. See osutub ebakaheldavaks. Et Lutheruse usu tulekuga isegune kainenemine algas, on ilmne. Alles kõige uuemate aegade tulekuga, nagu lausutud, tehti rahva laiades ridades uute luuleainetega tutvust. Need olid kõigesugused väljamaal liikuvad balladi taolised laulud rüütlistest, tähtedest, lossidest, rohuaedadest ja mahajäetud tütarlastest. Nad saadi Saksa kirjanduse kaudu Laulikute vahendusel, riimitud kujus, ja kõigest sellest hoolimata, et nad vanema rahvalauluga kuidagi traditsionalselt seotud ei olnud, on nad ometi meie uueaegisteks rahvalauludeks saanud, võõrastenagi olles. Tõtt ütelda, ei olnud selle luule vahendajaks mitte rahvas suures massis vaid üksikud rahvapärased kirjamehed.

Lõpuks siis nii kutsutud lilleaedade ajajärk, millest rahvakirjandus kõigesuguste laulikute kaudu kunstkirjandusse on kasvanud. See ajajärk näikse aga meie päivil juba olevat lõpule jõudmas. Ta läheb veel vana soodu edasi, kuid kui kaua, ei ole enam kindel. Uus pööre, nii tunnukse, on alanud meiepäivise rahvaluule arenemises, kuid missugune saab uus vool olema ja mis sihis edenema, on veel raske minna ütleva. Nagu muidu, nii näikse ka XX. a. s. algus rahvaluule päälle pörutavalt mõjunud, ta on uusi käärimisi esile kutsunud. Kuid et me kesk liikumist oleme ja üleüldse ühiskondliku kristalliseerimist ei ole sündinud, on kõik alles saamise ebamäärases.

V. Grünthal.

Lõpp.

Kirjanduslik ülevaade.

Kulturbestrebungen des estnischen Volkes während eines Menschenalters (1869—1900). Erinnerungen von Heinrich Rosenthal. Reval, 1912. (= Eesti rahva hariduslised püüded ühe inimesepõlve jooksul (1869—1900). Heinrich Rosenthali mälestused. Tallinnas, 1912). VI+374 lk.

Eeskõnes tähendab raamatukirjutaja, ta ei olevat raamatut trüki jaoks valmistada tahtnud, vaid määranud tema oma lastele. Hiljem olevat ta siiski otsusele jõudnud raamatut trükki anda, sest et ka Eesti keeleski midagi kokkuvõtvat kirjeldust kõnes oleva aja kohta ei olevat ja selle pärast nooremad töötajad Eesti hariduse alal tihti selle kohta teadmatu-
sesse pidavat jääma, mis enne neid tehtud. Ta andnud raamatu Saksa keeles välja, et ka kodumaa sakslastele võimalikuks teha erapooletumalt ennast Eesti rahva haridusliste püüetega tutvustada, nõnda et meie maa üksikute rahvuste vahel rohkem kokkuleppimist ja ühtmeelt sigineks.

Raamatukirjutaja seisukoha määravad kaks sündmust ära, mille otsustav tähendus tema terve ilmavaate ja sõbruskonna valimises oli: ta oli saksa Rigenslaste korporatsiooni liige, siit järgnes kalduvus korporatsiooni-
oniliste olude poole ja usk selle sisse, et kokkuleppimise puudus eestlaste ja sakslaste vahel mitte paratamata ajaloo seadustest ette määratud ei ole, vaid ainult teine teise puudulikust tundmisest tekkinud ajutine ek-
sivarmine, mida seletuste abil võimalik on kõrvale saata. Teiseks oli ta üliõpilase põlves J. W. Jannseni perekonnaga ligidas läbikäimises ja kosis peale ülikooli lõpetamist Jannseni noorema tütre. See läbikäimine ja sugu-
luse sidemed kõitsivad teda jäädavas truuduses J. W. Jannseni ja tema ümbruskonna külge ja tegivad temast J. W. Jannseni auustaja igal tingi-
misel. Kordagi ei ole tal mõttesse tulnud, et ka teised seisukohad, kui Jannsenil, võimalikud oleksivad. Iseenesest ei ole muidugi ei korporatsi-
oni vaim ega J. W. Jannseni ja tema ümbruskonna piirita jumaldamine midagi laiduväärilist. Palju enam hoiavad teda need kaks määravat ollust tihti õigel teel. Kuid teiste seisukohtade võimaluse salgamine teeb teda sagedaste ülekohtuseks.

Raamatu sisu on, nagu pealkiri juba näitab, Eesti rahva hariduslised püüdmised aastast 1869 kuni 1900. Kõige paremad osad raamatus on esimese 1869 aasta laulupidu kirjeldus ja selle laulupidu mõjul tekkinud asutuste — põllumeeste seltside, Eesti näitemängu, esimeste Eesti üliõpilaste ühenduse, Eesti Kirjameeste Seltsi ja Aleksandri kooli komiteede — alguse jutustamine.

Raamatut lugedes tuleb kindlat vahet teha selle vahel, mis raamatukirjutaja isikliselt kaasa töötades on läbi elanud, ja selle vahel, mis temal ainult kaasa tuntud, mitte aga kaasa elatud ei ole. Ajaloolise väärtusega on enamiste ainult läbielamised isiklise kaasatöötajana, ja seda on rohkem, kui harilikult tuttav. Igapäine lugeja ei ole tihti vahest Heinrich Rosenthali nimegi kuulnud, ja ometi on tema suure hulga vanema

Eesti elu ettevõtete hälli juures seisnud, neid ettevõtteid jõudumööda toetades, vähemalt ennast ilma tingimata meeste teenistusesse andes, kes neis ettevõtmistes eesotsas sammusivad. Ei oleks mitte üleliigne, kui raamatust need osad, kus H. Rosenthal kaastöötajana ja kaastoetajana meie ette õige meeldival kujul astub, ka Eesti keeles võiksivad ilmuda.

Üleüldiselt peab ütleva, et siin peatähtsus nende sündmuste elavas kirjelduses on, milles väljaandja ise kaastegelane on olnud. Need kirjeldused on värsked ja huvitavad. Kahjuks on kirjeldustesse palju faktilisi eksitusi sisse sattunud, nagu need tõendada teavad, kes ise sell ajal ligi on töötanud.

Raamatukirjutaja on mõistnud läbielatud sündmusi nõnda ette tuua, et me endid ise nagu nende sündmuste keskel tunneme olevat. Küll ei leia meie siin õieti midagi hoopis uut, mis enne juba ajalehtedes ei oleks ilmunud. Kuid sarnasel kokkuvõtlikul kujul, nagu nad raamatus meie ette astuvad, ilmuvad nad lugeja ette esimest korda. Noorematele, kellel võimalust ei ole vanades ajalehtedes järele otsida, on siin igatahes ka väga palju uut. Raamatu ajalooline väärtus iseenesest ei ole nõnda mitte väga suur, jääb igatahes Koidula-Kreutzwaldi kirjavahetuse väärtusest kaugemale taha, kus meid tõeste täitsa uue materjaliga tutvustatakse, aga kui teatavast seisukohast kaastegelase enese tehtud kokkuvõtted on nad tulevase Eesti haridusloo kirjutajale ikkagi tähelepanemise vääriiline material.

Veel vähem kui me midagi uudist sündmuste poolst leiame, leiame meie Rosenthali mälestustes uusi jooni kirjeldatud aja tegelaste kohta. Isikud kaovad kirjelduste taha täitsa. Meeldiv on see, et kirjanik oma isikuga ülearu ette ei tungi, vaid mõõdukalt sellele kohale jääb, kus ta tõeste seisis kui ustav kaasatõmbaja. Aga kahju on, et meid ka teiste tegelastega ei tutvustata. Koguni Hurti isiku tundmiseks, kes raamatus väga tihti ette tuleb, ei leia meie ühtainustki uut joont. Aga sedasama peab ka J. W. Jannseni ja teiste tegelaste kohta ütleva. Et mees, kes ise suuremal määral sündmustest osa võttis ja selle aja tegelastega igapäises läbikäimises oli, meile nendest nii vähe teab jutustada, on muidugi kahetsemise väärt. Ka sellest seisukohast pakuvad siis Rosenthali mälestused palju vähem, kui ülepea oleks oodata võinud.

Suur osa raamatust ei ole aga isiklisi mälestusi, vaid kaunis kahtlaste kuulujuttude peale põhjendatud arvamisi, mida raamatukirjutaja ise väga tähtsateks erapooletuma ajaloo jutustamiseks peab. Nõnda on tema arvates kõik C. R. Jakobsoni tegevus, tema võitlus Saksa olluse vastu ühe noore mõisniku süü, kes Jakobsoni noorel põlvel ära pahandanud. Poleks see noorherra mitte ühel teataval suvel juhtunud oma onu mõisa külaliseks tulema ja Jakobsoniga, kes ligikonnas kooliõpetaja oli, mitte tülisse ei oleks sattunud, siis oleksid kõik tülid sakslaste ja eestlaste vahel ja eestlaste eneste keskel tulemata jäänud ja paradiisiline rahu oleks Baltimail valitsenud. See näitus teeb ka selgeks, kui vähe meil Rosenthal mälestustest tõsist ajalugu võimalik on otsida. Küll on aga Rosenthali

ilmavaade ja see meeololu, millega ta nende tegelaste peale vaatab, kes mitte Janseni ümbruskonnast ei olnud, täitsa ajalooline ja iseloomuline selle aja kohta, kus kindlaste arvamisest oldi, et vastasel ainult „järe omakasu“, „alama rahva tooreste kirede äritamine“, „ülesässitamine haritlaste ja kõrgemate seisuste vastu“ ainsaks sihiks ja otstarbeks on. Et neis kokkupõrkamistes ka suuremaid põhjuseid võis olla, kui eraviha ja alatu omakasu, seda mõtet ei lubanud selle aja ilmavaade ja meeololu milgi kombel ja sellele ilmavaatele ja meeolule on raamatukirjutaja vankumata truuks jäänud.

Üksikuid vigasid on raamatus palju. Neid siin õiendama hakata ei saa. Nii palju olgu tähendatud, et 1891 aasta laulupidu toimepanemisest lhk. 246) minul mitte auu ei olnud kudagi viisi osa võtta, kuna ma sell ajal Tartus ei elanud. See auu peab teistele jääma.

J. Jõgewer.

Uued raamatud 1912.

86. Zeller. Linnukaupleja. Operett. Aleksander Trilljärwe tõlge. Laulude sõnad. Tallinnas 1912. W. Ehrenpreisi tr. 8° (13×20) 23 lhk. 150 eks.
87. Loksa Priitahliku Tuletõrjujate Seltsi põhjuskiri. Tallinnas 1912. W. Ehrenpreisi tr. 8° (13×20). 23 lhk. 150 eks.
88. Masing, K. J. Piibli lugude esimene jagu. Wana Testamendi piibli lood. Toimetanud H. Pöld. Tall. 1912. A. Mikwitzi tr. 8° (14×20). 3+150 lhk. Pilt. 10.000 eks.
89. „Meie Elu“ kalender 1912 aasta peale. Tall. 1912. „Ühiselu“ kirj. M. Schifferi tr. 8° (14×20). 105+19 lhk. 4500 eks.
90. Missioni Sõnumed. Tallinnas 1912. A. Mikwitzi tr. 8° (14×20) 16 lhk. Pilt. 3000 eks.
91. Missioni Sõnumed. Tallinnas 1912. A. Mikwitzi tr. 8° (14×20). 16 lhk. Pilt. 3000 eks.
92. Pawlow, J., prof. Looduseteadus ja peaju. Looduseteadusline tee hingeliste nähtuste tundmaõppimiseks. Ümberpannud J. Depmann. Tallinnas „Ühiselu“ kirjast. M. Schifferi tr. 8° (14×21). 91 lhk. 2000 eks.
93. Peterson, Ernst. Elsa. Tallinnas 1912. G. Pihlaka kirjast. J. Felsbergi ja A. Tetermanni trükk. 8° (14×20). 112 lhk. Hind 40 kop. 3000 eks.
94. Petrihtschew, A. B. Kolmsada aastat (1606–1906). Eesti keelde Konst. Lepp. Tallinnas 1912. „Teaduse“ kirjastus. Keileri ja Poja tr. 8° (15×21). 114 lhk. Hind 40 kop. 3000 eks.
95. Piip, H. Mere Kalender 1912. Almanak ja Käsiraamat. Tall. 1912. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 8° (14×21). 180+16 lhk. 1000 eks.
96. Sturmfels, Kätye. Mis on naisterahwal lubatud, kui ta armastab. Tallinnas 1912. „Teaduse“ kirjast. M. Antje tr. 16° (13×19). 95 lk. Hind 50 kop. 4000 eks.
97. Tööliste Kalender 1912. Tallinnas 1912. A. Laurmanni tr. 8° (14×20). 32 lhk. 2000 eks.

98. Uued armastuse kirjad. Tallinnas 1912. A. Brandise kirj. W. Ehrenpreisi tr. 8° (14×20). 119 lhk. Hind 30 kop. 500 eks.
99. Wasserburger, Paul von. Isade patud. Tõlkinud. J. P. Tallinnas 1912. J. Ploompuu kirjast. A. Perti tr. 16° (14×20) 119 lhk. Hind 30 kop. 5000 eks.
100. Vastastikuse mere kinnituse seltsi „Mereabi“ põhjuskiri. Tall. 1912. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 16° (13×19) 19 lhk. 4000 eks.
101. Zeller, Karl. Muusika Linnukaupleja. Operett 3 vaatuses. Tallinnas 1912. A. Belau tr. 57 lhk. 100 eks.
102. Bourgogne, François. Sõja mälestused 1812—1912. Tartus 1912. „Postimehe“ tr. 8° (14×21). 230 lhk. Hind 75 kop. 800 eks.
103. Lister, Lord № 3. Politsei hirm. Pangapidaja-Sunnitööline. Tartus 1912. Schnackenburgi tr. 8° (14×20). 30 lhk. H. 10 k. 2000 eks.
104. Lister, Lord № 4. Politsei hirm. Kohtu saalis. Tartus 1912. Schnackenburgi tr. 8° (13×20). 32 lhk. H. 10 k. 2000 eks.
105. Näitemängude nimekiri. Viljandis 1912. E. Ringi kirjast. 16° (12×19). 108+1+XVI lhk. 3000 eks.
106. Uue d õnnesoovi salmid. Pärnus 1912. M. Otstaveli tr. 16° (9×12). 85 lhk. H. 5 k. 3010 eks.

Kuukirjale saadetud raamatud.

- Juhan Aho, „Üksi“. Eestistanud Joh. Aavik. Tallinnas, 1912. Kirjastuseühisus „Maa“. J. ja A. Paalmani trükk.
- „Valitud leheküljed“. Tõlk. Fr. Tuglas. „Noor-Eesti kirjastus Tartus.
- Piirituse-tööstus, nr. 2 1912 a.
- Koduloomad, pildid lastele I. joonistanud Paul Burman. Tallinnas, Kirjastuseühisus „Maa“.
- Metsloomad, pildid lastele II. joonistanud Paul Burman. Tallinnas, Kirjastuseühisus „Maa“.
- Kotieläimiä, kuvia lapsille I. Husdjur bilder för barn. Paul Burman. Tallinnas, Kirjastuseühisus „Maa“.
- Villieläimiä, kuvia lapsille I. Vildadjur, bilder för barn. Paul Burman. Tallinnas, Kirjastuseühisus „Maa“.
- A. Neu. Üks unustatud Eesti linn. Mõtted Narwa laulupidu puhul. — Peterburis 1912, 16 lhk., hind 5 kop.
- Къ вопросу объ обупеченіи кредитныхъ отношеній. Институтъ В. Шиммельпфенъ. — СПб. 1912. —
- Петръ Полегаевъ. За шесть лѣтъ. (1906—1912 г.) С. Петербургъ 1912.—176 lhk, hind 25 kop.
- Ustal, J. Igavus kui kõige sagedam haigus ilmas. H. Leokese kirjastus. Viljandis, 1912. Hind 10 kop.
- Ustal, J. Seitse vanaaja tarka meie aja valguses. H. Leokese kirjastus. Viljandis, 1912. Hind 10 kop.
- Kitzberg, A. Franz Väenigi järele. Mis kuuskede haldijad sosistasivad. Jõulumäng. H. Leokese kirjastus. Viljandis, 1912. Hind 30 kop.
- H. Gesneri, järele. Jõulumees tuleb. Jõulu lustmäng lastele. H. Leokese kirjastus. Viljandis, 1912. Hind 30 kop.
- H. Leokese kirjastusel ilmunud raamatute nimekiri.

- XIV. Tallinna Eesti näituse aruanne.
- Wilde, Eduard. Tabamata ime. Nelja vaatusega näidend. Tallinnas, 1912. Kirjast. üh. „Maa“. 231 lhk. Hind 1 rbl. 35 kop.
- Metsanurk, Mait. Orjad. Tallinnas 1912. Kirjast. üh. „Maa“. 200 lhk. Hind 1 rbl.
- Vuolijoki, Hella. Talulapsed. Kolmevaatusline näidend. Tallinnas, 1912. Kirjast. üh. „Maa“. 150 lhk. Hind 1 rbl.
- Relander, Mag. L. K. Kodujänete pidamisest. Soome keelest K. K—s. Tallinnas, 1912. Kirjast. üh. „Maa“. 54 lhk. Hind 40 kop.
- Piirituse tööstus. nr. nr. 2 ja 3.
- Rellstab, L. 1812. Ajalooline roman. J. Ploompuu kirjastus. Tallinnas 1912. 868 lhk. Hind 280 kop.
- Braun, A. Vabadusevõitlejate kaitseingel. Roman. 172 lhk. Hind 60 kop. Tallinnas 1912. Ploompuu ja „Ühiselu“ k.
- Holm, K. Elu vintsutused. Roman. Eesti keelde J. L. Tallinnas 1912. 254 lhk. Hind 80 kop. Ploompuu ja „Ühiselu“ kirjast.
- Pemberton, M. Merealune linn. Tallinnas, 1912. 180 lhk. Hind 80 kop. Ploompuu ja Tallinna E. Kirjast. Ühisuse kirjast.
- Bang, H. Lootuseta hukkaminejad. Roman. Tallinnas 1912. Ploompuu kirjastus. 288 lhk. Hind 1 rbl.
- Gardenhire, S. M. Risti valgus (Lux crucis). Tallinnas 1912. Ploompuu ja Tal. E. Kirjast. Üh. kirjastus 363 lhk. Hind 1 r. 50 k.
- Wilda, J. Konsul Godari lapsed. Roman. Eesti keelde E. Reinthal Tallinnas, 1912. Ploompuu ja „Ühiselu“ kirjastus. 248 lhk. Hind 80 kop.
- Sinclair, N. Metropolis. Roman. Tõlk. M. Metsanurk. Tallinnas 1912. Ploompuu kirjastus. 168 lhk. Hind 50 kop.
- Вѣстникъ чиновника, № 1, 1912.
- Вѣстникъ здоровья, № 1 ja 2, 1912.
- Suomalaisen Kansanrunousseminaarin julkaisuja. III. Helsinki 1912. 122 lhk. Hind 2 mk.
- Schiller, Fr. v. Orleani neitsi. Romantiline kurbmäng, ü. p. J. Jõgever. Tartus, 1912. E. Kirjand. Seltsi Nooresoo kirjavara nr. 33. „Post.“ trükk. Hind 60 kop.
- Kodaniku käsiraamat I „Postimehe“ kirjakogu III. Korraldanud J. Tõnisson. Tartus 1911. „Post.“ kirjastus. Hind 50 kop.
- Luts, O. Kevade. Pildikesed koolipõlvest I. „Postimehe“ trükk. Tartus 1912. Hind 60 kop.
- Õunap, J. Rüütel Siegebokk. Tragödie eestlaste orjapõlvest. Moskvast 1912. 64 lhk. Hind 50 kop.
- Õunap, J. Ainus ja teised luuletused. Moskvast 1912. 64 lhk. Hind 40 k.
- Perli, Oskar. Aritmetika õperaamat keskkoolidele. Tartus 1912. „Postimehe“ kirjastus. Hind 1 rbl. köid.
- Kalevala, I. jagu. Eestistanud M. J. Eisen. Teine parandatud trükk. Tartus 1912 „Postimehe“ trükk.
- Hariduse kalender 1913. Eestimaa Rahvahariduse Seltsi väljaanne 82 + XIV. lhk. Hind 15 kop.
- Noor Eesti IV. 1912. Eesti Kirjanikkude Seltsi „Noor-Eesti“ väljaanne. Helsingis 1912. 268 lhk.

Tähendused ja õiendused.

Kõige päält mõned seletused „Eesti rahvaluule“-nimelises kirjutes leiduvate haruldaste ja võõraste sõnade kohta.

- Sore, gen. *soreda* — sõre, suur, крупный;
lüürikävajane — milles lüürika puudub, lyriklos;
astendus — gradatsioon;
asune, tse — põrmune;
korvama — ersezen, замѣщать;
veetlikkus — ahvatlevus, meelitavus;
ehe, eda — ehtne, täieline, echt, gediegen;
tuulpidu, peo — purjetuse takistus tuule pärast;
vakatama — vaikima (korraka);
paguvesi — mõõnavesi;
sööstma — heitma end, tormama;
pagenema — põgenema, kaduma;
juhutama — sündima, juhtuma panema, veranlassen;
manama — nõiduse väel esile kutsuma;
nägimus — ilmumine, väljanägemine, Erscheinung;
vastne — uus, just sündinud, (ladina k.) recens;
ladendama — lademetesse panema;
seda haava — seda puhku;
peied — matused, surnute peod;
igilõppemata — igavene, igavesti lõppemata;
piiritlema — määrama, determineerima, defineerima;
viljelema — harima, kultiveerima;
perimine — tagumine, viimane;
palvelus — teenistus;
itkud — nutud;
tagama — garanteerima;
arvelus — arvamine, hüpotees;
kime, eda — vine, läbilõikav (häälest), vinge;
eriti — iseäranis;
pigemini — ennemini, paremini;
väär, a — mitteõige, vale, võlts;
hällitama — (metsa) eksitama;
ülimalgasus — pealiskausus, üleüldlikkus;
valedus — harukus, hõredus;
osutama, end osutama — end näitama, sich erweisen, оказываться;
loetama — üle ujutama end;
võimenema — tugevaks minema;
lahastama — suure jõuga lõhkuma;
hämning, -u — vassing, segadus;
sademed — Niederschläge;
astmik — skaala;
viritama — joonele seadma, käima panema, alustama;
viljalt — rikkalikult.

Siis mõned eksitavad trüki vead :

- lk. 498, 2 r. ü. Foda, *pro* toda
- lk. 501, 1 r. ü. Eesti, *pro* Eestist
- lk. 503, 3 r. a. luulevaljaseks, *pro* luulevajaseks
- lk. 505, 9 r. ü. laulusid *pro* laulud
- lk. 506, 21 r. ü. luteuseusuline *pro* lutheruse usuline
- lk. 510, 9 r. ü. luule olnud, vaid on, *pro* nõnda olnud, vaid luule on
- lk. 510, 1 r. a. ei tulnud, *pro* ei tulnud kui
- lk. 511, 1 r. ü. alles XIX *pro* alles XVIII ja XIX

V. Grünthal.

Trükivead kirjutuses „Keele kaunima kõlavuse poole“.

Lhk. 454, rida 7, ülevalt : et meie ainsad ei ole tema omama ; peab olema : . . . teda omama. Lhk. 458, rida 12, ülevalt : ansus, p. o. ainsus, rida 12 alt : soldaditeta, p. o. soldatiteta. Lhk. 460, viimne rida alt : saavuttamottomuus ; p. o. saavuttamottomuus.

Palume vabanda ka -ea- ja -ää- ebajärjekindlust mõnedes sõna-des, mis „Eesti Kirjanduse“ ja autori ortografia lahkuminekust on tulnud, ja samuti ka esimeses trükipoognas vorme „joonte, keelte“, kuna pärast-pole on katsutud järjekindlalt „joonde, keelde“ kirjutata.

Eesti ainus iseseisew piltidega ilustatud
:: edumeelne pilke- ja naljaleht ::

„KILK“

:: algab oma teist aastakäiku ::

ja saab 1913. a. korrakindlalt iga kuu 1. ja 15. kuupäewal ilmuma, peale selle ilmuvad suurteks pühadeks ja tähtsate sündmuste puhul erakor. eri-numbrid, mis aastatellijatele hinnata lähevad.

„Kilk“ seisab täieste **rahva teenistuses**. Tema otstarbeks on kõiki mäda-paiseid rahva ja seltskonna elus piitsutada, iga narruse üle naerda ja seega valusa pilke ja lõbusa nalja abil meie rahva kulturalisele edenemisele jõudu mööda kaasa aidata. Sellest seisukohast välja minnes paneb „Kilk“ pearõhku nimelt **Eesti algupäralise pilkekirjanduse edendamise peale ja tema veerud on alati igale edumeelsele kirjanikule ja kunstnikule avatud**. Ta on juba oma esimesel ilmumise-aastal ootamata laialdast usaldust niihästi Eesti pilkekirjanikkude kui ka rahva poolt võitnud. Sellepärast võib ta julgeste tulevikule vastu astuda, et ka 1913. aastal rahva vaenlastele, ükskõik kes nad oleksid, tüütavaks pinnaks silmas olla.

„Kilgi“ tellimine 1913. aasta peale on avatud.

Aasta-lugejad, kes lehe otsekohe talitusest tellivad ja tellimiseraha terve aasta peale ette ära saadavad, saavad 1913. aastal:

- 1) 24—30 nr. naljalehte „Kilk“,
- 2) seinakalendri 1913. aasta algul,
- 3) kaks köidet paremate väljamaa naljakirjanikkude töösid (jõuluks ja jaanip.)
- ja 4) suure naljakalendri 1913. a. lõpul 1914. a. kohta.

Tellimise hind on endine:

Postiga:	Postita:	Üksik nummer 10 k.
1 a. peale 2 r. — k.	1 a. peale 1 r. 70 k.	1913. a. esimene nr.
1/2 a. „ 1 r. 20 k.	1/2 a. „ — r. 90 k.	on trüükist ilmunud. ::

Proovinumbrid saadame 10 kop. postmarkide eest soovijatele postiga kätte.

„Kilgi“ toimetuse ja talituse asub Tallinnas, Vana turu kaelas nr. 3,

Lunipi majas (end. „Kodu“ toimetuse ruumides).

Toimetuse kõnetund kella 1—2 lõunal. Adress liht- ja raha-
:: kirjadele: Контора журнала „КИЛЬКЪ“ Ревель. ::

Vastutav toimetaja ja väljaandja **K. Pinkovski.**

„EESTI KIRJANDUS“

ilmub ka 1913. korralikult üks kord kuus 2—3 poogna suuruses heal paberil. Vastutawa ja tegeliku toimetaja kohused on lektor J. Jögewer oma peale võtnud. Teda toetab väljaandmisel laiendatud kuukirja-toimekond järgmiste liikmetega: J. Aavik, M. J. Eisen, V. Grünthal, A. Jürgenstein, M. Kampmann, A. Kitzberg, J. Luiga, W. Reiman, J. Tõnisson.

Kuukiri toob 1913. nagu siimaaani pikemaid töösid Eesti keele-, kirjanduse-, kunsti- ja ajaloo-põllult, lähemaid teateid kirjanduseliste uudiste üle, põhjalikka arvustusi, vanemate kirjameeste kirjavahetusi ja kõikide ilmuvate Eesti keeli raamatute nimekirja.

Et laialist tööpõldu hästi üle vaadata ja korralikult harida, on hulk keelemehi, kirjanikka, kunstnikka ja arvustajaid kuukirjale lahket ka astööd lubanud. Aasta jooksul avaldavad temas peale toimekonna liikmete pikemaid ehk lühemaid töösid ja teateid: F. Akel, F. Ederberg, H. Einer, E. Enno, A. Gailit, K. A. Hindrey, Aino Kallas, O. Kallas, N. Kann, F. Karlson, K. Konik, H. Koppel, F. Kuhlbars, J. Köpp, H. Lampson, K. Leetberg, B. Linde, M. Lipp, J. Lõo, A. Lüüs, M. Okas, P. Olak, E. Peterson, H. Põld, H. Prants, H. Raudsepp, M. Reichenbach, Kr. Raud, D. Rootsmann, K. Saral, J. Sarv, J. Semper, E. Schönberg, G. Suits, J. Tammemägi, A. Thomson, M. Treumann, F. Tuglas, H. Walk, J. W. Weski, G. Wilberg.

Kuukirja võib E. K. S. usaldusmeeste, raamatukaupluste ja postitalituste kaudu tellida. Kuukirja kassale aga oleks otsekohene tellimine posti-transferdiga kõige soovitamam: Tartu, hra A. Kitzberg. Tellimisehind on aastas postiga 3 rubla, postita 2 rubla 50 kop.

Endistest aastakäikudest on veel saadaval:

II. aastakäik.	1907.	120	lhk.	30	kop.
III.	”	1908.	472	”	2 rubla 50 kop.
IV.	”	1909.	496	”	2 ” 50 ”
V.	”	1910.	512	”	2 ” 50 ”
VI.	”	1911.	488	”	2 ” 50 ”
VII.	”	1912.	488	”	2 ” 50 ”

Kuukirja-toimekond.